

De Kleine Aarde

Herfst '98

■ INTERVIEW

Elena Simons wil wel flirten met Shell

■ CONSUMENT

Pergola biedt groentepakket-plus

Leven is meer dan DNA

De vrije markt
**EN HET
MILIEU DAN?**

Kwartaalblad voor een duurzame leefstijl

‘Ik hou van bijna alles wat leeft’

KOOS DIJKSTERHUIS

‘**E**r is veel te verbeteren in de wereld, maar ik geloof niet dat dat zal lukken. Denk niet dat het allemaal goed komt als iedereen zijn afval maar scheidt. Zolang de economie bovenaan staat, verandert er niets. Van de varkenscrisis heeft men niets geleerd, we gaan gewoon door. Gelukkig ken ik veel mensen die op dezelfde lijn zitten als ik. Die geen auto hoeven, geen vlees eten, die respect hebben voor dieren.’

Martine van Dam is 57, maar ziet er vijftien jaar jonger uit. ‘Misschien omdat ik sinds mijn veertiende geen vlees meer heb gegeten. In de jaren zestig kwam ik vaak in een vegetarisch eethuis, in Den Haag. Ik ontmoette Nicolaas Harman, die boeken schreef over een alternatieve leefstijl. Met hem ben ik zeven jaar getrouwd geweest. Via hem kwam ik in contact met de Kleine Aarde, een geweldig leuke club. Idealistisch en praktisch. Later ging het vuur eruit. Ik haakte af in de tijd dat ze Mellie Uyldeert de mantel uitveegden. Dat had ze niet verdiend.’

Martine is natuurgenezeres geweest en schreef twee boeken. Eén over natuurgeneeswijzen en één over vegetarisme. Dat is later herdrukt onder de titel *Liefde voor al wat leeft*. ‘Daar ben ik niet blij mee, want ik houd niet van alles wat leeft; niet van muggen, niet van domme mensen.’ Martine houdt wel van *bijna* alles wat leeft, van planten en vooral van dieren. Haar vier katten lopen dagelijks achter haar aan het bos in en hebben in de tuin een grote ren tot hun beschikking. ‘Anders pakken ze vogeltjes. Ik ben gesteld op die-

ren en dieren op mij. Bij een circus lag een leeuw tegen de tralies te slapen. Ik aaide hem door zijn manen. Zijn ogen gingen open, keken me aan, gingen weer dicht. In de dierentuin stak ik mijn arm in het hok van een poema. Die sprong op, legde zijn poten op mijn arm en beet me speels.’ Op tafel staan foto’s van een wezel op een mensenhand. Martines hand. De wezel was uitgehongerd en door Martine opgelapt. ‘Mensen hebben geen respect voor dieren. Ik heb bij een boerderij gewoond. Als je

ziet hoe ze daar met dieren omgaan. Kalfjes halen ze direct na de geboorte weg. Stiertjes worden in de vleeswagen gesmeten, koetjes wachten in een donkere stal tot ze vruchtbaar zijn en krijgen dan meteen de spuit erin. Kunnen ze zelf een kalf baren dat ze nooit zullen zien. Ik doe niet mee aan een systeem waarin dieren leven om geslacht te worden. Ik eet geen vlees, vis of melkproducten en heb tien jaar geleden voor het laatst leren schoenen gekocht.’

Martine van Dam: ‘Ik doe niet mee aan een systeem waarin dieren leven om geslacht te worden.’

Inhoud nummer 106

Filosofie

Hans Achterhuis zegt
utopie vaarwel

16

Design

Ontwerper Schreuder wil méér dan mooi

21

Consument

Gezien Milieuvriendelijke waar voor u

22

Biologische landbouw onder vuur

37

Pergola-associatie in Utrecht

38

Voeding

Vragen aan... Anneloe Rijpkema

36

Recepten met heerlijke herfstkolen

40

Tuin

Vragen aan... Marjon Weijzen

42

De tuin van... Wim Niemantsverdriet

43

Bouwen & Wonen

Spijker op z'n kop Vloerbedekking

44

Vragen aan... Harrie Perebooms

46

EVA Bewoners in spe vol ambitie

47

De Kleine Aarde

Actief

De duurzame stad boek met toekomst

25

Mooi weer op Open Tuindag

26

EN VERDER...

Colofon	2	Kort	33
Postbus 151	2	Bladeren	48
Commentaar	3	Kunst	57
Clara	3		
Uit het nieuws	4	Columns	
Regeladvertenties	12	Kees Stip	13
Ecocrypto	13	Pauline Terreehorst	36
Raadgevers	24	Koos Dijksterhuis	42
Mensen en mogelijkheden	33	Hans Achterhuis	46
Medewerkers	33		

De vrije markt - en het milieu dan?

Post, trein en ziekenfonds zijn al geprivatiseerd. Ook stroom, water en afval belanden wellicht binnenkort op de vrije markt. Zitten we daar eigenlijk wel op te wachten?

6

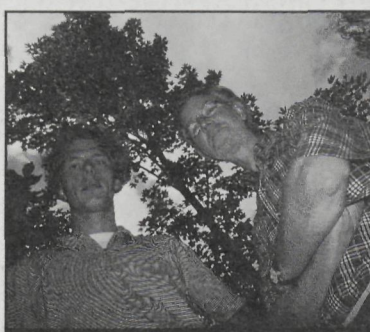
Flirten met Shell

Elena Simons, bestuurslid van Jongeren Milieu Aktief, beklimt geen vliegtuigen op Schiphol maar praat met politici. Een goed gesprek met Shell zou ze niet uit de weg gaan.

14

Lokaal maar ook internationaal

De internationale kant van de Lokale Agenda 21 komt niet uit de verf. Veel gemeenten hebben er moeite mee. Twee voorvechters van LA21 filosoferen over hoe het beter kan.

18

Gedoe met genen

De voorstanders zouden het wel willen. Dat genetische manipulatie vanzelfsprekend zou worden. Edith Lammers van Bueren wenst eerst een eerlijke maatschappelijke discussie - en zo hoort het ook.

34

FOTO: MICHEL WJNBERGH

De Kleine Aarde

Postbus 151, 5280 AD Bostel
Tel.: 0411-684921, fax: 0411-683407
E-mail: dekleineaarde@pz.nl
Internet: http://www.pz.nl/dekleineaarde
Bezoekadres: Het Klaverblad 1, Bostel

De Kleine Aarde wil zoveel mogelijk mensen interesseren voor een milieuvriendelijke, gezonde leefwijze, gebaseerd op landbouwmethoden, voedingsgewoonten en omgang met energie en grondstoffen, die het milieu ontzien en ook in andere landen een duurzame ontwikkeling ondersteunen.

Versijnt viermaal per jaar, bij het wisselen van de seizoenen. Columnisten schrijven onder eigen verantwoordelijkheid. Hun mening dekt niet noodzakelijk die van de Kleine Aarde.

Dit tijdschrift wordt gedrukt op honderd procent kringlooppapier.

Redactie

Uli Bartsch, Laurens Lammers,
Frank van der Lecq

Omslagfoto

Benelux Press

Aan dit nummer werkten verder mee:
Hans Achterhuis, Hans Allart, Marina de Bekker, Benelux Press, Nathan Brinkman, Marc Broere, Koos Dijksterhuis, Pieter v.d. Houwen, Ellen Karis, Sander Kessels, Gerard Kievits, Karin Kunst, Harry Meijer/HH, Marcel Minnée, Donald P. Monroe, Anita Pantus, Harrie Perebooms, Michiel Post, Anneloe Rijpkema, Michel Robles, Cees ter Stege, Kees Stip, Pauline Terreehorst, Dan Uneken, Marjon Weijzen, Twan Wiermans, Michiel Wijnbergh, Tseard Zoethout

Advertenties

Heleen Pette (tel. 0411-684921)

Abonnement/donateurschap

Donateurs krijgen het tijdschrift toegestuurd. Standaarddonatie f 45,-/Bf 900. Minimumdonatie f 25,-/Bf 500 per jaar. U wordt donateur door f 45,- (of f 25,-) over te maken op giro 52730 van de Kleine Aarde in Bostel. Zet erbij 'nieuw donateur'. Voor België is het giro-nummer 000-113770-57. Wij nemen aan dat u uw donateurschap voortzet tenzij u ons uiterlijk 1 oktober anders bericht.

Losse nummers

De Kleine Aarde is verkrijgbaar in boekhandel, kiosk en natuurvoedingswinkel. U kunt oude nummers nabestellen door de prijs plus verzendkosten over te maken op giro 52730 van de Kleine Aarde in Bostel. Nrs. 1-26 uitverkocht. Nrs. 27-91 f 1,-. Nrs. 92-95 f 5,95. Vanaf nr. 96 f 6,95. Verzendkosten f 3,- voor 1 exemplaar, f 5,- voor meer exemplaren.

Vormgeving:

Heleen van der Sanden-de Groot

Druk: Macula, Boskoop

Uitgever: Stichting de Kleine Aarde,

centrum voor een leefbare wereld

Auteursrecht: de Kleine Aarde 1998

ISSN 0166-3704

Postbus 151

Wilt u reageren? Graag! Stuur uw reactie naar Redactie de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Bostel. De redactie kan brieven inkorten.

Steentje bijdragen

Leuk jullie gevonden te hebben op Internet. Ik woon nu reeds 23 jaar in Nieuw-Zeeland en voor we in 1975 vertrokken waren we lid van de Kleine Aarde. Het milieu was één van de grote redenen waarom we vertrokken. Ik was bovendien officier in het Nederlandse leger, midden in de Koude Oorlog, maar had geen zin om olievelden in het Midden-Oosten te gaan bezetten en de olie veilig te stellen.

Er is intussen veel veranderd.

Hier in Nieuw-Zeeland gaan we met energie om alsof het niet op kan. Een kilowattuur elektriciteit kost hier 9,9 cent. Ongeveer 75 procent van de elektriciteit wordt opgewekt door middel van waterkracht. Ik heb hier een zonnepaneel van ongeveer 3,5 vierkante meter. In de zomer kookt het water. Alle lampen in m'n huis zijn spaarlampen. Volgende maand hoop ik een windturbine te installeren om daar water mee te verwarmen. In Nieuw-Zeeland hebben de meeste mensen een boiler om water te verwarmen. In plaats van accu's te gebruiken, stop ik de energie meteen in het water. Ik probeer m'n steentje bij te dragen, maar het is nog steeds niet genoeg. Het kost veel geld, of beter de fossiele brandstoffen zijn te goedkoop. De prijs van energie vertegenwoordigt niet de juiste waarde. Maar ach wat zit ik te zwetsen, dat weten jullie al lang. Toch even laten weten dat het zaadje dat jullie 23 jaar geleden gezaaid hebben toch invloed heeft gehad.

Koos Eeninkwinkel, Auckland, Nieuw-Zeeland

Verstandiger

Ik kan hier niet echt goed op het interview met de heer Verstegen (de Kleine Aarde 105) ingaan. Maar ik wil wel het volgende opmerken. Verstegen beweert dat welvaart noodzakelijk is voor milieubesef. Maar zoals ik haar begrijp is Verstegens stelling tegenstrijdig. De rijke mensen kappen immers uitgebreid in alle delen van de wereld bossen. Ze willen dat hout hebben. De oorspronkelijke bevolkingen, die in harmonie met de natuur leefden, deden het dacht ik meestal verstandiger. Felicia Otter, Voorburg

Hele leuke morgen

We gingen om half negen naar de Kleine Aarde in Bostel. We zagen een boerderij met planten en dieren eromheen. We gingen naar binnen en kregen een tas met een informatieboekje, een vragenlijst, een potlood, een thermometer, een touwtje en een boommetter. We gingen met groepjes die we zelf gemaakt hadden de vragen en opdrachten maken die er in het werkboekje ston-

Lezersonderzoek

Afgelopen voorjaar heeft een aantal Kleine Aarde-donateurs meegedaan met een enquête over de Kleine Aarde en haar tijdschrift. We hebben nu een idee van de resultaten en doen er u kort verslag van. Maar allereerst bedanken we hen die hebben meegedaan van harte!

Veel van onze donateurs blijken de Kleine Aarde al lang te steunen. De Kleine Aarde heeft dus veel trouwe donateurs! Die overi-

gens vaak ook lid zijn van andere milieu-organisaties. Onze donateurs zijn doorgaans hoog opgeleid en van een wat gevorderder leeftijd. Des te gunstiger stemt het de redactie dat het tijdschrift goed wordt gelezen, vaak door meer personen, en niet snel bij het oud papier belandt. De meeste donateurs vinden het tijdschrift er goed uitzien en ook inhoudelijk interessant. Voor praktische artikelen hebben ze de

meeste belangstelling. Verrassend weinig donateurs hebben overigens de Kleine Aarde bezocht. Bij deze een oproep om toch maar eens in Bostel langs te komen! Ten slotte: uit de enquête bleek ook welke tijdschrift-rubrieken u het populairst en het minst populair vindt. Wat de redactie met deze belangrijke gegevens gaat doen, zult u ongetwijfeld merken!

den. Toen we de vragen aan het maken waren, zagen we een heleboel dieren zoals pony's, geiten en schapen met lammetjes en ook nog een aantal kippen en een hond. Binnen waren ook nog een paar vragen en opdrachten. In de boerderij was een trap. Als je daar naar beneden ging, zag je een grote dichte kist met stro er in. We wisten alleen niet waar de kist voor diende. Aan de zijkant van de boerderij stond een grote kas. Er waren een aantal vragen en opdrachten, waar je je thermometer in het water moest steken en dan twee minuten in het water houden. Toen we naar huis gingen, mochten we het potlood, het informatieboekje en de tas houden. Toen gingen we weer naar huis. Het was een hele leuke morgen geweest. Maar helaas moesten we 's middags weer gewoon naar school. Ruud, Malou, Stefan en Rosalyn, groep 7, Thomas van Aquinoschool, Bergeyk

Commentaar

Idealisten

Er is niets tegen de verkoop van chocoladehagel via de vrije markt. De een scoort door zijn hagelslag zo goed mogelijk te maken, de ander met een zo goedkoop mogelijk product. De een lonkt naar volwassenen (meer cacao), de ander naar jonge kopers (meer suiker).

De markt is transparant; de consument kan vrij kiezen. De overheid gaat na of er geen prijsopdrijvende kartels ontstaan. Ze kijkt ook of het milieu niet wordt geschaad.

Bij diensten ligt het iets moeilijker. Zoek als consument maar eens uit welke ziektekostenverzekering het gunstigst is! Zelfs de Consumentenbond is nauwelijks in staat ze te vergelijken.

Nog ingewikkelder wordt het bij producten en diensten die het milieu en dus de duurzaamheid van onze wereld betreffen. Waarom zou een elektriciteitsmaatschappij die zoveel mogelijk aan ons wil verdienen ons tot een laag verbruik activeren? Welk belang heeft een commercieel waterleidingbedrijf bij de waterstand in een natuureservaat?

Vrije-marktadepten achten hun ideaal van toepassing op ALLE onderdelen van de maatschappij. Zij vergeten dat er sectoren zijn waar het - uit sociaal of milieu-oogpunt - niet om winstmaximalisatie behoort te gaan. Het is met idealisten ook altijd hetzelfde.

Extra Oogst

Geachte donateur,

Bij deze uitgave vindt u een acceptgiro voor een bijdrage aan 'extra oogst'. Mogen wij u beleefd vragen om uw financiële bijdrage? De Kleine Aarde heeft u nodig om met nog meer inzet naar een milieubewust Nederland te kunnen streven. Zonder u zou de stem van de Kleine Aarde minder vaak te horen zijn. Laat via 'extra oogst' de Kleine Aarde bloeien. Help ons te werken aan een duurzame wereld!

CLARA

door Sander Kessels

VOEDING

Actie tegen gifresten in voedsel

Milieudefensie, Consumentenbond, Greenpeace en de Stichting Natuur & Milieu zijn samen ten strijde getrokken tegen hormoonverstorende bestrijdingsmiddelen op groente en fruit. In juni ging een landelijke campagne van start.

Komende maanden staan enkele acties op stapel, onder meer gericht op grootgrutters, die meer biologische producten zouden moeten gaan verkopen. Onderzoek heeft aangetoond dat gifresten in onze voeding zeer schadelijke effecten kunnen hebben op onze gezondheid. Risico lopen onder meer ons immuunsysteem en de kwaliteit van het sperma. In het rapport *Dagelijkse kost* noemen de vier organisaties 27 mogelijk hormoonverstorende bestrijdingsmiddelen.

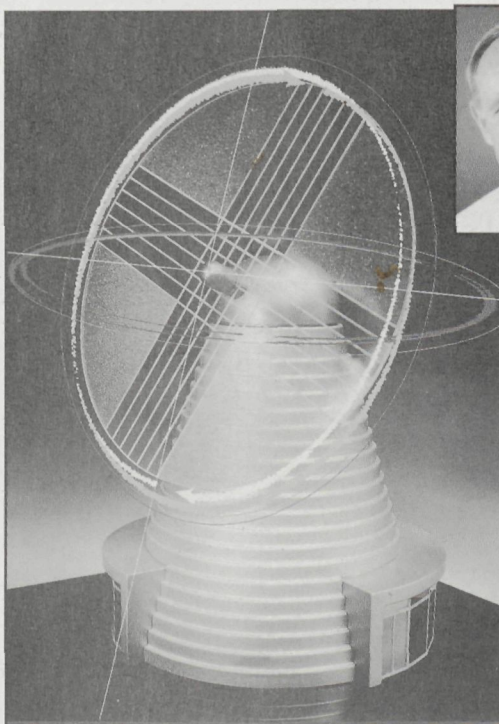
Zeven van die middelen zouden direct verboden moeten worden. Alarmerend is de hoeveelheid gifresten op sommige groenten. Op driekwart van de sla zijn resten bestrijdingsmiddelen gemeten. Uit steekproeven blijkt dat op één op de twintig kroppen sla, bakjes aardbeien en paprika's meer gifresten zitten dan wettelijk is toegestaan.

ZONNEMOLEN

Energiemolen past ook in de stad

Schiedam beleeft mogelijk de primeur van de Zonnemolen. De 36 meter hoge futuristische molen is een idee van de fotograaf en uitvinder Hans Hill. Rondom de molen komt een plein van circa 2000 vierkante meter groot dat louter uit zonnepanelen bestaat. De molen staat bovenop een zalencomplex en een ondergrondse parkeergarage.

Volgens Hans Hill (50) zou de molen eerst op de plek komen waar tot 1969 de Oost-Molen stond op het Hemaplein. 'Daar staat nu een molensteen die aan de molen herinnert. Die plek wilde de gemeente echter open laten, omdat dat stedenbouwkundig gezien beter uitkwam.' De gemeente bood een alternatieve locatie aan langs de A20,

ken. 'Ik had ook een klokfunctie in gedachten. Aan de stand van de kap met wieken moest je kunnen zien hoe laat het was.' Architect Erick van Egeraat, die de definitieve molen ontwerpt, koos echter voor de Darrieus-turbine, een molen met verticale, spiraalvormige bladen. Deze molen, goed voor ca. 240 MW per

vrijgekomen bij het doortrekken van de metro van Rotterdam naar Spijkenisse. De molen die Hill zelf voor ogen had, was een gemoderniseerde traditionele molen met zonnepanelen op toren en wie-

jaar, benut zowel de wind als de zon. Hill: 'Minder dan aan de kust, maar het gaat erom dat je laat zien dat je zo'n molen ook kunt integreren in een stad.'

RAPPORT

Aanleg helofytenfilter juridisch lastig

Mensen die om wat voor reden dan ook een individuele vorm van waterzuivering willen, bijvoorbeeld een helofytenfilter, krijgen daartoe juridisch nauwelijks de ruimte. Overheden benutten alle juridische mogelijkheden om mensen te dwingen hun woning aan te sluiten op de riolering. Dat concludeert Leonie Können, onderzoekster bij de Wetenschapswinkel

Rechten Utrecht, in het rapport *Liever geen riolering. Juridische mogelijkheden van individuele afvalwaterzuivering*. In Nederland zijn zo'n 120.000 huishoudens, veelal boerderijen en woonboten, niet aangesloten op het rioleringsstelsel. Vrijwel allemaal hebben ze een eigen milieuvriendelijk afvalwaterzuiveringssysteem. Uit het onderzoek bleek dat plaatselijke, pro-

vinciale en landelijke regels voor het lozen van afvalwater overigens nogal ondoorzichtig zijn.

Leonie Können, *Liever geen riolering. Juridische mogelijkheden van individuele afvalwaterzuivering*. f 16,50, verkrijgbaar bij de Wetenschapswinkel Rechten Utrecht, tel. 030-2537025.

Heruitgave niet te zuinig

Iedere rechtgeaarde vrek herinnert het zich: het eerste nummer van de *Vrekkenkrant*, dat op 21 april 1992 verscheen. Vijfentwintig jaar later ontvingen de inmiddels 5000 abonnees het laatste nummer. Ruim zes jaar na het stormachtige begin bundelen de super-vrekken Hanneke van Veen en Rob van Eeden hun 28 geesteskinders in een luxueuze herdruk. Dat betekent een dikke 200 pagina's rondneuzen te midden van onderwerpen als 'Win een rooie rug met theedrinken', 'Dubbel op is eens te veel', 'We leven! Ook zonder caviaar', 'Maak zelf cadeaus; vermeerder planten'. We zien het vertrouwde spaarvarkentje op de voorpagina en Wesley's heldere cartoons. De heruitgave bevat ook enkele reproducties uit de landelijke pers, waaruit blijkt dat het vrekkenom appellerde aan iets dieps in de Nederlandse volksaard. Het tegendeel van gierig is de ruimhartige index die aan de heruitgave is toegevoegd.

De Vrekkenkrant Compleet is alleen verkrijgbaar bij de Stichting Zuinigheid met Stijl in Goes (tel. 0113-270634). Bestellen: maak f 30,- over op postgiro 7860038 t.n.v. M.J. Blom/ZmS, Goes onder vermelding van COMPLEET.

Cartoon van Wesley uit de Vrekkenkrant

DE LUCHT IN

Amerikaan perfectioneert vliegfiets

Als het aan de Amerikaan Paul MacCready ligt, kunnen we in de toekomst luchtfietsend naar het werk. Boven het kantoor van onze baas navigeren we soepeltjes naar het landingsveldje en zetten we onze fiets aan de grond. De gepensioneerde vliegtuigenieur MacCready ontwierp 's werelds eerste vliegfiets, waarvan er honderd door het luchtruim koersen. Het huidige afstandsrecord staat op naam van Kanéllós Kanellópoulos, die de 115 kilometer tussen Kreta en Santorini op de vliegfiets aflegde. Al in 1977 werd met een vliegfiets het Kanaal overgestoken. MacCready's onderzoek richt zich momenteel op het zo energiezuinig mogelijk overbrengen van de trapbeweging op een propeller. Om de vliegfiets de lucht in te krijgen, is heel veel energie nodig. Een ultralight-vliegtuigje heeft al een motor aan boord van minimaal 30 kilowatt. Een mens, zelfs als hij een topatleet is, komt niet verder dan 0,4 kilowatt. De ontwikkeling van fietsen die het gebruik van zonne-energie combineren met spierkracht kan een doorbraak betekenen. De huidige vliegfietsen bereiken een snelheid van 30 km/u.

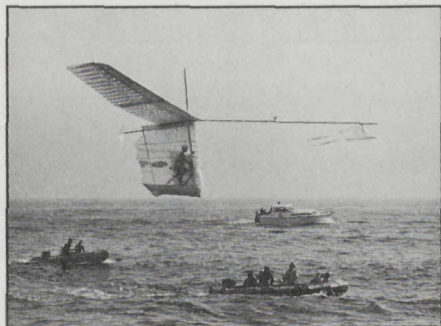

FOTO: DONALD P. MONROE

Onvoldoende plek voor windmolens

Geldgebrek, geluidhinder en horizonvervuiling belemmeren de ontwikkeling van windenergie op lokaal en regionaal niveau. Dit blijkt uit het beleidsplan 1998-2002 van het kortgeleden opgerichte Projectbureau Duurzame Energie. In de windenergie is de laatste jaren een beetje de

klad gekomen. Gemeenten en burgers worstelen met de ruimtelijke inpassing. De groei van het windenergievermogen reikt momenteel nog amper boven de 50 MW per jaar uit. Er wordt de laatste tijd wel intensief gedacht aan windparken in zee en langs het spoor.

AFSPRAAK

Meer zonnepanelen in grote steden

Den Haag en Rotterdam willen de komende twee jaar op woningen, kantoren en geluidsschermen achttien duizend vierkante meter zonnepanelen plaatsen. Deze zomer tekenden de steden samen met energiebedrijf ENECO en de Novem

op het stadhuis in Rotterdam een intentie-afspraken. In de toekomst wordt mogelijk ook het oppervlak aan zonnepanelen in de omliggende regio's tot veertig duizend vierkante meter uitgebreid.

CHIPKAART

Betaald afval storten in Vlissingen

In Vlissingen is een proef gaande met twaalf afvalzuilen, waarin de klant tegen betaling zijn huishoudelijk en gft-afval kan storten. Onder de grond is een container ingegraven met twee compartimenten. Klanten kunnen een chipkaart in een console steken, waarna de bol-

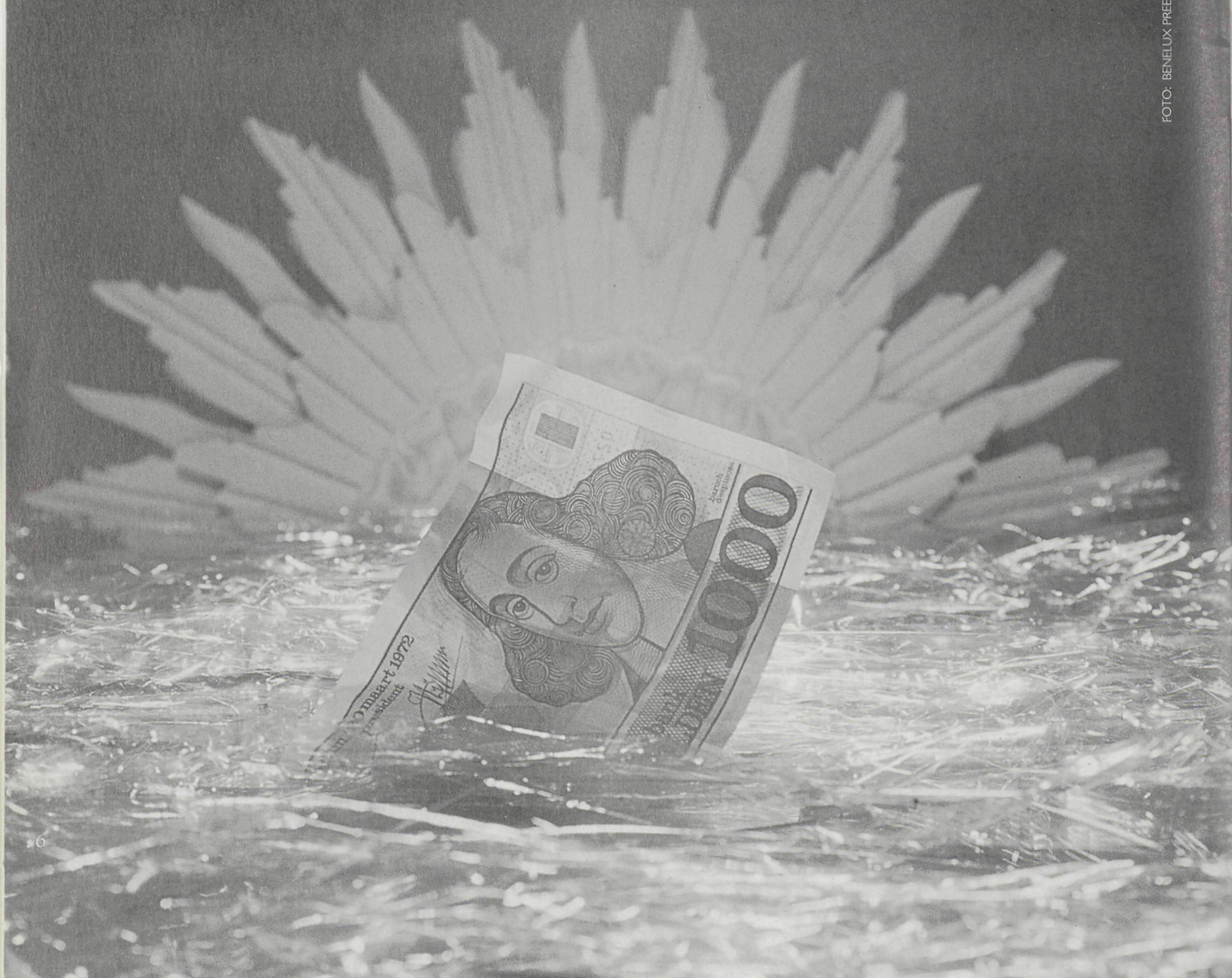
vormige kleppen van de stortkokers worden ontgrendeld en het afval kan worden gestort. De kosten worden direct van de chipkaart afgeschreven. Vlissingen zal eind 1998 24 exemplaren van de zuil rijk zijn.

FRISSE WIND

Britten pakken auto aan

De Britse regering broedt op ingrijpende plannen inzake het autogebruik. De Britse automobilist zal moeten gaan betalen om de stadscentra binnen te kunnen, aldus een recente nota van het kabinet. Bovendien zou er over parkeerplaatsen bij het werk belasting betaald

moeten worden. Nieuw is verder dat het rijden in grote, vuile auto's duurder wordt gemaakt. Tevens trekt de Britse regering de komende drie jaar ruim een miljard gulden uit voor verbetering van het openbaar vervoer.

De vrije markt en het milieu dan?

Ziekenfonds en PTT zijn maar enkele van de sectoren die de overheid heeft afgestoten. Hoe dat heeft uitgedaakt qua dienstverlening en tarieven, krijgt de consument langzamerhand in de gaten. Afvalverwerking, water- en elektriciteitsvoorziening zijn wellicht nu aan de beurt. Met ongewisse consequenties voor de portemonnee... en het milieu.

Water leent zich niet voor concurrentie

Marktwerking in de watersector pakt niet goed uit voor consument en milieu, vindt directeur drs. G.J. van Nuland van Waterleidingmaatschappij Noord-West-Brabant (WNWB).

Van Nuland legt uit wat hij ziet als de maatschappelijke verantwoordelijkheid van een nutsbedrijf: water besparen als een kostbare en steeds schaarsere grondstof, en de verdroging tegengaan, die zich met name op de hogere zandgronden in het zuiden en oosten van Nederland manifesteert. Van Nuland ziet het als een taak van de WNWB om zowel de kleinverbruikers als de industrie te informeren over het belang van zuinig watergebruik. En zo hield Waterleidingmaatschappij Overijssel (WMO) vanaf 1996 een waterbesparingsactie die goed aansloeg. Het verbruik liep met 10 procent terug, waarmee de doelstelling ruim voor het streefjaar 2000 was gehaald. Wel daalden uiteraard ook de WMO-inkomsten, wat weer leidde tot een verhoging van het watertarief met vijf procent. De consument voelde zich afgestraft voor zijn goede gedrag en het maatschappelijk draagvlak voor waterbesparende maatregelen lijkt voor jaren verpest. Niet volgens ir. J. van den Berg van WMO: 'U moet het niet zien als een conflict met onze klanten. Uit een enquête blijkt dat zij geld over hebben voor natuur en milieu en een duurzaam beheer van waterbronnen. Er is geen groot spanningsveld.' Verder voorspelt hij dat WMO het omzetverlies kan terugverdienen door investeringen voor een grotere capaciteit uit te stellen. 'Daardoor kunnen de watertarieven op de lange termijn lager uitvallen dan wanneer we geen water hadden bespaard.' Ook wijst hij erop dat duurder water nauwelijks leidt tot besparing. 'Het prijseffect van zuinig watergebruik is zeer gering.'

Waterspoor

Van Nuland stelt daartegenover dat een besparingscampagne - die geld kost - alleen succesvol is als de extra kosten niet aan de consument of industriële klant worden doorberekend, maar besparingen opleveren in meterkast en portemonnee. Ook Van Nuland meent dat je uitbreidingsinvesteringen kunt uitstellen om te voorkomen dat de consument méér moet betalen na een succesvolle bespaaringscampagne. Maar hij heeft daarnaast een tweede strategie, het 'waterspoor': drinkwater, afvalwaterzuivering en rioolretributie op één nota en de hoogte van de rekening direct afhankelijk van het aantal afgenomen en ge-

loosde kubieke meters water. Nu al maakt de WNWB de hoeveelheden en de verschillende vormen van waterverbruik, ook lozingen, zichtbaar op de nota. Het nutsbedrijf int ook voor sommige waterschappen. De tweede stap is meer betalen voor meer verbruik. Want daaraan zijn ook hogere kosten verbonden voor afvoer en zuivering.

Kosten maken voor geringere afzet past heel goed bij een nutsbedrijf, meent Van Nuland. 'Wij moeten zorgen voor levering van voldoende water, van goede kwaliteit, tegen een lage prijs. Maar we moeten ook alles doen voor een duurzaam waterbeheer door zoveel mogelijk water in de kringloop terug te brengen.' Zou de politiek de WNWB dwingen tot commerciële activiteiten, 'dan gaan wij dat met verve doen,' kondigt Van Nuland aan, 'maar liever gaan we als nutsbedrijf verder.' Marktwerking brengt zijn bedrijf immers in een 'rare situatie'. 'Een private onderneming wil omzet maken, zijn product verkopen, de winst maximaliseren. De maatschappelijke doelstelling verdwijnt naar de achtergrond. Om de rentabiliteit te verhogen, zal het bedrijf alle installaties maximaal bezet willen houden. De onderneming krijgt concurrenten en moet geld uitkeren aan de aandeelhouders.'

Meer geld

Wie anders dan de consument en het milieu betalen de rekening? Er moet meer water worden afgezet, er moet meer geld binnenkomen. Van Nuland: 'Nu wordt elke gulden van de consument nog besteed aan de watervoorziening.' Hoe denkt de politiek over liberaliseren? 'Brussel' heeft zich uitgesproken tegen marktwerking in de watervoorziening. Het ziet water als een primaire levensbehoefte. Nederland kent een vacuüm. Het vorige kabinet stelde marktwerking voorop. Een brede meerderheid in de Tweede Kamer was juist tegen liberalisering. WNWB-directeur Van Nuland erkent de positieve kanten van privatisering. Zo kan volgens hem bij alle waterbedrijven de efficiency beter. Hij acht een kostenreductie haalbaar van drie à acht procent. Maar het overgrote deel (80 procent) van de uitgaven besteedt het waterleidingbedrijf nu al uit aan de markt. De negatieve verwachtingen omtrent privatisering overheersen echter. Door uitkering van divi-

WNWB-directeur G.J. van Nuland: 'We gaan liever verder als nutsbedrijf.'

denden aan aandeelhouders vloeit geld weg. De rentetarieven voor leningen bij de banken stijgen wegens grotere ondernemersrisico's. Voor de solvabiliteit moet het eigen vermogen van het bedrijf sterk worden opgeschroefd. En de verzekeringsposten van het bedrijf stijgen door hogere premies. Wie betaalt de hogere inkomsten die tegenover dit alles moeten staan?

Van Nuland: 'Water heeft een hoog natuurlijk monopolie karakter. Het leent zich niet gemakkelijk voor privatisering. Water heeft een enorme massa en is daarom moeilijk en alleen tegen hoge kosten te transporteren.' Het is daarom niet realistisch te verwachten dat een Gronings waterbedrijf in Zeeland de markt op zal gaan. Eerder zullen bedrijven monopolies verwerven in een

eigen gebied, zodat de consument nog geen keuze heeft.

Solidariteit

'Marktpartijen hebben ook geen zorgplicht. Ze hoeven niet te leveren aan ver afgelegen gebieden, waar aanleg van leidingen een kostbare zaak is. Het nutsbedrijf heeft die leveringsplicht wel,' signaleert Van Nuland nog een probleem. Verder betalen binnenstadsbewoners nu nog evenveel voor hun watervoorziening als plattelandbewoners. Ook die solidariteit gaat bij marktwerking op de helling.

Van Nuland ziet meer in samenwerking dan in privatisering als het erom gaat de kosten te drukken. Onlangs zijn in een onderzoek de voordelen

Veel onzekerheden over energiewinkel

'Geef mij maar duizend kilowattuur à tien cent'. 'Voor m'n PV-energie wil ik één vijftig per kilowatt, anders ga ik naar de concurrent!'

Uitspraken die binnen tien jaar realiteit kunnen zijn.

Maar moeten we er eigenlijk wel aan?

Tien jaar geleden waren energiebedrijven in hun eigen regio nog heer en meester.

Ze werden gecontroleerd door provinciale overheden die zorg droegen voor een veilige, betrouwbare en betaalbare energievoorziening. Tegenwoordig zitten de vroegere nutsbedrijven middenin een omschakelingsproces naar een meer marktgericht distributiebedrijf waarin ook afzet- en omzetvergroting, winstoptimalisatie en klantgerichtheid in de bedrijfsvoering zullen meespelen. De uiterst liberale Elektriciteitswet van ex-minister Wijers, de Nota Gasstromen en de op handen zijnde stroombeurs (vergelijkbaar met die van Engeland en Noorwegen), dat alles brengt ingrijpende veranderingen met zich mee - ook voor de eindgebruiker.

Lucas Reijnders, deeltijd-hoogleraar Milieu-kunde aan de Universiteit van Amsterdam en stafmedewerker bij de Stichting Natuur & Milieu, beziet de ontwikkelingen met argusogen. In diverse media en vakbladen signaleerde hij dat de Europese liberalisering van de energiesector tot steeds grotere monopolievorming zal leiden waardoor energiebesparing en -efficiency onder druk komen te staan, terwijl verdere prijsdaling van fossiele brandstoffen de ontwikkeling van duurzame energie relatief eenvoudig zal afremmen. Reijnders' sombere beeld wordt bevestigd door Marleen Bootsma, energiedeskundige bij de Stichting Natuur & Milieu. 'Voor ons hoeft privatisering van de energiesector eigenlijk niet. Weliswaar kan de marktwerking tot efficiëntere productie leiden, maar in Nederland ligt dat niveau al vrij hoog. Aan de andere kant zijn de milieukosten absoluut nog niet in de prijzen verwerkt. Besparing krijgt veel te weinig aandacht. Zonder duidelijke regelgeving zal dat na de privatisering alleen maar erger worden. Wij

pleiten voor strengere eisen voor besparing of voor een fonds gefinancierd vanuit de REB (regulerende energiebelasting, ook wel ecotax, TZ). Daarmee kunnen de doeltreffendste besparingsmaatregelen worden uitgevoerd. Een betere vorm, verhandelbare energiebesparende verplichtingen voor aanbieders, bleek politiek niet haalbaar,' aldus Bootsma.

Groenlabels

De ontwikkeling van duurzame energie komt er in de nieuwe regelgeving beter vanaf. Naast de stroombeurs, waarop middelgrote afnemers al vanaf 2002 en consumenten rond 2007 elektriciteit kunnen verhandelen, wordt met *groenlabels* een parallelle markt voor duurzame energie in het leven geroepen. De wet laat de mogelijkheid open het verplichte aandeel duurzame energie jaarlijks te verhogen om op die manier een duurzame trendbreuk te scheppen zonder aan de marktwerking in de sector zelf te sleutelen. Bootsma heeft haar bedenkingen. 'Er zitten onzekerheden in de marktwerking. Waar liggen de prioriteiten in duurzame energie? Bij biomassa, de meest goedkope oplossing, waar je organische stoffen verbrandt die veel beter voor andere doeleinden kunnen worden gebruikt? Of bij echt duurzame zonne-energie? Privatisering heeft een boemerang-effect: terwijl de overheid aan de ene kant meer marktwerking wil toelaten, moet ze aan de andere kant meer regelgeving invoeren. Anders loopt het uit op een debacle voor het milieu. Bovendien kunnen de extra kosten, gemakkelijker dan voordien, op de consument worden verhaald,' stelt de energie-deskundige. Privatisering heeft niet alleen gevolgen voor besparing, efficiency en duurzame energie. Ze treft de energiebedrijven ook direct. Krachtens de

verkend van samenwerking van alle partijen die de waterketen beheren. Samenwerking van waterleidingbedrijven, waterschappen en gemeenten zou volgens het rapport *Optimalisatie van de waterketen* leiden tot een kostenbesparing van vijf miljard gulden tot 2005. Die houdt de totale waterlasten voor de consument de komende jaren laag, aldus het rapport. Bovendien levert het 'waterspoor' een besparing op in de administratiekosten. De consument krijgt een veel beter inzicht in zijn totale waterverbruik, dus ook in de hoeveelheid geloosd afvalwater. Het principe 'de vervuiler betaalt' is zo veel beter toe te passen. Zoals bekend leidt dat alleen al tot een gemiddelde besparing op de waterconsumptie van ongeveer vijf procent. De consument kan bovendien

bij één loket terecht voor alle waterdiensten. Ook het milieu heeft baat bij intensieve samenwerking van waterpartijen. De waterketen is gemakkelijker te sluiten. Het grondwater, bij uitstek geschikt om goed drinkwater van te maken, kan worden ontzien door gebruik van oppervlakte- en regenwater. Het WNWB levert tot 2000 zo'n twaalf miljoen kuub industriewater, waarmee een even grote besparing op het kostbare grondwater wordt bereikt. Opgevangen overtollig regenwater is vaak ter plekke te hergebruiken als sproei- en koelwater voor landbouw en industrie.

(CEES TER STEGE)

FOTO: TWAN WIJERMANS

nieuwe wet gaat de sector behoorlijk op de schop. Zo worden de huidige energiedistributiebedrijven in twee onafhankelijke ondernemingen gescheiden. De ene wordt onbevooroordeeld en niet-commercieel beheerder van het elektriciteitsnet, de andere een handels- en verkoopmaatschappij die geen enkele invloed op deze netbeheerder mag uitoefenen. Een onafhankelijke controle-instantie van het Rijk stelt tijdens de overgangsperiode tarieven, aansluitkosten en terugleververgoedingen vast. Daarnaast geeft de minister aan derden de mogelijkheid om maximaal de helft min één aan aandelen in energiebedrijven te verwerven.

Zelfstandig

De energiebedrijven hebben met scepsis op de

nieuwe regelgeving gereageerd. Ze vrezen het ergste, zowel wat betreft besparing en duurzame energie als wat betreft het eigen beleid waarin belangen van verschillende partijen goed tegen elkaar worden afgewogen. NUON, het Arnhemse energiebedrijf dat met een inspanningsverplichting van vijf procent duurzame energie in 2000 ver op de anderen vooruitloopt, is dan ook van zins zo lang mogelijk zelfstandig te blijven. 'Uit het *Financieele Dagblad* heb ik begrepen dat EDON (het Noord-Nederlandse energiebedrijf, TZ) bijna 500 miljoen nodig heeft. De helft willen ze uit de kapitaalmarkt betrekken. En de andere helft? Het kan bijna niet anders dan dat ze daarvoor een buitenlandse partner moeten zoeken,' zo schetst Hans Nillesen, *manager corporate development* bij

NUON, de laatste ontwikkelingen.

Nillesen: 'Wij denken dat afnemers, zowel zakelijke als huishoudelijke, meer gebaat zijn bij een zelfstandig bedrijf omdat we redelijk goed de belangen van de verschillende partijen kennen. Naarmate buitenlandse aandeelhouders grotere invloed krijgen, zal de mogelijkheid voor eigen beleid afnemen en komt er minder aandacht voor zaken die niet onmiddellijk geld opleveren. Omdat elektriciteit bovendien voor een groot deel van de infrastructuur afhankelijk is, leidt privatisering eveneens tot kleinere marges. Dat alles zou ten koste kunnen gaan van besparing en duurzame energie.'

Overigens ziet de manager corporate development ook lichtpunten. 'Liberalisering en privati-

sering leiden op termijn ook tot lagere prijzen en een betere service bij de energiebedrijven.

Omdat de Nederlandse prijzen in Europees opzicht aan de lage kant zijn, wordt het prijsverschil tussen fossiele en duurzame energie wellicht kleiner. Voor de ontwikkeling van duurzame energie en besparing zijn echter wel overheidsmaatregelen nodig. Het blijft behoedzaam manoeuvreren. Een onbeperkte belasting voor besparing heeft immers een onevenredige kostenverhoging tot gevolg. Als de overheid niet constant naar het Europese verband kijkt, schiet ze haar doel voorbij en zet ze de energiesector op achterstand,' besluit hij.

(TSEARD ZOETHOUT)

Afvalverwerking moet je controleren

Voor al kleinere gemeenten hebben de afvalinzameling al geprivatiseerd. Maar de overheid heeft sterke argumenten om de verwerking van afval in eigen hand te houden.

Collectieve voorzieningen zijn duur en als je ze verkoopt ben je mooi van die jaarlijkse verliesposten af. Sterker nog, je vangt er soms nog een lieve duit voor ook. Volgende voorziening die misschien aan de markt wordt overgelaten, is afvalinzameling en -verwerking. De Commissie-Cohen heeft de Tweede Kamer geadviseerd de rol van de overheid in de afvalinzameling aanzienlijk te beperken. De regering volgt die raad op en wil af van haar aandelen VAM, Nederlands grootste afvalverwerker.

Een spook heeft niet altijd boosaardige bedoelingen en de vrije markt is niet per definitie verkeerd. Als een dienst efficiënter door een particulier dan door de overheid verleend kan worden, wanneer een ondernemer een voorziening goedkoper kan organiseren dan de overheid - waarom zou je die dienst of voorziening dan niet privatiseren?

Afval, vooral bedrijfsafval, wordt nu al grotendeels door particuliere ondernemingen ingezameld. Hoe meer die ondernemingen inzamelen, hoe meer ze verdienen. De klant moet immers betalen voor het afval dat hij aan de weg zet. Prima toch? De vervuiler betaalt en zal proberen zo weinig mogelijk afval te produceren. Inzamelaars zorgen voor een nette verwerking. Was het maar zo. In de dagbladen staan regelmatig korte, onopvallende berichtjes in de trant van: directeur afvalwerkingsbedrijf gearresteerd, op verdenking van illegaal afval dumpen. Een bedrijf moet winst maken en dus de kosten drukken. De goedkoopste manier om van je troep af te komen is stiekem ergens dumpen.

Frituurvet

Niet alleen particuliere bedrijven maken zich

daar trouwens schuldig aan. Ook overheden moeten op de centen letten en gaan niet altijd zo netjes om met afval. De gemeentereiniging van Nijmegen loosde frituurvet in het riool. Vervuild baggerslib werd door de Friese gemeente Boarnsterhim in het Pikmeer gegooid. De gemeente Groningen kneep jarenlang een oogje toe toen de chemische fabriek Aagrunol de bodem doordrenkte met pesticiden en zware metalen. Henk Blauwgeers, beleidsmedewerker van Natuur & Milieu, vindt privatisering van de inzameling zo gek nog niet. 'Private inzamelaars hebben geprobeerd de hele huisvuilmarkt over te nemen,' vertelt hij, 'en dat is ze in veel kleinere gemeenten gelukt. Ze doen dat goedkoper dan de gemeentereiniging. Grote gemeenten houden het liever in eigen hand. Het zou het beste zijn wanneer overheid en bedrijfsleven elkaar in evenwicht houden. Dan kan het bedrijfsleven geen monopolie krijgen en moet de overheid concurrerend werken. Maar dan heb ik het alleen over inzameling. Afvalverwerking moet je kunnen controleren. Als je dat door private, of evengoed door overheidsgedomineerde bedrijven laat doen, zullen ze er zo goedkoop mogelijk vanaf zien te komen. Dan komen beleidsdoelstellingen als preventie en recycling van afval in het geding.'

Melkfles

Inzameling van huisvuil met winstoogmerk kan voor individuele huishoudens voordelig zijn. Als je minder rommel maakt, hoef je minder te betalen. Een rekening van het afvalbedrijf en je laat het wel uit je hoofd de *Telegraaf* van gisteren nog in de vuilniszak te mieteren. Na de tweede rekening koopt je je bier in glas in plaats van blik. Misschien dat zelfs de melkfles rendabel wordt.

Volgens Jan Juffermans van de Kleine Aarde moeten we beslist die zogenaamde tariefsdifferentiatie doorvoeren. Dus niet langer een vast bedrag per jaar, maar betalen per vuilniszak. Er zijn twee manieren om tarieven te differentiëren: gemeenschappelijke containers die je met een pinpasje open krijgt en die bijhouden hoeveel kilo afval je op je conto hebt, en containers per huishouden waarvan geteld wordt hoe vaak je ze aan de weg zet om geleegd te worden. Juffermans erkent het gevaar van 'weglekken'. Dat heeft niets te maken met de stinkende drab die door een gaatje in de vuilniszak sijpelt, maar is jargon voor het dumpen van je vuilnis in buurmans container of in een verlaten wegberm of natuurgebied. Kijk maar eens wat er nu al in de gemiddelde wegberm aan rotzooi ligt, terwijl je prullenbakken gratis mag gebruiken. Dat probleem lijkt mee te vallen. De Limburgse Maaslandgemeenten hebben een jaar (1996) geëxperimenteerd met gedifferentieerde tarieven volgens het tweede systeem. De hoeveelheid huishoudelijk afval daalde, wat een besparing van bijna 350 duizend gulden op verwerkingskosten opleverde. Er werd nauwelijks meer dan voorheen illegaal gedumpt; wat men aantrof was bovendien geen dagelijks huisvuil, maar grofvuil, bedrijfsafval en puin.

Tevreden

Uit een enquête bleek dat de inwoners van de Maaslandgemeenten beter opletten of afgedankte spullen niet toch nog ergens voor te gebruiken zijn. Ook maakte men vaker een composthoop in de tuin voor gft-afval. Een kwart van de burgers zei bij het boodschappen doen meer te letten op het wegwerpgehalte van de aanschaf en de verpakking. Ruim 87 procent toonde zich tevreden over het inzamelingssysteem. Bijkomend voordeel is dat de vuilniswagen zijn route sneller rijdt, niet eindeloos containers hoeft te legen en daardoor vijftien procent minder brandstof verbruikt.

De kostenbesparing komt neer op twintig gulden per huishouden, net iets meer dan de extra investering van zeventien gulden. De kosten van afvalverwerking stijgen al jaren en blijven voorlopig stijgen, zodat gedifferentieerde betaling voor vuilnis relatief steeds goedkoper wordt.

Als de afvalinzamelaar aan zijn plicht heeft voldaan door het afval op te halen, stuurt hij de klant een rekening. Dan is de verwerker aan de beurt. Die zal proberen aan het afval te verdienen, bijvoorbeeld door het als brand- of grondstof te verkopen. En anders moet hij de rommel netjes verwerken. Een overheidsinstelling als de gemeentereiniging zit vaak vast aan een contract met een - door de overheid gedomineerde - afvalverbrandingsinstallatie. Afvalverwerking is duur: gemiddeld drie- à vierhonderd gulden per

FOTO: TWAN WIJERMANS

ton. Maar de prijs kan oplopen tot meer dan duizend gulden. Dan wordt het verleidelijk de rommel ergens te dumpen, bijvoorbeeld in een ver, (w)arm land. Controle op illegale export van afval is er nauwelijks en het risico op een boete is minimaal.

Je kunt ook overheidssubsidie vragen voor de niet-winstgevende verwerking van afval. Zo kreeg Tank Cleaning Rotterdam herhaaldelijk een fikse subsidie voor het verwerken van olieschraapsel en chemicaliën. Maar de rotzooi werd gewoon in de haven gedumpt en van de subsidie ging men uit eten. Het spook van de privatisering hoeft niet boosaardig te zijn. Het wordt dat wel zonder inspectie en handhaving van de milieuwetgeving.

(KOOS DIJKSTERHUIS)

Regeladvertenties

Tarief: t/m 20 woorden f 50,- /Bf 1000. Daarboven f 2,50/Bf 50 per woord. Voor brieven onder nummer f 7,50/Bf 150 extra. Bewijsnummer f 10,-/Bf 200 extra inclusief BTW. Stuur uw tekst op papier of fax, liefst getypt, naar Regeladvertenties, de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Bostel, fax 0411-683407. U krijgt een acceptgiro toegestuurd. De redactie behoudt zich het recht voor advertenties niet te plaatsen. Zend uw regeladvertenties voor het winternummer vóór 1 november in.

Te koop

Ambachtelijke tegelkachel zijn een sieraad in uw huis. Bovendien gezond, gebruiksvriendelijk, duurzaam en kostenbesparend. Wij bouwen kleine kachels voor bijverwarming tot grote voor hoofdverwarming. Kachels voor wie meer wil halen uit hout! FA. DE TEGELKACHEL, Dorpsweg 67, 1631 DH Oudendijk, tel. 0229-543576 (ook 's avonds).

Ambachtelijke gemetselde fornuizen, finovens, saunakachels, warmtemuren en spekteenkachels. Kunstig en zinnig. KLUSSENKUNSTEN Roland Voppel, tel. 0547-351270.

Spekteenkachels en zelfbouwtegelkachels van PIET DE VRIES voor gezond, schoon en zuinig houtstoken. Tel. 0599-324229, Sellings (Gr.).

AGA'S leverbaar van volledig nagekeken tot geheel opnieuw geëmailleerd, tevens voor onderhoud, reparatie en ombouw naar olie, gas of propaan. Tel. 0223-521981.

Brede grenen vloerdelen 16, 19, of 21 cm breed f 35,- p. m², incl. BTW, kamerdroog. Evt. breder en in eiken. BAX TERHEIJDEN, tel. 076-5932188.

WOONHUIS gelegen tussen twee natuurgebieden in het noorden des lands, tuin, 0,25 ha weide, paardestal, bijenschans, garage, f 156.000,- k.k., tel. 0597-354335.

Zeer rustig gelegen biologisch geteelde GROND (2 ha) met grote nieuwe schuur met zeer veel mogelijkheden. Prijsindicatie f 600.000,- k.k. Tel. 030-6772759.

Te koop: Varpapuu contramarche WEEFGE-TOUW, 120 weefbr., 12 schachten, div. rieten, toebehoren en ca. 3 m² garens. Prijs f 800,-. Tel. 020-6342898, Mia.

Wasbare flanelen LUIERS met klittenbandsluiting (Kooshies), tweedehands, i.z.g.st., in 2 maten voor milieuvriendelijke baby's. Tel. 035-5313386.

Gezocht

Wij (man, vrouw, 3 kinderen) zoeken mensen (liefst met kinderen) en/of BOERDERIJ om samen te wonen op milieuvriendelijke basis. Wie wil of weet iets te koop? Janneke Russchen/Ernst Oosterveld, tel. 0594-658357.

STAGIAIRE gezocht voor allerhande werkzaamheden op geitenboerderij in M.Frankrijk. Periode okt.-mei. Bel 0033-555093850.

Hij 67, zij 57, beiden goed gezond en actief, zoeken in landelijke omgeving gelegen, op niet al te grote afstand van stad, woonruimte binnen WOONGROEP. Eventueel i.o. kopen/huren, div. leeftijden, tuin, dieren. Tel. 0162-456021.

Gezocht: bewoner/beheerder voor ecologisch landgoed in ZUIDWEST-POLEN (nabij Reuzengebergte). Periode: sept. '98 tot zomer '99. Het betreft woon-werkproject gericht op wandelen, natuurbeheer en regionale cultuur. Bel Nemo, tel. 020-6817013.

Te huur/vakantie

In rustig natuurgebied 'de Rottige Meenthe' (Fr.), vlakbij 'de WEERRIBBEN' (Ov.), ruime vakantiewoning te huur (8 pers). Prachtig wandel-, fiets-, kanogebied, sauna aanwezig. Ook logies & ontbijt. Tel. 0516-481418.

Duurzame vogel- en natuurreizen naar ongegrepte gebieden in Polen, Estland, Hongarije, Roemenië, Wit-Rusland, Finland, Turkije, Griekenland, Spanje en (nieuw voor 1999) India. Kleine groepen onder deskundige begeleiding van Nederlandse en lokale gidsen. Brochure met alle reisbeschrijvingen bij ECO TOURIST SERVICES, Postbus 1580, 3800 BN Amersfoort. Tel. 033-4565201.

Vlaanderen-Vakantiehoeve WILGENHOF 20 km van zee, Brugge, Gent. Wandelen, fietsen, cultuur. Rustig nabij bos. Groen, comfortabel, gastvrij, grote bio-tuin, lekkere maaltijden (vegetarisch mogelijk). Kamers + app. 6-p. Folder. Fam. Hendrickx, Pot- en Zuidhoutstr 4, 9990 Maldegem, België, tel. 0032-50715366.

Te huur in MIERLO, Noord-Brabant, 6-pers. vakantiehuisje. Gelegen in het bos nabij de Strabrechtse Heide, met 0,5 ha eigen grond. Ideaal voor wandelaars en fietsers. Tel. 040-2930595.

ITALIAANSE ALPEN, Ledromeer: vak.won. in sfeervolle boerderij met grote tuin, veel bos, schitterend wandelgebied, vanaf f 290,- p.w.. Tel. 058-2159154. Twee fietsen aanwezig.

GELDERSE ACHTERHOEK. Vier stenen vakantiewoningen en mini-camping bij woonboerderij. Fijne fietsomgeving. Als u van rust en ruimte houdt. Silvolde, tel. 0315-329728.

Te huur in Sevenum (Limburg), rustieke APPARTEMENTEN, 2-8 pers., cv, op oude boerderij in bosrijke omgeving. Eigen natuurtuin met dierenweide en speeltoestellen. Tevens mini-camping. Folder: tel. 077-4672593.

CASA DO VIZINHO: 2 appartementen in 200 jaar oud Portugees landhuis in midden-Portugal, nabij Serra da Estrela. Natuur en rust, ideaal voor wandel- en fietsvakanties. Folder? Bel 013- 5800627.

MIDDEN-WALES, Caban met prachtig uitzicht over de heuvels, rust, ruimte, volop wandelmogelijkheden en vogels. (Zelf)catering. Voor groepen/families. Tel./fax 0044-1591610638.

Boijl: Fries/Drentse grens. Vakantieboerderij 'TE HOOI EN TE GRAS', Sfeervol 4- & 6-persoons appartement, plaggenhutten en een ingerichte 'De Waard'-tent te huur. Mogelijkheden voor groepsarrangementen. Tel. 0561-421796.

Wandel- en fietspension 't ROOKS-HUUS in 't Woold (bij Winterswijk). Kamers, app. en kamperen. Veg. eten mogelijk. Ook voor groep tot 19 p. Incl./folder tel. 0543-564491.

Wandelen op GROEN SAMOS (Griekenland). Villa Kambos, landelijk gelegen hotel in mooi wandelgebied, dicht bij strand. Idyllisch ontbijten onder de amandel- en fruitbomen. Productie van eigen wijn en olijfolie. Ook zeer geschikt voor wandel- en creatieve groepen. L/O f 65,- per kamer. Prospectus tel. 035-6949584.

KAPEL, hartje Den Haag. Schitterende akoestiek. Zeer geschikt voor zang, dans, yoga, toneel, cursussen, muziek. Info: Petur van Sluis, tel. 070-3639273.

Kom naar Noord-Nederland/Kom naar de PLATTELANDSCIRKEL/Overnachten op een bijzondere manier/Het is nu tijd om informatie op te vragen. Info: VVV Leek, tel. 0594-512100.

Vogezen: LA BALANCE, idyllische herberg

midden in de natuur met eigen bronwater, voor wandelaars, rustzoekers en natuurliefhebbers. Vier sfeervolle kamers, 1&0 f 39,50. Heerlijke maaltijd f 28,50. Info: tel. 0033-329300689.

Diversen

ZELFVOORZIENING, voorheen Bladeren Zelfvoorziening, no. 7 alweer. 16 blz., tweemaandelijks. Proefnr. f 2,50, abonnement (6x) f 15,-. Studio Zelfvoorziening, postbank 4668924, Dalen.

GROEN SPAREN. Vanaf f 3500,- 8% rente, looptijd 3 jaar. Vanaf f 10.000, 12% rente, looptijd 2 jaar. Voor meer informatie: De Groene Spaaradviseurs, tel. 0182-570290.

GROEN BELEGGEN. Jaarlijks verdwijnt er 15 miljoen hectare tropisch bos door commerciële houtkap. Door in duurzaam geproduceerd hout te beleggen, helpt u mee het tropisch regenwoud te behouden en maakt u kans op een hoog rendement. Voor meer informatie: De Groene Spaaradviseurs, tel. 0182-570290.

Vereniging Woodbrookers Barchem. U bent welkom op onze CURSUS 'Naar een duurzame leefstijl'. Inleiders: prof. dr. Lucas Reijnders en Jan Juffermans (de Kleine Aarde). 13 t/m 15 november 1998, Woodbrookershuis Barchem (bij Lochem), verblijfs- en cursuskosten f 270,-. Informatie en opgave: Woodbrookersweg 1, 7244 RB Barchem, tel. 0573-441513.

Ecocrypto

HANS ALLART

De letters A t/m I vormen de oplossing. Zend uw oplossing naar Redactie de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel en u dingt mee naar een van de drie prijzen. **Hoofdprijs:** het kookboekje De Kleine Aarde Kok door Hans Donderwinkel; **troostprijzen:** de EA'tjes Zuivel en Haute Couture van gebruikte kleding. **U kunt oplossingen niet telefonisch doorgeven, noch kunt u corresponderen over de uitslag. Veel puzzelplezier!**

Horizontaal

- 1 miss-moordenaars (12)
- 7 zilver (2)
- 9 (be)nauw(end) (3)
- 11 seizoenprijs (11)
- 13 maat (3)
- 14 meerdere minder kleine uurtjes (9)
- 15 maat, langer dan 13 (5)
- 16 verzadigd textiel (6)
- 18 zilver (6)
- 19 pijnlijke letter (3)
- 21 meer van hetzelfde (7)
- 22 laatste vaas (3)
- 23 zo bekijk je het niet zwart/wit (3)
- 24 volkshogeschool (2)
- 25 muziekcafé (8)
- 27 laatste hoop (2)
- 28 ut-loos (7)
- 29 pijnbank (4)
- 32 man (m/v) met de hamer (15)

Verticaal

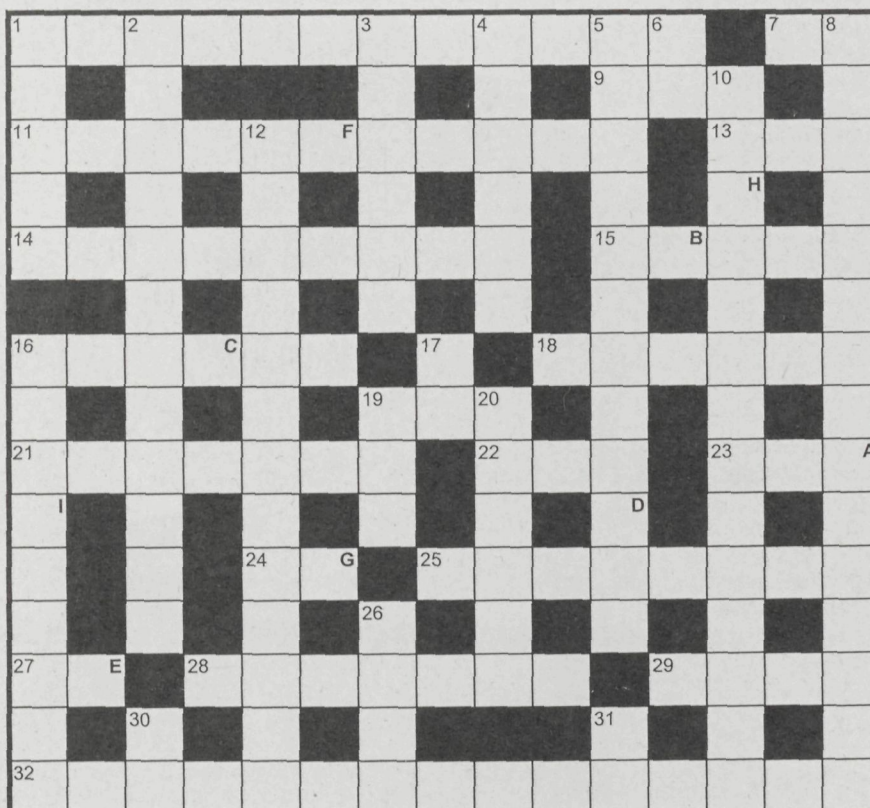
- 1 internet (5)
- 2 spandoekenshow (12)
- 3 beneden peil (6)
- 4 huilende grond? (6)
- 5 zuiver zaakje (12)
- 6 beetje metaal (2)
- 8 het roeren der zaken (15)
- 10 enge ministersploeg (14)
- 12 toonderpapier? (13)
- 16 om rood te **liggen** (9)
- 17 meer dan genoeg (2)
- 19 persdrank (3)
- 20 stukje aarde (6) of Duisenberg (4-2)
- 26 in 1998 bijvoorbeeld (4)
- 30 overtuigd (2)
- 31 boerenbak (2)

Oplossing zomernummer ozonlaag

Horizontaal: 1 kampeerboerderij; 8 selectief; 10 niets; 11 vreemdeling; 12 gel; 13 roh; 14 oslo; 15 morene; 17 erfstuk; 18 peper; 19 isoleerkan; 22 po; 24 ingepakt; 25 rechte; 27 genezingsproces
Verticaal: 1 kustverdediging; 2 milieuheffingen; 3 ruiterlijk; 4 onfris; 5 randgroep; 6 energiearm; 7 ijsselmeervogels; 9 composthoop; 16 apart; 20 eiken; 21 aleer; 23 chic; 26 ns

Winnaars zomernummer

J.E.G. Jorissen, Koningsbosch (hoofdprijs);
Edward Moerman, Oosterhout en N.A. Wolters-Stuart, Engwierum (troostprijzen).
U ontvangt uw prijs zo spoedig mogelijk.

A	B	C	D	E	F	G	H	I
---	---	---	---	---	---	---	---	---

Op de vluchtstrook

met Kees Stip

Regeringsverklarinkje

Nog eventjes, dames en heren!
Straks zal, als wij zuinig regeren,
het begrotingstekort
als het weggewerkt wordt
het begrotingstekort liquideren.

Alles in de wind

Een molenbeminner als ik
staat dikwijls verstijfd van de schrik.
Want wie veel te veel wind
om zijn windkracht bemint
krijgt van veel te veel wiken een tik.

Bedreigde diersoort

Tot uitsterven lijkt mij geneigd
een soort die er zelf over zwijgt,
maar als hogere soort
die het makkelijkst moordt
alleen door zichzelf wordt bedreigd.

Kootwijk aan Zee

Er kan, om ons land te belenden, 13
een zendmast de zee komen schenden.
Men mag hem van mij
met zijn boodschap erbij
als verzendmast naar Engeland zenden.

De grote stille

De heide, zover ik het zie,
gaat mooi naar de knoppen, adie!
En geen kabinet
dat het nog heeft belet.
Het wachten is nu op Paars III.

INTERVIEW

Het gaat niet goed met Jongeren Milieu Aktief. In amper drie jaar tijd kelderde het aantal actieve leden van de jongerenclub van 550 tot 200. Bestuurslid Elena Simons (20) ziet de toekomst echter niet somber in.

LAURENS LAMMERS

Jongeren Milieu Aktief is - de naam zegt het al - een organisatie voor en door jongeren. 'Zelf milieubewust leven staat centraal', meldt elke wervingsbrief van de jongste Nederlandse milieujongeren. Onder het motto 'origineel, geweldloos en positief' organiseert JMA activiteiten voor haar leden, verspreid over tientallen plaatselijke afdelingen in het land. Van 10 tot 28 jaar oud: de milieujongeren kijken niet zo heel nauw naar leeftijd.

De achterban is nog groot. Er zitten middelbare scholieren in, onder wie de E-conation-groepen die op school met milieu bezig zijn en door JMA worden ondersteund. En er zijn passieve leden en anderen die op een andere wijze financieel bijdragen. Bij elkaar 927 mensen.

Elena Simons, studente beeldende kunst en lid van de afdeling Amsterdam, behoort tot

de 'top' van de organisatie, het dagelijks bestuur. Dat bestuur kwam in juli samen om de problemen te bespreken. Tijdens een brunch en om half elf 's morgens. Simons: 'Iedereen kan dan uitgeslapen aan tafel schuiven en meedenken.' Simons werd op haar zestiende JMA-lid. 'Ik wilde het allerliefst met een groep strijden voor een doel. JMA was precies wat ik zocht.'

Hoe komt het dat het ledental van Jongeren Milieu Aktief zo gekelderd is?

'Ik weet het niet. Je hoort wel dat het milieu niet meer zo in de mode is als in de jaren tachtig. Maar wij zijn niet de enige waarmee het slecht gaat. Het is een algemene trend. Interesse voor het milieu onder jongeren is er wel. Velen zijn bereid iets te doen, als je het ze maar makkelijk maakt en alles duidelijk uitlegt. Kleding bijvoorbeeld is één van de grootste uitgavenposten van middelbare scholieren. Elk jaar gooit een scholier gemiddeld tien kilo kleren weg. Niet nodig! Daarom ben ik in Amsterdam bezig geweest met een modeshow. Scholieren mochten in tweedehandskledingwinkels een leuk outfit lenen en de-

ze showen. Tweedehands kleding is hartstikke modieus en dat hebben we met zo'n modeshow duidelijk bewezen. Ik schat dat veertig procent van de Nederlandse jongeren milieubewust is. Als die allemaal JAM-lid zouden worden, zijn we een gigantische organisatie.'

In Ierland eet bijna eenderde van alle schoolmeisjes geen vlees meer. Niet dat ze vegetariër zijn geworden of het milieu een handje willen helpen, maar ze willen niet dik worden. Wat vind jij van zoiets?

'Dat is ook mooi! Het dierenleed vermindert, zelfs al doen die meisjes het om een andere reden. Ik ben minder vlees gaan eten vanwege het milieu en de oneerlijkheid tussen arme en rijke landen. Maar ik vind vlees heel erg lekker en ik kan het niet aan om te zeggen: nooit meer vlees. Daarom heb ik mezelf de regel gesteld dat ik vier keer per jaar dier mag eten.'

Onderdeel van jullie Internet-website is de 'Nieuwe Wereld'. Daarin staan allerlei mooie bespiegelingen op het leven. Over liefde, geld, thuis, de wereld, de auto. Wat krijgt jouw voorkeur?

'Geld. Dat is macht. Ik zou wel willen weten wat voor macht ik zou kunnen uitoefenen met veel geld. Als het op de bank staat, is het niets. In je zak zijn het een paar papertjes. En toch heeft het een gigantische betekenis, sociaal en economisch. Milieuproblemen ontstaan door de manier waarop wij met geld omgaan.'

Ik heb gehoord dat JMA ooit eens vijftig gulden heeft gehad van Shell. Een deel van dat geld is teruggestort.

'Shell? Nou, ik zeg wel eens dat het een goed plan is om je te laten sponsoren door Shell. Ik denk dat ze ongelooflijk veel geld zouden willen geven om hun naam door een milieclub te laten verspreiden, maar dat kun je niet doen. Maar ik vind het wel leuk om ermee te flirten. En vijftig gulden, daar moet je niet over zeuren. Het is alleen maar goed. Er zitten veel mensen die het milieu belangrijk vinden. En Shell probeert ook de milieucomponent uit te breiden. Het is ook best interessant om eens met andersdenkenden te praten. Soms blijkt dan dat je het met elkaar eens bent, omdat er een positief contact is.'

JMA praat graag met politieke partijen tijdens zogeheten 'lobbybrunches'. Wat voor mensen ontmoeten jullie daar en waar gaan die brunches over?

'Ik heb een keertje gelobby'd voor de afdeling Amsterdam. We hebben toen met iemand van GroenLinks en D66 over milieubeleid gesproken. Voor die gesprekken waren we uitgenodigd via het Milieucentrum Amsterdam in verband met de gemeenteraadsverkiezingen. Ik vond het wel

Ik wil niet overal systematisch tegen zijn.

veelbelovend. Ik dacht altijd dat je lobbyen heel stiekem moest doen, zodat ze niet zouden merken dat je iets anders wilt dan wat je zegt. Dat je eerst moet aanpappen en pas daarna kan zeggen wat ze moeten doen. Maar ze luisteren goed. En het blijkt dat het voor hen tijd uitspaart als je naar ze toestapt. Ze hebben geen tijd om meningen van jongeren te peilen. Als wij kunnen bemiddelen tussen politiek en jongeren, dan zijn ze daar heel blij mee.'

Is zo'n brunch niet een beetje braaf voor een milieujongere? Waarom niet op een vliegtuig zitten om zo te protesteren tegen Schiphol?

'Ik ben niet iemand die systematisch overal tegen wil zijn. Er zijn wel jongeren die het fijn vinden om ergens radicaal tegenin te gaan, bijvoorbeeld de milieuvervuiling, wat ik op zich wel een goed thema vind. Daarmee kun je het beleid veranderen, omdat je publiciteit krijgt en mensen naar je gaan luisteren. Maar ontevredenheid is niet bruikbaar als je ook een mentaliteitsverandering wilt. Het is ook de belangrijkste filosofie van JMA: zo min mogelijk protesteren.'

Waren jouw ouders net zulke wereldverbeteraars als jij?

'Mijn vader heeft wel eens aan acties meegedaan voor goedkope huizen voor arme mensen in de jaren zestig en zeventig. En mijn moeder is tegen overconsumptie. Maar het zijn geen sombere mensen. Mijn ouders hebben me bewust gemaakt van de milieuproblemen, alleen niet op een negatieve manier. Ze hebben me nooit verteld dat ik niet teveel water moet gebruiken omdat ik anders over dertig jaar niet meer zou kunnen leven. Mijn broertje en ik zijn allebei milieu-activist. Ik heb ook wel invloed op ze. Mijn vader staat op het punt om een zonnepaneel van Greenpeace te kopen. En hij is minder auto gaan rijden. Maar hij is soms nog wel gemakzuchtig. Zo zijn we pas een paar dagen naar Engeland gegaan. Mijn vader en moeder gingen met het vliegtuig. Maar mijn broertje en ik zijn met de boot gegaan.'

Hoe lang blijf je nog lid van JMA?

'Waarschijnlijk tot mijn 23ste. Maar ook daarna blijf ik minstens twintig gulden per jaar naar JMA overmaken.'

Jongeren Milieu Aktief, Postbus 1407, 3500 BK Utrecht, tel. 030-2316566.

FOTOS: MICHEL WIJNBERGH

Milieujongere Elena Simons: 'Ik vind het leuk om met Shell te flirten'

INTERVIEW

Het gaat niet goed met Jongeren Milieu Aktief. In amper drie jaar tijd kelderde het aantal actieve leden van de jongerenclub van 550 tot 200. Bestuurslid Elena Simons (20) ziet de toekomst echter niet somber in.

LAURENS LAMMERS

de 'top' van de organisatie, het dagelijks bestuur. Dat bestuur kwam in juli samen om de problemen te bespreken. Tijdens een brunch en om half elf 's morgens. Simons: 'Iedereen kan dan uitgeslapen aan tafel schuiven en meedenken.' Simons werd op haar zestiende JMA-lid. 'Ik wilde het allerliefst met een groep strijden voor een doel. JMA was precies wat ik zocht.'

Hoe komt het dat het ledental van Jongeren Milieu Aktief zo gekelderd is?

'Ik weet het niet. Je hoort wel dat het milieu niet meer zo in de mode is als in de jaren tachtig. Maar wij zijn niet de enige waarmee het slecht gaat. Het is een algemene trend. Interesse voor het milieu onder jongeren is er wel. Velen zijn bereid iets te doen, als je het ze maar makkelijk maakt en alles duidelijk uitlegt. Kleding bijvoorbeeld is één van de grootste uitgavenposten van middelbare scholieren. Elk jaar gooit een scholier gemiddeld tien kilo kleren weg. Niet nodig! Daarom ben ik in Amsterdam bezig geweest met een modeshow. Scholieren mochten in tweedehandskledingwinkels een leuk outfit lenen en de-

ze showen. Tweedehands kleding is hartstikke modieus en dat hebben we met zo'n modeshow duidelijk bewezen. Ik schat dat veertig procent van de Nederlandse jongeren milieubewust is. Als die allemaal JAM-lid zouden worden, zijn we een gigantische organisatie.'

In Ierland eet bijna eenderde van alle schoolmeisjes geen vlees meer. Niet dat ze vegetariër zijn geworden of het milieu een handje willen helpen, maar ze willen niet dik worden. Wat vind jij van zoiets?

'Dat is ook mooi! Het dierenleed vermindert, zelfs al doen die meisjes het om een andere reden. Ik ben minder vlees gaan eten vanwege het milieu en de oneerlijkheid tussen arme en rijke landen. Maar ik vind vlees heel erg lekker en ik kan het niet aan om te zeggen: nooit meer vlees. Daarom heb ik mezelf de regel gesteld dat ik vier keer per jaar dier mag eten.'

Onderdeel van jullie Internet-website is de 'Nieuwe Wereld'. Daarin staan allerlei mooie bespiegelingen op het leven. Over liefde, geld, thuis, de wereld, de auto. Wat krijgt jouw voorkeur?

14 **J**ongeren Milieu Aktief is - de naam zegt het al - een organisatie voor en door jongeren. 'Zelf milieubewust leven staat centraal', meldt elke wervingsbrief van de jongste groep Nederlandse milieujongeren. Onder het motto 'origineel, geweldloos en positief' organiseert JMA activiteiten voor haar leden, verspreid over tientallen plaatselijke afdelingen in het land. Van 10 tot 28 jaar oud: de milieujongeren kijken niet zo heel nauw naar leeftijd.

De achterban is nog groot. Er zitten middelbare scholieren in, onder wie de E-conation-groepen die op school met milieu bezig zijn en door JMA worden ondersteund. En er zijn passieve leden en anderen die op een andere wijze financieel bijdragen. Bij elkaar 927 mensen.

Elena Simons, studente beeldende kunst en lid van de afdeling Amsterdam, behoort tot

Milieujongere Elena Simons: **'Ik vind het leuk om**

'Geld. Dat is macht. Ik zou wel willen weten wat voor macht ik zou kunnen uitoefenen met veel geld. Als het op de bank staat, is het niets. In je zak zijn het een paar papiertjes. En toch heeft het een gigantische betekenis, sociaal en economisch. Milieuproblemen ontstaan door de manier waarop wij met geld omgaan.'

Ik heb gehoord dat JMA ooit eens vijftig gulden heeft gehad van Shell. Een deel van dat geld is teruggestort.

'Shell? Nou, ik zeg wel eens dat het een goed plan is om je te laten sponsoren door Shell. Ik denk dat ze ongelooflijk veel geld zouden willen geven om hun naam door een milieuclub te laten verspreiden, maar dat kun je niet doen. Maar ik vind het wel leuk om ermee te flirten. En vijftig gulden, daar moet je niet over zeuren. Het is alleen maar goed. Er zitten veel mensen die het milieu belangrijk vinden. En Shell probeert ook de milieucomponent uit te breiden. Het is ook best interessant om eens met andersdenkenden te praten. Soms blijkt dan dat je het met elkaar eens bent, omdat er een positief contact is.'

JMA praat graag met politieke partijen tijdens zogeheten 'lobbybrunches'. Wat voor mensen ontmoeten jullie daar en waar gaan die brunches over?

'Ik heb een keertje gelobby'd voor de afdeling Amsterdam. We hebben toen met iemand van GroenLinks en D66 over milieubeleid gesproken. Voor die gesprekken waren we uitgenodigd via het Milieucentrum Amsterdam in verband met de gemeenteraadsverkiezingen. Ik vond het wel

Ik wil niet overal systematisch tegen zijn.

veelbelovend. Ik dacht altijd dat je lobbyen heel stiekem moest doen, zodat ze niet zouden merken dat je iets anders wilt dan wat je zegt. Dat je eerst moet aanpappen en pas daarna kan zeggen wat ze moeten doen. Maar ze luisteren goed. En het blijkt dat het voor hen tijd uitspaart als je naar ze toestapt. Ze hebben geen tijd om meningen van jongeren te peilen. Als wij kunnen bemiddelen tussen politiek en jongeren, dan zijn ze daar heel blij mee.'

Is zo'n brunch niet een beetje braaf voor een milieujongere? Waarom niet op een vliegtuig zitten om zo te protesteren tegen Schiphol?

'Ik ben niet iemand die systematisch overal tegen wil zijn. Er zijn wel jongeren die het fijn vinden om ergens radicaal tegenin te gaan, bijvoorbeeld de milieuvervuiling, wat ik op zich wel een goed thema vind. Daarmee kun je het beleid veranderen, omdat je publiciteit krijgt en mensen naar je gaan luisteren. Maar ontevredenheid is niet bruikbaar als je ook een mentaliteitsverandering wilt. Het is ook de belangrijkste filosofie van JMA: zo min mogelijk protesteren.'

Waren jouw ouders net zulke wereldverbeteraars als jij?

'Mijn vader heeft wel eens aan acties meegedaan voor goedkope huizen voor arme mensen in de jaren zestig en zeventig. En mijn moeder is tegen overconsumptie. Maar het zijn geen sombere mensen. Mijn ouders hebben me bewust gemaakt van de milieuproblemen, alleen niet op een negatieve manier. Ze hebben me nooit verteld dat ik niet teveel water moet gebruiken omdat ik anders over dertig jaar niet meer zou kunnen leven. Mijn broertje en ik zijn allebei milieu-activist. Ik heb ook wel invloed op ze. Mijn vader staat op het punt om een zonnepaneel van Greenpeace te kopen. En hij is minder auto gaan rijden. Maar hij is soms nog wel gemakzuchtig. Zo zijn we pas een paar dagen naar Engeland gegaan. Mijn vader en moeder gingen met het vliegtuig. Maar mijn broertje en ik zijn met de boot gegaan.'

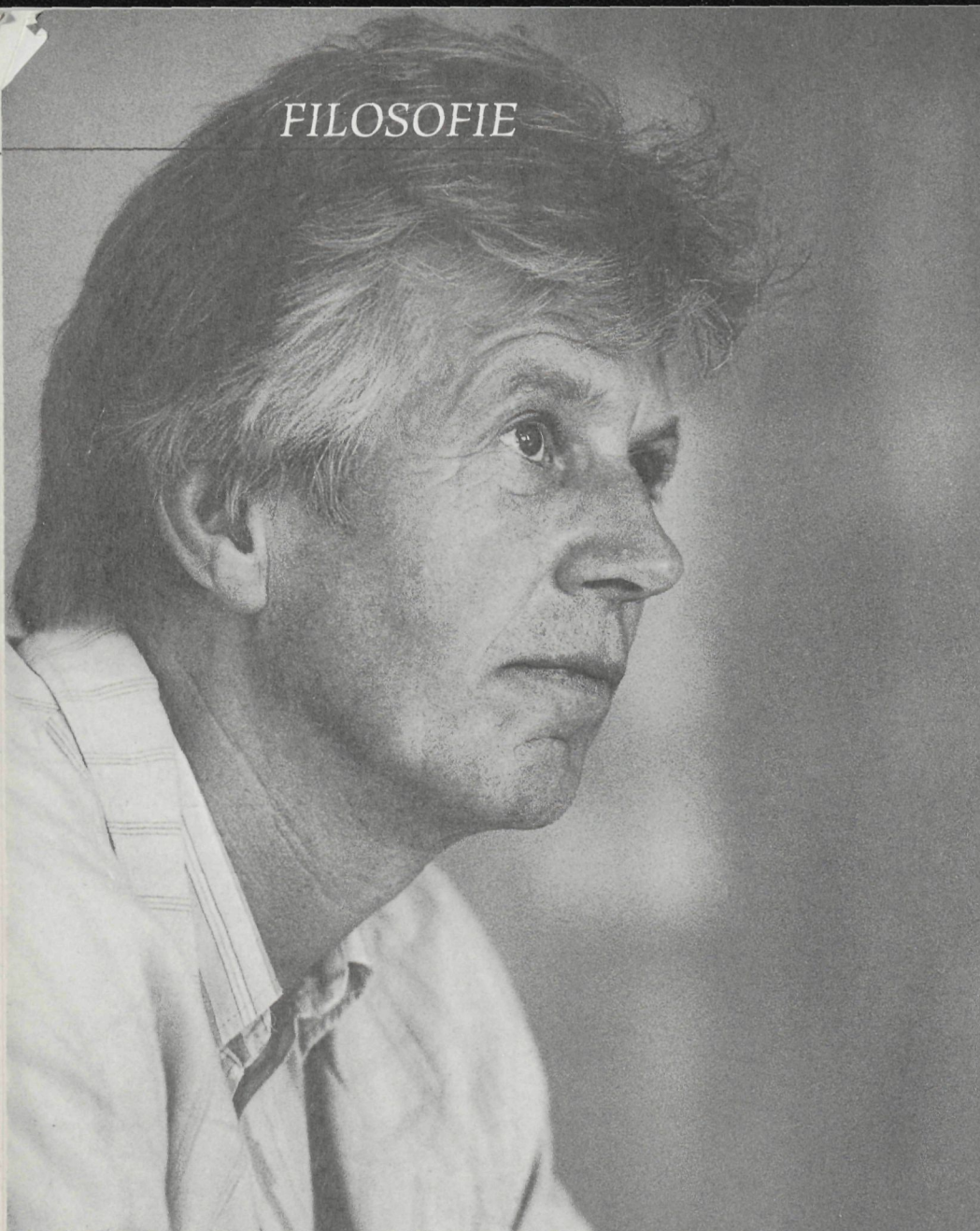
Hoe lang blijf je nog lid van JMA?

'Waarschijnlijk tot mijn 23ste. Maar ook daarna blijf ik minstens twintig gulden per jaar naar JMA overmaken.'

Jongeren Milieu Aktief, Postbus 1407, 3500 BK Utrecht, tel. 030-2316566.

FOTOS: MICHEL WIJNBERGH

Het nieuwe boek van Hans Achterhuis Weg met de utopie

NATHAN BRINKMAN

In De erfenis van de utopie rekent filosoof Hans Achterhuis met de utopie af. Een indrukwekkend boek, maar is zijn afwijzing niet al te resoluut?

Zowel de beginvraag als de hoofdconclusie van Hans Achterhuis' nieuwste boek, *De erfenis van de utopie*, is de lezers van *de Kleine Aarde* al bekend. In zijn column in het herfstnummer van 1997 beschreef Achterhuis namelijk hoe hij zijn 'zoektocht door de wereld van de utopieën' begon: tijdens het lezen van het boek *Ecotopia* van Ernest Callenbach beseftte hij dat hij nooit in de door Callenbach beschreven milieu-utopie zou willen wonen. En dat terwijl in *Ecotopia* zowat al zijn (toenmalige) maat-

schappelijke idealen waren verwezenlijkt! Er moest dus iets mis zijn met het fenomeen utopie, maar wat? Het antwoord op die vraag, tevens hoofdconclusie van zijn boek, vat hij in diezelfde column samen: 'De wereld zit ... ingewikkelder in elkaar dan de utopische idealist denkt; goed en kwaad zijn soms meer verstrengeld dan mij aanvankelijk lief was.'

Maar er valt uiteraard wel meer te vertellen over deze turf van 444 pagina's. Zo vraagt de term 'utopie' om aandacht. De woorden 'utopie' en 'utopisch' hebben in de loop van de tijd allerlei verschillende betekenissen gekregen. Achterhuis bakent zijn werkterrein daarom af. Hij leidt uit een aantal klassieke en moderne utopieën een serie kenmerken af, die volgens hem typerend zijn voor utopieën en voor utopisch denken.

Luilekkerland

Zo gaan alle utopieën uit van de *maakbaarheid* van de samenleving. Of je nu *Ecotopia* leest of Thomas Mores *Utopia*, uitgangspunt is dat de mens in staat is de wereld in te richten volgens een vooropgezet plan. Dit hangt samen met een andere eigenschap van utopieën, namelijk dat ze *realiseerbaar* zijn. Verhalen over een ideale wereld die op onmogelijke of onrealistische veronderstellingen berusten, zijn – volgens Achterhuis – geen utopieën.

Luilekkerland is dus geen utopie, evenmin als allerlei beschrijvingen van het hierna-

maals. De bedenkers en aanhangers van utopieën pretenderen precies te weten wat goed is voor de mensen en hoe zij het beste kunnen leven. Het doel van een utopische maatschappij is altijd het *geluk* van de bewoners. Hierbij wordt het individu – uiteraard met de beste bedoelingen – ondergeschikt gemaakt aan het geheel. In dystopieën, zoals *1984* van George Orwell en *Brave New World* van Aldous Huxley, komt dat extra sterk naar voren. Volgens Achterhuis bezitten dystopieën meestal dezelfde kenmerken als utopieën, hoewel ze afschrikwekkend bedoeld zijn.

Verder is in utopieën sprake van *geweld*. Merkwaardig; bij een ideale samenleving denk je niet in de eerste plaats aan geweld. In utopieën wordt het dan ook meestal zoveel mogelijk weggemoffeld, terwijl dystopieën het juist zichtbaar maken. Geweld is in utopieën eigenlijk altijd nodig om dissidenten in het gareel te houden of onschadelijk te maken. Teksten waarin ervan uit wordt gegaan dat alle mensen goed zijn en zich keurig gedragen, berusten immers

FOTO: DAN UNEKEN

op een onrealistische veronderstelling en zijn dus geen utopie.

Enger

Achterhuis onderscheidt sociale en technische utopieën. Sociale utopieën proberen de mensen gelukkig te maken door een bepaalde inrichting van de samenleving, technische vooral met behulp van technologische vooruitgang. Anders dan de meeste mensen, die technische utopieën veel enger vinden dan sociale, vindt Achterhuis technische utopieën best aantrekkelijk. Het nastreven van sociale utopieën beschouwt hij daarentegen als een bron van ellende. Met reden. Achterhuis beschouwt het communisme – in tegenstelling overigens tot het fascisme – als een utopische stroming. De gebeurtenissen in het voormalig oostblok illustreren dan ook voor hem waar (sociaal) utopisch denken toe kan leiden. Maar hij gaat nog een stapje verder: 'Maatschappelijk idealisme is kennelijk vele malen gevaarlijker dan een slecht karakter, het streven naar een utopie maakt ongetwijfeld meer slachtoffers dan een cynisch machiavellisme'. Hier vliegt Achterhuis een beetje uit de bocht. Niet alleen geeft hij geen ondersteunende cijfers, de 'empirische onderbouwing', maar ook verdient het aandacht dat we de parlementaire democratie – om maar iets te noemen – nou niet bepaald aan cynische machiavelisten te danken hebben.

In utopieën wordt het geweld weggemoffeld.

Zoals gezegd is Achterhuis over technische utopieën veel positiever. Hij keert zich tegen technofoben en cultuurpessimisten die achter elke nieuwe techniek *Big Brother* en *Brave New World* zien opdoemen. Sterker nog, hij juicht de inzet van de techniek voor de oplossing van maatschappelijke problemen toe. Uiteraard moet er over allerlei nieuwe technieken (klonen bijvoorbeeld) een open discussie gevoerd worden, maar zonder dat er allerlei spookbeelden van stal worden gehaald.

Achterhuis heeft gelijk dat het smijten met afbeeldingen van tientallen gekloonde Hitlertjes een open discussie over schaaft Dolly en haar gekloonde familie(?)leden niet bevordert. Maar hij stapt wat makkelijk over de vraag heen of de open maatschappelijke discussie die hij voorstaat wel iets uithaalt. Wordt niet alles wat technisch

Idealen mogen wèl

Veel commentatoren maken uit *De erfenis van de utopie* op dat mensen van Achterhuis hem geen idealen meer mogen hebben. De schrijver is hier zeer verbaasd over. 'Mijn bedoeling is nooit geweest te zeggen dat idealen verkeerd zijn. Alleen worden ze maar al te snel in een utopische context geplaatst. Dat wil ik ter discussie stellen.'

Achterhuis wijst op Milan Kundera's verhelderende metafoor die hij in zijn boek aanhaalt: liever 'een paar morele principes, versleten en saai, waarmee zij de gescheurde broek van de toenmalige maatschappij wilden herstellen', dan de splinternieuwe broek van de utopie. Dat zijn keuze voor realisme strijdt met het hebben van idealen, spreekt Achterhuis tegen: 'Realisme staat niet in tegenstelling tot het hebben van idealen. Door idealen echter in een allesomvattend utopisch perspectief te plaatsen, winnen ze niet in kracht, maar boeten ze juist aan kracht in.'

mogelijk is toch wel gedaan?

De conclusie van *De erfenis van de utopie* lijkt nogal saai: laten we nou maar met beide benen op de grond blijven en proberen met heel kleine stapjes nog dingen te verbeteren aan onze samenleving. De keerzijde is echter allesbehalve saai: utopieën zijn slechte raadgevers – sterker nog, ieder beroep op utopisch gedachtegoed zet de deur open naar de Stalinterreur.

Leren van utopieën

Achterhuis verwijst onder meer naar het boek *Ecologische utopieën* van Marius de Geus. Ook De Geus meent dat je niet moet proberen daadwerkelijk een utopie op aarde te vestigen, sterker nog, dat geen zinnig mens in een utopie zou willen wonen. Dat neemt volgens De Geus niet weg dat je utopische teksten best kunt lezen met in je

achterhoofd de vraag 'Wat kan ik van deze utopie leren?' En waarom ook niet? Allicht had deze utopische auteur een aardige oplossing voor een of ander maatschappelijk probleem. Waarom dit soort kinderen met het utopische badwater weggegooid?

Achterhuis wekt sterk de indruk dat idealisten permanent moeten oppassen niet in utopisch vaarwater te belanden. Hij suggereert een scherpe grens tussen 'pragmatisch met beide benen op de grond blijven' en 'gevaarlijk utopisch idealisme', terwijl deze grens helemaal niet zo makkelijk te trekken is.

Iedereen die een utopie aanhangt, moet zich goed afvragen of zij/hij ook daadwerkelijk in die utopie zou willen wonen. Een prima uitgangspunt. Dat geweld als middel om een utopie te bereiken verwerpelijk is, behoeft al helemaal geen betoog. Maar dat alles wat ook maar in de verte naar utopisch denken riekt om die reden meteen niet deugt, dat gaat een paar stappen te ver.

Hans Achterhuis, De erfenis van de utopie. Amsterdam 1998 (Ambo), ISBN 9026315244, f 49,50

FOTOS: PIETER V.D. HOUWEN

Gemeenten moeten meer draagvlak creëren

LA21 blijft te vaak lokaal

18

Bijna een derde van de Nederlandse gemeenten is actief met Lokale Agenda 21. Maar er komen weinig nieuwe gemeenten bij. En niet iedereen weet vorm te geven aan de internationale component. Werner Sikken (NCDO) en Jan Juffermans (de Kleine Aarde) filosoferen over hoe het beter kan.

MARC BROERE

Werner Sikken, projectbegeleider van de Nationale Commissie voor Internationale Samenwerking en Duurzame Ontwikkeling, schat het aantal Nederlandse gemeenten die aan een Lokale Agenda 21 werken op dit moment op ruim 170. 'Maar als je echt kijkt naar de kwaliteit van het proces, dan vrees ik dat het in slechts zeventig gemeenten echt iets voorstelt,' voegt hij toe. 'Sommige gemeenten claimen dat ze met LA21 aan de slag zijn, maar als je goed kijkt, doen ze niet meer dan het traditionele milieubeleid, aangevuld met af en toe een avond met burgers in de wijken. Aan de andere kant zie je ook gemeenten die met beleid bezig zijn dat alles met LA21 te maken heeft. Ze werken bijvoorbeeld aan integrale toekomstvisies, maar gebruiken de term LA21 bewust niet.' Over het aantal gemeenten dat aan een

LA21 werkt, is Jan Juffermans, beleidsmedewerker van de Kleine Aarde, geenszins tevreden. 'Na de VN-conferentie in Rio, in 1992, hadden we toch het idee dat de meeste Nederlandse gemeenten vier jaar later wel met een LA21 zouden zijn begonnen. We zijn nu zes jaar verder en nog steeds is nog niet de helft van het aantal gemeenten ermee aan de slag. Dat vind ik een teleurstellend resultaat.'

Juffermans denkt een verklaring te hebben. 'In Nederland is er geen goede *follow-up* gegeven aan de slotverklaring van Rio, waarin gemeenten werden opgeroepen om een Lokale Agenda op te stellen,' meent hij. 'Het signaal van de Nederlandse overheid is te zwak geweest. Het ministerie van VROM bijvoorbeeld is pas laat enthousiast geworden. Internationaal liep Nederland op te scheppen over zijn goede milieubeleid. We dachten geen Rio nodig te hebben

omdat we het al zo goed deden. Daar plukken we nu de wrange vruchten van.'

Juffermans vindt dit helemaal spijtig omdat Nederland ook nog op een ander punt voorop liep: gemeentelijke internationale samenwerking. 'Nederland was tot 1992 de absolute koploper in de wereld als het gaat om gemeentelijk mondiaal beleid. Het had voor de hand gelegen om dat Nederlandse milieubeleid met het gemeentelijke mondiale beleid te koppelen in een Lokale Agenda 21.'

Geen sinecure

Werner Sikken constateert dat sommige gemeenten de Lokale Agenda 'een beetje marginaal' hebben opgevat. 'Op die manier voegt LA21 niks toe.' Tegelijk beseft hij dat een Lokale Agenda voor een gemeente geen sinecure is. 'Zeker de dialoog tussen burgers en gemeenten is een heel ambitieus aspect van LA21. Ze vergt een cultuuromslag in het gemeentelijke apparaat en die voer je niet zomaar even door. Datzelfde geldt voor een integraal duurzaamheidsbeleid, waarbij iedere afdeling in een gemeente met duurzaamheid geconfronteerd wordt.'

In hoeverre is de dialoog tussen gemeenten en burgers eigenlijk noodzakelijk? Een ambitieuze gemeente die een goed milieubeleid voert en ook nog aan internationale samenwerking doet, is toch veel effectiever bezig dan een gemeente die eindeloos verzandt in overleg met haar burgers? Het milieu en de Derde Wereld hebben meer aan daden dan aan woorden. Jan Juffermans is het hiermee eens. 'Natuurlijk zijn er ook tal van zaken die een gemeente zelfstandig kan uitvoeren, zoals energiebesparing en duurzaam bouwen,' zegt hij. 'Maar waar het echt om gaat is het creëren van draagvlak onder de burgers. Het gaat om een verandering van leefstijlen. De gemeente kan niet van bovenaf tegen haar burgers zeggen dat ze verplicht zijn om meer te gaan fietsen en dat ze hun auto wat vaker moeten laten staan. Dat kan wel als de gemeente in dialoog is met verschillende groeperingen en bijvoorbeeld een vrouwenorganisatie of een kerk zich bij deze campagne aansluit.'

Voortvarend

Sikken knikt en vult aan: 'Het is heel belangrijk om de mensen mee te hebben. In het verleden gingen gemeenten wel eens voortvarend aan de slag, maar bleken de plannen op verzet van de burgers te stuiten. Het is veel beter om burgers er direct bij te

Mondiale dimensies van lokaal beleid

1

Gemeenten beperken hun milieubeslag

2

Gemeenten geven goede voorbeeld aan duurzame consument

3

Gemeenten werken internationaal samen

4

Gemeenten financieren duo-projecten elders door zelf te besparen

5

Gemeenten internationaliseren hun (gemeentelijke) beleidsterreinen

6

Gemeenten dragen bij aan regionalisering en vergroening van de lokale economie

7

Gemeenten steunen lokale groepen en bedrijven en hun activiteiten

8

Gemeenten stimuleren educatie en voorlichting

9

Gemeenten bevorderen samenwerking met 'de wereld in de eigen gemeente'

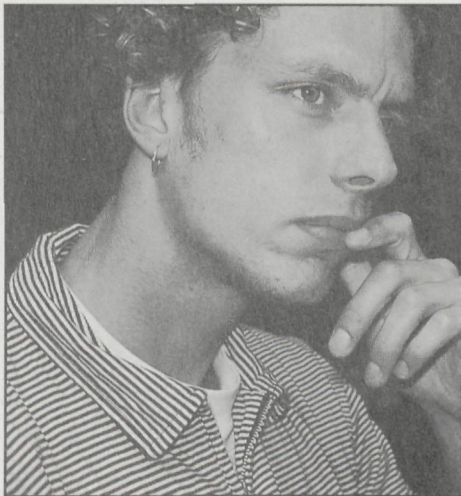
10

Gemeenten geven signalen af aan 'hogere' overheden

betrekken en hun ideeën en opvattingen ook mee te nemen. De kwaliteit van het beleid verbetert dan ook omdat je burgers een verantwoordelijkheid geeft. Bovendien maakt een gemeente zo handig gebruik van de expertise die aanwezig is bij al die maatschappelijke groeperingen.'

Bij veel gemeenten die met een LA21 bezig zijn, valt het op dat de mondiale dimensie ontbreekt. LA21 wordt in de praktijk vaak verengd tot leefbaarheidsaspecten in plaats van duurzaamheid. Ter rechtvaardiging hiervan klinkt nogal

eens het geluid dat het onbegonnen werk is om de burgers ook direct te wijzen op die internationale invalshoek van LA21. De dialoog over de verbetering van hun eigen leefomgeving is immers al moeilijk genoeg. 'Draagvlak onder burgers bereik je niet door meteen te wijzen naar Afrika of de Noord-Zuid-problematiek. Draagvlak creëren begint bij hondepoep; dat is geen diskwalificatie maar heel legitiem. Het is onbegonnen werk om aan de achterkant te beginnen,' zei Arno van Kempen, topambtenaar van VROM, dit jaar nog in een interview.

Werner Sikken: 'LA21 vergt een cultuuromslag in het gemeentelijke apparaat.'

'Ik denk dat er veel verwarring bestaat over wat die internationale dimensie van LA21 nu precies is,' reageert Werner Sikken hierop. 'Volgens mij is het helemaal niet moeilijk die mondiale component een plaats te geven op de Lokale Agenda. Het is alleen een groot misverstand dat die mondiale dimensie alleen kan worden vormgegeven door het hebben van relaties met partners in het Zuiden of Oost-Europa. De mondiale dimensie van LA21 is niet hetzelfde als uitwisseling of internationale samenwerking. Het zit hem veel meer in het denkkader; het gaat erom dat je als gemeente gaat denken vanuit mondiale vraagstukken. Dan denk ik aan thema's als behoud van biodiversiteit, het zorgvuldig omgaan met grondstoffen, het broeikas-effect en vraagstukken van grootschalige armoede. Ook op lokaal niveau kun je er wel degelijk aan bijdragen om dit soort problemen op te lossen. Deze vraagstukken moet je steeds als een rood lampje in je achterhoofd houden.'

Duurzaamheid

Jan Juffermans knikt: 'Het is onzin dat burgers die mondiale dimensie niet zouden begrijpen en dat er geen draagvlak voor te creëren is. Natuurlijk moet je ook rekening houden met leefbaarheid; maar als die duurzaamheid niet vanaf het begin centraal staat, dan ontspoorst het proces en kom je letterlijk in de poep terecht. We drinken allemaal koffie en eten chocola. Iedereen heeft wel geleerd dat deze producten niet uit Europa komen. Er zijn zoveel relaties met het Zuiden, met de mondiale component. Ik wil het niet horen dat zoiets moeilijk zou zijn.'

Juffermans kent verschillende gemeenten

waar die internationale invalshoek op een creatieve manier een plaats in de Lokale Agenda heeft gekregen. 'In een aantal Zeeuwse gemeenten loopt al jaren een actie waarbij werknemers worden gestimuleerd om met de fiets naar hun werk te gaan. Zo wordt het autogebruik teruggedrongen en daarnaast worden de gefietste kilometers met een geldbedrag gesponsord. De opbrengsten worden gebruikt voor een zonne-energieproject in Bhutan. Op deze manier ben je zowel in Nederland als in Bhutan bezig met CO₂-reductie. Een ander voorbeeld is Haarlem dat stedenbanden heeft met gemeenten in Kroatië, Nicaragua en Zimbabwe.

Vertegenwoordigers van deze gemeenten zijn met de Haarlemse bevolking in dialoog over een duurzaam Haarlem.' Sikken vult aan: 'Ik weet dat in De Bilt op dit moment een campagne loopt rond het thema energie. De bevolking van de gemeente wisselt hierover informatie uit met Gakpé, een gemeente in Benin.'

Koudwatervrees

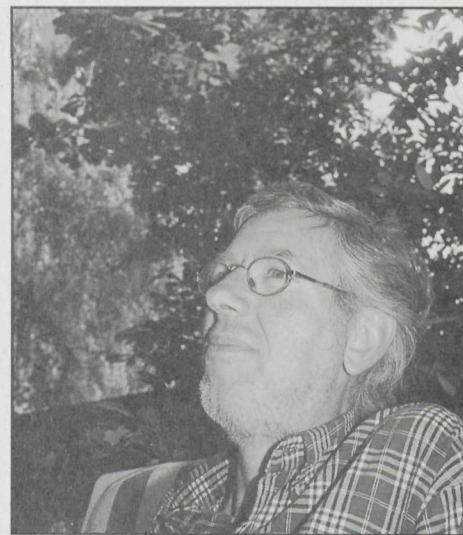
Dit voorjaar merkte de NCDO dat er bij Derde Wereld-organisaties nogal wat koudwatervrees bestaat om in hun gemeentedeel te nemen aan het overleg over een Lokale Agenda. 'Dat verbaasde ons nogal,' stelt Werner Sikken. 'Ze vroegen ons wat LA21 nu in vredesnaam met het Zuiden te maken had. Die link wisten ze niet zelf te leggen. Misschien dat enig opportunisme hierbij ook wel een rol speelt. Voor het steunen van projecten in de Derde Wereld bestaat veel draagvlak in de samenleving en er is altijd wel geld voor te vinden. Bij een LA21 moet je dingen wat meer in een breder verband plaatsen. We vonden het jammer dat ze dit juist niet als een uitdaging beschouwden, maar als lastig.'

Jan Juffermans denkt hier wel een oorzaak voor te weten. 'Ik denk dat het ermee te maken heeft dat in Nederland de link tussen milieu en ontwikkeling nooit goed gecommuniceerd is. Nederland is een van de weinige landen waar nooit een debat is gevoerd over het Brundlandt-rapport, het VN-rapport uit 1987 dat de relatie tussen milieu en ontwikkeling goed voor het voetlicht bracht. Hierdoor zie je nog steeds dat veel Derde Wereld-organisaties de link met milieu niet leggen, terwijl ik nog regelmatig mensen in de milieubeweging tegenkom die de internationale vertaalslag niet kunnen maken.'

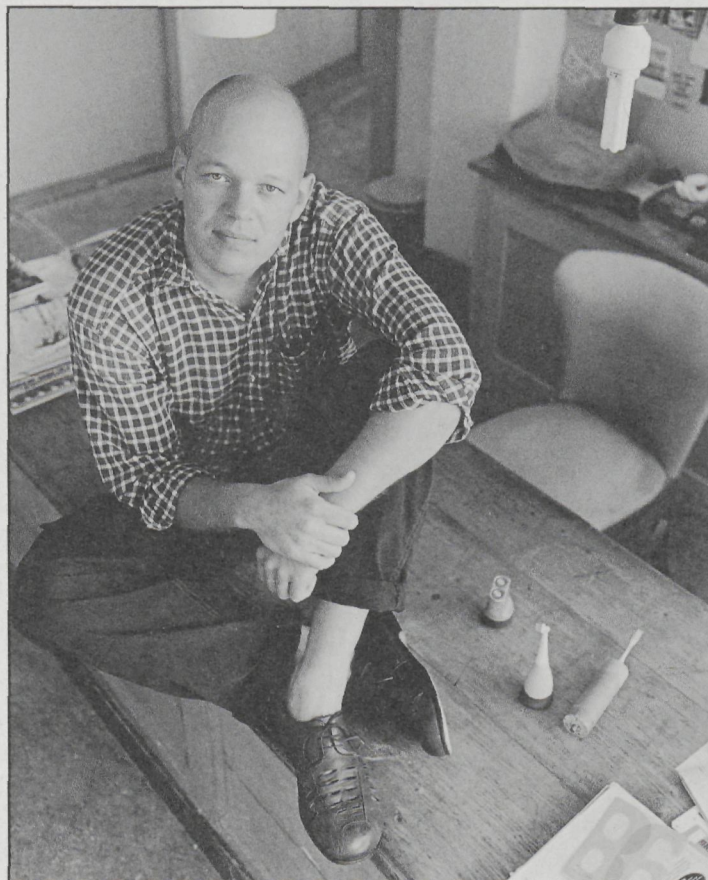
Juffermans is blij dat er nu op VROM een minister is gekomen die als geen ander de

internationale dimensie van een goed milieubeleid snapt. 'Pronk heeft de afgelopen jaren herhaaldelijk gezegd dat de grote veranderingen vanuit Nederland moeten komen. Het gaat uiteindelijk om duurzame leefstijlen. Hij voegde daar altijd één zinnetje aan toe: "Maar daar ga ik niet over." Nu gaat hij er wel over. Eigenlijk is zijn overstap naar VROM logisch. Je hoort het ook vaak van ontwikkelingswerkers. Ze proberen hun best te doen in de Derde Wereld maar zien al snel dat hun werk alleen zin heeft als het Westen ook een beetje inkrimpt met zijn milieubeslag. Ik denk dat Pronk heel goed zal kunnen meespelen in het debat over duurzame leefstijlen.'

Sikken: 'Het zou een sterk signaal zijn van de Nederlandse overheid als zij ministeriebreed zou werken aan duurzaamheidsbeleid. Een nationale duurzaamheidsstrategie zou een enorme uitstraling hebben op lokaal niveau.'

Jan Juffermans: 'Het gaat om het creëren van draagvlak onder de burgers.'

'De uitdaging ligt in het veranderen van de cultuur van het produceren en consumeren'. Aldus de mooi vormgegeven folder van de Vereniging O2 Nederland. Ontwerper Hans Schreuder is voorzitter.

MARINA DE BEKKER

O2

De leden van O2 - ontwerpers, milieudeskundigen, onderzoekers, productmanagers - willen milieugegericht ontwerpen stimuleren. 'O2, zuurstof is wat ons bindt', meldt de O2-folder. 'Het is van levensbelang voor de mens, symbool voor het evenwicht waarin wij leven met het ecologische systeem op Aarde'. O2, dit jaar toe aan zijn eerste lustrum, geeft een magazine uit en organiseert workshops. Zo vindt op 6 en 7 november een workshop plaats over aspecten van een duurzame bedrijfsvoering.

Informatie: tel. 010-4118102

Ontwerper Hans Schreuder:

Meer dan mooie dingen maken

'Ja, je zou kunnen zeggen dat ik ook wat filosofisch ingesteld ben,' zegt Hans Schreuder ook eigenaar van het ontwerp bureau *Moy*, refererend aan de ambitieuze tekst van de folder (zie kader). Zo'n acht jaar geleden, tijdens het laatste jaar van zijn studie aan de kunstacademie in Arnhem, kwam er een omslag in zijn denken. Schreuder: 'Ontwerpen is meer dan mooie, nieuwe dingen maken. Ik had kritiek op bestaande producten en de wijze waarop ze het leven van de mens kunnen beïnvloeden.' Schreuder (33) heeft niets tegen technologie. 'Het feit dat er van diverse producten een elektrische variant ontwikkeld is, heeft een functionele verbetering opgeleverd. Maar het

kernprobleem is dat de gebruiker geen wezenlijk inzicht krijgt in het energieverbruik. Daarbij,' zo stelt Schreuder, 'maakt het gebruik van met name *portable* producten de mensen afhankelijk, terwijl het 'imago' rond zo'n artikel juist onafhankelijkheid belooft. Met een mobiele telefoon kun je op de meest afgelegen plekken op aarde bellen, maar op een gegeven moment is de batterij leeg. Tja, en dan is er geen stopcontact om de boel op te laden.' Schreuder zoekt binnen zijn discipline naar oplossingen die de toekomstige gebruiker in een minder technologie-afhankelijke positie brengen. Hernieuwde toepassing van *human power*, bewegingsenergie geleverd door de gebruiker

van het product, zou hieraan kunnen bijdragen. Zo ontwikkelde Schreuder een prototype van een opwindbare tandenborstel. 'De veer in het opwindmechanisme werkt ongeveer twee minuten. Dat komt overeen met de tijd van een goede gebitsverzorging. Stop je eerder met poetsen, dan zal de tandenborstel doorrazen. Dat zou je kunnen stimuleren om nog even door te gaan met poetsen.'

Is het niet zinnvoller om je af te vragen of al die producten niet gewoon overbodige luxe zijn? Als mensen hun tanden poetsen met een gewone tandenborstel, dan levert dat toch ook een enorme besparing op aan energie en grondstoffen?
Schreuder: 'Mijn drijfveer is

de individuele gebruiker te voorzien van goede producten waarmee hij de wereld aankan. Iedereen moet het product kunnen kiezen dat hij denkt nodig te hebben als 'gereedschap' voor zijn omgeving.' Er zijn nog geen plannen om de opwindbare tandenborstel in productie te nemen, maar Schreuder heeft de smaak te pakken. Op dit moment legt hij de hand aan de ontwikkeling van een universeel uitschakelapparaatje dat, gemonteerd tussen stekker en stopcontact, reageert op lekstroom en zo bijvoorbeeld een tv op *stand-by* automatisch kan uitschakelen. Plannen om deze vinding op de markt te brengen, bevinden zich in een vergevorderd stadium.

Voor iets moois en duurzaam kunt u terecht in de rubriek Gezien. Ook tips van lezers zijn welkom. Stuur uw tip naar: Gezien, de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.

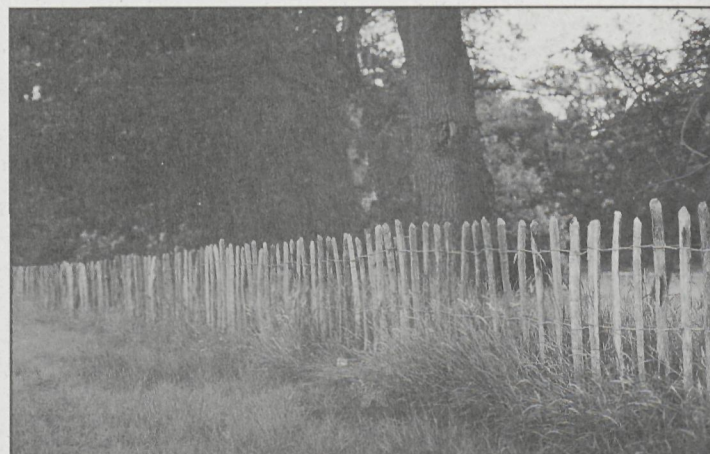
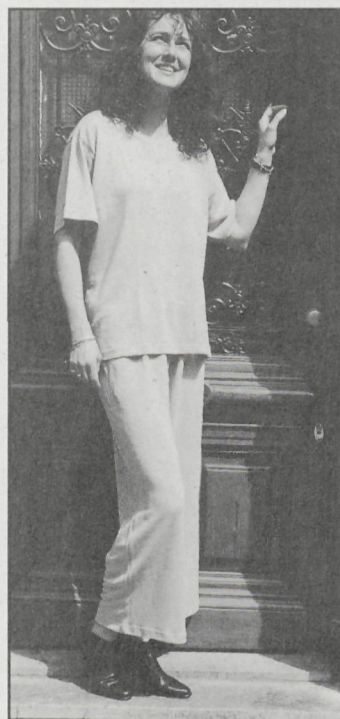
22

Modebewust

In de Amsterdamse Awareness-Winkel zijn steeds meer T-shirts, blouses, broeken en rokken te koop van honderd procent biologische linnen en hennepvezel. De winkel betreft haar mode uit kleine ateliers in Duitsland en Thailand. Zelfs een complete nomadenstam in de Aziatische bergen helpt mee aan het 'bewustwordingsproces'. De boeren die de hennep en de vlas produceren, krijgen een eerlijke prijs voor hun producten. Op de foto een combinatie van een T-shirt met broek, beide van biologisch linnen. Leverbaar in blauw en grijs.

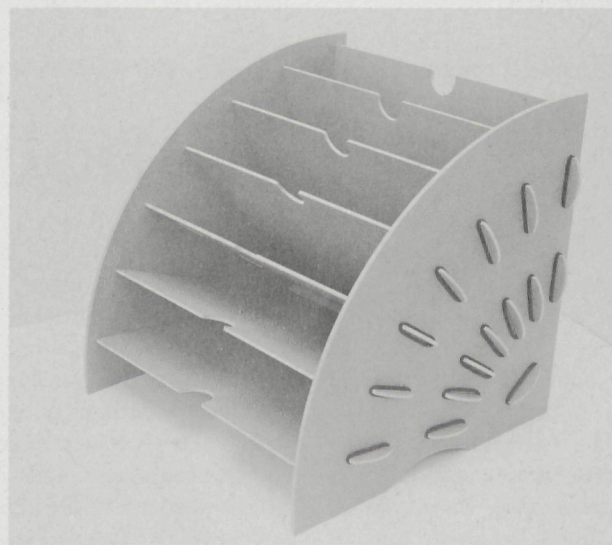
Linnen T-shirt, f 89,-, linnen broek f 129,-, Awareness-Winkel, Amsterdam, tel. 020-6381059

British fence, sir

Het Nederlandse bedrijfje *Sussex Trugs House for Holland* ontdekte in Engeland een aantal kleine fabriekjes voor typisch Engels handwerk. Ouderwetse plukmanden bijvoorbeeld en klassiek hekwerk (foto), geliefd bij schapenhouders. Sinds enige tijd importeert het bedrijf het hekwerk, gemaakt van ongeïmpregneerd kastanjehout dat in Zuid-Engelse bossen onder strikte controle wordt gekapt en vastgeregen met staaldraad.

Classic Sheep Fence, f 9,- tot f 36,- per meter, Sussex Trugs House, Putten, tel. 0341-355995

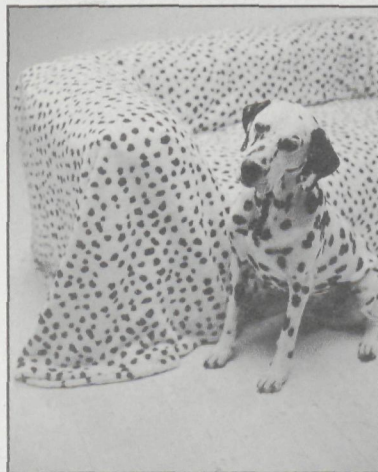
FRAAI GEORDEND

Tot de milieuvriendelijke kantoorartikelen, verkrijgbaar bij het Utrechtse *Bureaubewust*, behoren de Duitse *Ordnungssysteme* ofwel sorteersystemen voor tijdschriften en A4'tjes. De systemen zijn gemaakt van kringlooppapier en samengeperst hout en bewerkt met een milieuvriendelijke was en verf. Pronkstuk is het 'Magazin', een systeem in de vorm van een waaier. De grootte van de vakken varieert.

Magazin, f 97,50, Bureaubewust, Utrecht, tel. 030-2300629

Luchtige meubels

Ikea lanceert deze maand een serie meubels die geen vulling meer nodig hebben. Ze zijn namelijk opblaasbaar. Materiaal is olefine, een nieuwe, door Ikea zelf ontwikkelde kunststof op basis van polyetheen die, aldus Ikea, honderd procent recyclebaar is en onschadelijk bij verbranding. Helaas is ook polyetheen wel van aardolie gemaakt!

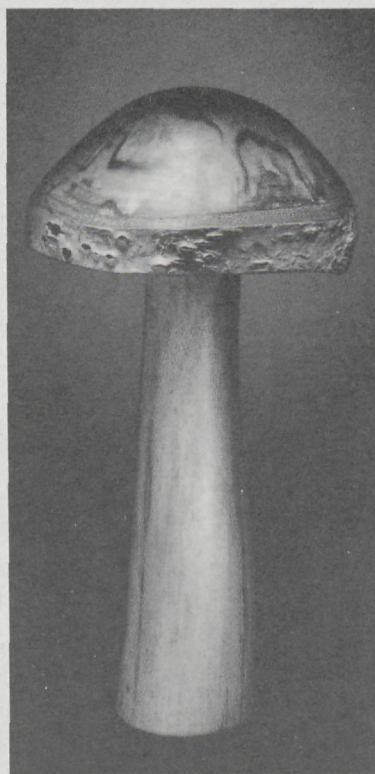
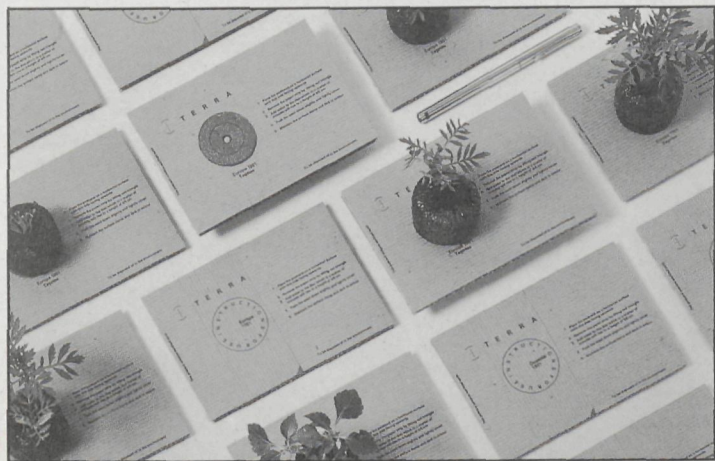
Neem je meubel onder de arm mee naar huis, vul de luchtcompartimenten met een pomp en doe de bekleding eromheen (in verschillende materialen en dessins leverbaar). Belangrijk: Ikea neemt afgedankte opblaasmeubels terug en maakt er weer nieuwe van.

Voetenbankje f 99,-;
slaapbank f 375,-;
tweezitter f 450,-; fauteuil f 269,-, Ikea, Amsterdam, tel. 020-5643888

VRUCHTBAAR KAARTJE

Een leuke verrassing per post uit Milaan: de *Terrakaart* van de Italiaanse ontwerpers Alessandro Colombo en Paola Garbuglio. Op de kartonnen postkaart zit een papiertje dat je kunt lostrekken en waaronder in een tabletvorm een stukje gedroogde turf zit. Geef dit af en toe wat water en er gaat een heus plantje uit groeien. De makers noemen de *Terrakaart* een 'verbeterde vorm van communicatie tussen mensen'.

Terrakaart, f 7,50, Cultural Connections, Utrecht, tel. 030-2304913

NET ECHT

De Utrechtse houtdraaier *J. Kramer* maakt de wonderlijkste dingen van hout. Een echte ambachtsman, zegt hij zelf. Zijn houtgedraaide paddestoelen vertonen qua houtsoort en -kleur een treffende gelijkenis met de paddestoelen in het wild. Kramer maakt ook tafelpoten, pilaren, knoppen, potten, zuilen, kantklosjes, schalen, schaakspelen en trapspijlen. Wonderbaarlijk dat hij nog tijd over heeft voor het geven van houtdraaicursussen.

Paddestoelen vanaf f 30,-, houtdraaierij J.F. Kramer, Utrecht, tel. 030-2340610

Hennep, goed voor u

Green Lands in Amsterdam brengt sinds enige tijd twee naar kamille en sinaasappel ruikende cosmetica-producten op basis van hennepzaadolie op de markt. De olie wordt geperst uit milieuvriendelijk geteeld hennepzaad. Er is douchegel verkrijgbaar en handzeep. Uiteraard word je van hennepzeep niet high, wel schoon.

Douchegel f 15,95 (200 ml), zeep f 5,95 (100 gram). Green Lands, Amsterdam, tel. 020-6251100

Een kleine expositie van hennepproducten is momenteel te zien in het bezoekerscentrum van de Kleine Aarde.

Raadgevers

Raadgevers geven gratis advies. Wie met een probleem zit, kan contact met hen opnemen. Houd er rekening mee dat de raadgevers dit werk in hun vrije tijd doen. Neem dus een paar spelregels in acht.

- Sluit een postzegel voor antwoord bij als u een schriftelijke reactie verwacht.

- Wilt u een raadgever bezoeken, bel of schrijf dan van tevoren.

Nieuwe raadgevers zijn welkom! Meld u bij Raadgevers, de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.

Apparaten en machines

Graanmolens Dirk van Haren Noman, Beukstraat 15, 3920 Lommel, België, tel. 011-544475 (vanuit Nederland 0032-11544475).

Graanmolens Anshar van der Wielen, Hilversumstraat 98, 6843 DL Arnhem, tel. 026-3812320. Voor muelwalsen, huisbakkers, hooikisten, zuurkoolpotten en -messen en groenten-, vruchten- en kruidendrogers.

Machinebouw Jan de Jong, IJsselkade 16, 3401 RC IJsselstein, tel. 030-6885328 (mobiel 06-5344100), fax 030-6870487. Voor advies en bouw van moderne apparaten op het gebied van levensmiddelen: maalmachines, snijmachines etc. voor levensmiddelenbranche en particulieren.

Composttoiletten

Composttoilet, grijswaterfiltersysteem Ecosave, tel./fax 0321-332038. Werkdagen 9.00-12.00.

Milieu-advies Adviezen over composttoiletten, composteren, milieu-adviezen in het algemeen voor kantoor en huis. Ekotrade Holland, De Wal 29, 9269 PA Veenwouden, tel. 0511-476611, fax 0511-472699.

Dieren

Ecologische (klein-)veehouderij Henk de Mink, Oudendijk 6, 3291 LN Strijen, tel. 078-6743418 (na 18.00). Ook advies over veevoerproductie en graslandonderhoud.

Kippen, geiten en schapen Theo Coolen, Weidepolder 18, 5235 VB Den Bosch, tel. 073-6410844. Ook bekend van de cursus kleinveehouderij van de Kleine Aarde. Advies over boerderijdieren (bellen op werkdagen tussen 19.00 en 20.00).

Energie

Biogasinstallaties Frits Ogg, Postbus 244, 6500 AE Nijmegen, tel./fax 024-3565588.

Elektriciteit, accu's, windenergie, energiebesparing Ing. Hendrik Venema, Kraayenbergstraat 23, 8051 XL Hattum, tel. 038-4445643.

Besparing en techniek Jos van Doorn, Balsemienlaan 26, 5582 AD Waalre, tel. 040-2216383 (na 18.00).

Zon en wind Organisatie voor Duurzame Energie (ODE), Postbus 750, 3500 AT Utrecht, tel. 030-2769224, fax 030-2720624.

Energie, waterbesparing Ecosave, zie Apparaten en machines.

Tegelkachels, schoorstenen De Tegelschakel, Dorpsweg 67, 1631 DH Oudendijk, tel. 0229-543576.

Groente, fruit en tuin

Milieuvriendelijk tuinieren Bezoekerscentrum de Kleine Aarde, Het Klaverblad 1, Boxtel (van 1/4 tot 1/10 dagelijks geopend van 10.00-17.00; van 1/10 tot 1/4 open werkdagen van 10.00-17.00). Tel. spreekuur tuinvoorlichter Marjon Weijzen di. 13.00-17.00 op 0411-684921.

Fruit- en groenteteelt J.W.J. van de Werken, Steenweg 76, 5301 HN Zaltbommel, tel. 0418-540624.

Biologisch tuinieren Rik Dedapper, COVOBIT, Groteweg 27/357, 9500 Geraardsbergen, België, tel. 054-417473, uit Nederland 0032-54417473 (na 18.00). Groenbemesters, gewasbescherming en fruitteelt.

Verzorging van fruitbomen J. Teunissen, Wilhelminasingel 137, 6001 GS Weert, tel. 0495-533395. Speciaal voor oude fruitstrassen.

Struik- en houtgewassencompost Proefwerv van Comité Jean Pain, Gerrit van Dale, tel./fax 052-305365, vanuit Nederland 0032-52305365. Bezoekadres: Holle Eikstraat 25, Londerzeel, België.

Wilde tuinen R. Osinga, M. Fopmawei 22, 9023 AJ Jorwerd, tel. 058-2519678.

Bodembedekking Dirk Prins, Asterstraat 3, 3911 WE Rhenen, tel. 0317-614282. Ook toepassing van inheemse kruidachtige planten in plantsoen, heemtuin en wilde tuin.

Paddestoelen Paddestoelentoren, Parkweg 65, 6511 BE Nijmegen, tel. 024-3778212.

Permacultuur Projekt Aarde, Hans Carlier, Stokebrand 233, 7206 EE Zutphen, tel. 0575-530394.

Pergola-associaties Adviesbureau Jolien Perotti adviseert biol. boeren en consumenten. Adriaanstr. 7, 3581 SB Utrecht, tel./fax 030-2328655.

Eco-logische gebruikstuin

Inheemse geneeskruiden en bloemenzaden voor allerlei huis-, tuin- en keukentoeepassingen en advies over de aanleg van een ecologische gebruikstuin. Maries Zaden, Land van Maat 14, 1852 HP Heiloo, tel. 072-5338546. Skat 7222.

Bouwen en wonen

Viba Vereniging voor Integrale Biologische Architectuur, Veemarktkade 8-B4, 5222 AE Den Bosch, tel. 073-6216943.

De Kleine Aarde bouwvoorlichter Harrie Perebooms, tel. spreekuur ma. 9.15-12.30 op 0411-684921.

Nibe Nederlands Instituut voor Bouwbiologie en Ecologie, Postbus 229, 1400 AE Bussum, tel. 035-6948233. Do. ochtend 9.00-10.00 tel. spreekuur voor vragen over bouwen, milieu en gezondheid.

Verex Miljø Postbus 48, 9285 ZV Buitenpost, tel. 0511-542070. Voor vragen op het gebied van vocht- en zwamproblemen in woningen en advies voor milieuvriendelijke oplossingen.

Sjap Holst De Raadstraat 1, 5666 EA Geldrop, tel. 040-2863792. Biologisch-ecologische architectuur, eco-design, leembouw.

Timmeren, bouwen Vof Varne, Postbus 5093, 1380 GB Weesp, tel. 06-52975772 (varend timmerbedrijf).

Rietdekken Grietines Harms, Balloërstraat 7, 9451 AK Rolde, tel. 0592-242800 (18.00-22.00).

Natuurverf Bio-ecologisch schildersbedrijf Kees Rolsma, Agathastraat 11, 7555 HJ Hengelo (O.), tel. 074-2508839, fax 074-2508720. Voor advies liefst bellen tussen 17.30 en 20.00. Schrijven mag ook.

Helofytenfilters Ecofy, Frank van Dien, De Schepen 17, 5688 VM Oirschot, tel. 0499-550328, fax 0499-550329, e-mail ecofy@hetnet.nl. Voor info over helofytenfilters en waterzuivering.

Helofytenfilters Rietland, Dion van Oirschot, Rosmolenplein 346, 5014 ET Tilburg, tel. 013-5446599, fax 0032-14651419, e-mail jupiter@ping.be. Specialist in helofytenfilters, rietvelden en regenwatertoeepassingen.

Milieu algemeen

Leiden Leidse Rechtswinkel, tel. 071-5141516/071-5121111, fax 071-5130775; tel. spreekuur di. 18.30-20.30, do. 14.00-16.00.

Amsterdam Milieurechtswinkel, tel.

020-6233049, tel. & inlooppreekuur di. 18.00-20.00, do. 14.00-17.00.

Rotterdam Milieurechtswinkel, tel. 010-4049668, tel. spreekuur di. 10.00-12.00.

Milieu Centraal tel. 0900-2025445 (30 cent per min.), ma. t/m vr. 9.00-17.00, fax 030-2305071, e-mail info@milieucentraal.nl t.a.v. Milieu Centraal

Spinnen, weven en verven

Nelly Hanssen-Jonkhout

Etzenraderstraat 33, 6454 AP Jabeek, tel. 046-4425177.

Mies Bouwmeester Herengracht 14, 1441 EW Purmerend, tel. 0299-423774.

Voor les en adviezen op textielgebied in binnen- en buitenland.

Ineke Visser Lekdijk 82, 2865 LE Ammerstol, tel. 0182-352913.

Voeding

Ecologische voeding De Kleine Aarde, voedingsvoorlichter Anneloe Rijpkema, tel. spreekuur ma. 13.00-17.00 op 0411-684921.

Geitenkaas G.J. van Diemen, Mr. J.B. Kanweg 99, 9439 TE Witteveen, tel. 0593-552415 (na 14.00).

Wijn en bier maken Souplesse Import Gennep, Brabantweg 5a, 6591 HV Gennep, tel. 0485-512021, fax 0485-517263.

Wijn, bier, gedistilleerd zelf maken Riet Beijer, Koninginnelaan 32, 3762 DE Soest, tel. 035-6020979 (di. t/m vr.).

Wijn, bier en kaas maken Huisvlijt, B. Vingerhoedt, Pieter Breugelstraat 20, 5213 BN Den Bosch, tel./fax 073-6890441.

Sap maken Anshar van der Wielen, zie Apparaten en machines.

Voedingstelefoon De voedingstelefoon van voedingsinstituut Dúnamis beantwoordt alle vragen op het gebied van biologische/biologisch-dynamische voeding. Tel. 0343-533456 (ma., wo., vr. 10.00-13.00).

Automatisering

Barent Brouwers tel. 055-3557874, e-mail b. brouwers@ap.kadaster.nl.net. Internet, databases, besturingssystemen, applicaties.

De Kleine Aarde

Actief

Herfst 1998

Redactie:
Laurens
Lammers, Frank
van der Lecq

Uitgave de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel. Tel. 0411-684921. Fax 0411- 683407. E-mail: dekleineaarde@pz.nl

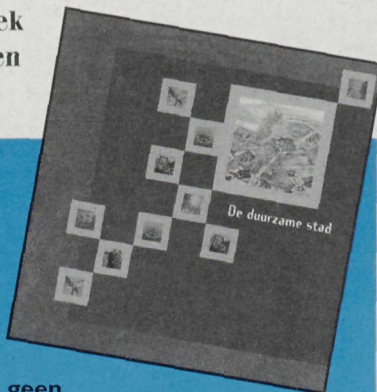
Een boek met toekomst

Verrassend veel steden doen iets met duurzaamheid. Hoe veel er op dat gebied mogelijk is, toont het boek *De duurzame stad*, dat de Kleine Aarde uitgaf samen met uitgeverij Aeneas.

Met een boek over de Ecostad is een lang gekoesterde wens van de Kleine Aarde in vervulling gegaan. Dat zou zonder de financiële steun van het Stimuleringsfonds voor Architectuur, Bouwfonds Cultuurfonds en andere gulle gevers niet zijn gelukt. Redder in de nood was uitgeverij Aeneas, die bereid bleek om risico te dragen en zo het resterende gat in de begroting dichtte.

De duurzame stad bevat vijftig voorbeelden van lokale duurzaamheidsinitiatieven, samengesteld door twee medewerkers van de Kleine Aarde. Deze voorbeelden tonen aan wat er op het gebied van duurzaamheid en stedenbouw allemaal mogelijk is. De lezer komt tot de conclusie dat de duurzame stad geen droom meer is. Wereldwijd lopen er projecten op het terrein van schone energie, auto-vrije zones, gifvrij groenbeheer, spaarzaam watergebruik, compact bouwen... De tien hoofdstukken van

Bestellen? Maak het bedrag over op giro 302197 van uitgeverij Aeneas te Best o.v.v. uw naam en adres en 'de duurzame stad'. U betaalt dan geen porto- en verzendkosten t.w.v. f 5,-. Meer informatie bij Aeneas (tel. 0499-335833, fax 0499-335830) of bij de boekhandel.

het boek laten vooral Nederlandse voorbeelden spreken van bewoners, gemeenten en provincies die bewust omgaan met grondstoffen, afval en energie. Er is ook een hoofdstuk over toekomstmodellen, waarvan sommige al een heel eind op weg zijn realiteit te worden.

De duurzame stad wil laten zien dat duurzaamheid een comfortabel alternatief kan zijn voor de mens van nu en zekerheid kan bieden voor toekomstige

generaties. Voorwaar een inspirerend en bovendien rijk geïllustreerd boek voor alle geïnteresseerden in ontwikkelingen in de moderne stedenbouw. Een boek dat uitzicht biedt op een geïntegreerde aanpak van op duurzaamheid gerichte alternatieven. ***De duurzame stad. Best 1998 (Aeneas), ISBN 907536511X, f 49,95. Het boek telt 130 pagina's in full colour.***

IN DIT
NUMMER

Mooi weer op Open
Tuindag

Solaris op de
Kleine Aarde

Vaarwel, Petra!

Na zeven jaar heeft Petra Souwbrengen afscheid genomen van de Kleine Aarde. Petra begon indertijd als voorlichter met landbouw als specialiteit. Ze

droeg bij tot de visie van de Kleine Aarde en zette scholingsprogramma's op voor landbouwstudenten. Nadat ze enige tijd 'de helft' van het duo-directeurschap van de Kleine Aarde had gevormd, stond ze vanaf 1995 alleen aan het roer. Ze had bijzondere aandacht voor het nieuwe Bezoekerscentrum en de arbeidsvoorwaarden voor het personeel.

De laatste tijd hield ze zich intensief bezig met projectontwikkeling en fondswerving, twee zaken die voor de Kleine Aarde steeds belangrijker zijn geworden. Een flink aantal projecten zijn tijdens haar directeurschap op de rails gezet. Petra deed al haar werk op een zeer consciëntieuze manier. De Kleine Aarde wenst haar al het beste toe!

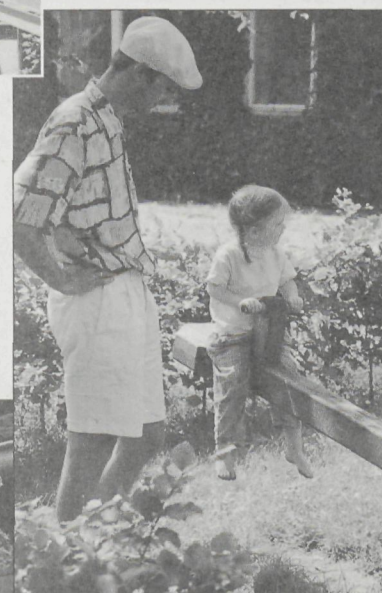
FOTO'S: KARIN KUNST

Mooi weer op Open Tuindag

De Open Tuindag 1998 van de Kleine Aarde was gekoppeld aan die van het tijdschrift De Moestuin. Vandaar het late tijdstip: 20 juni. Het aantal bezoekers viel een beetje tegen.

Het was deze zaterdag uitzonderlijk warm en zonnig en kennelijk kozen veel mensen liever voor een plek aan het water. Toch waren er nog zo'n 300 bezoekers naar de Kleine Aarde

gekomen voor een gratis rondleiding, om planten te kopen voor hun tuin of balkon of gewoon om rond te kijken en te genieten van de kleurrijke tuinen.

Vernieuwd infoblad zoetstoffen

De voedingsafdeling van de Kleine Aarde heeft het infoblad over alternatieve zoetmiddelen geactualiseerd. Het geeft onder meer aandacht aan stevia, het 'calorieeloze' zoete honingkruid.

Herontdekker van het stevia-plantje is de Belg Jan Geuns, hoogleraar plantkunde aan de Katholieke Universiteit Leuven, die het plantje via strenge selec-

tie cultiveerde en het als *Stepa* op de markt bracht. In Vlaanderen is het inmiddels overal te koop. De zoetstof in het blad van de plant zou driehonderd keer zoeter zijn dan gewone suiker, maar je wordt er niet dik van omdat de bladeren geen calorieën bevatten. Met *Stepa* kun je gebak maken, maar het is ook lekker in yoghurt of thee. Zoetstoffen komen overigens niet voor in de Schijf van Vier van de Kleine Aarde. De Kleine Aarde is namelijk van mening dat

zoetstoffen het eten wel smakelijker maken, maar niet noodzakelijk zijn om een mens te voeden.

Andere Zoetmiddelen. Infoblad nr. 14. Verkrijgbaar bij de Kleine Aarde voor f 4,50 (inclusief verzendkosten)

Hennep op de Kleine Aarde

In het Bezoekerscentrum van de Kleine Aarde is nog tot medio oktober een kleine expositie te zien over hennep-producten. U zult versteld staan waarvoor hennep allemaal als grondstof kan worden gebruikt: isolatiemateriaal, kleding, touw, cosmetica, papier... Hennep, milieuvriendelijk materiaal met mogelijkheden!

De werkplek van... Paula van Woerkom

Werkzaam op de Kleine Aarde sinds: 1 juni 1979

Functie: receptioniste

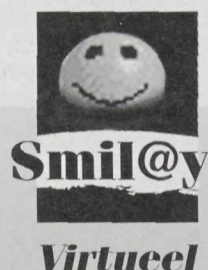
Paula: 'Ik weet precies wanneer ik hier begon. Daar word ik elke maand aan herinnerd. Die datum, 1 juni 1979, staat namelijk altijd op het loonstrookje. Er is slechts één persoon die hier langer werkt. Dat is Jan Juffermans. Als hij het gezicht is van de Kleine Aarde, ben ik de stem. Oorspronkelijk ben ik hier aangenomen voor de donateursadministratie. De meeste donateurs kennen mij, omdat ik vaak de eerste ben die ze aan de lijn krij-

gen als hier de telefoon gaat. Tegenwoordig ben ik het schaap met vijf poten. Ik ben recepti- niste, directiesecretaresse, notu- liste, inkoopster, EHBO-hulp en ik hou het relatiebestand bij. Ooit had ik er ook nog dingen als factureren en acquisitie bij, maar dat is niet meer. Op een gegeven moment ben ik als het ware 'in drieën' gesplitst. Mijn werkplek is eigenlijk het hart van de Kleine Aarde in het bezoek- erscentrum. Iedereen komt er

over de vloer. De post wordt hier verdeeld, de fax staat er, de telefoontjes stromen hier binnen, etcetera. Ik geloof dat ik deze plek daarom ook niet te romme- lig mocht maken en beperkt din-

gen mocht ophangen en neerzet- ten. Er staat hier ook alleen een mooie Aloë, die ik heb meegenomen van de Antillen. En die ver- troetel ik graag.'

*Ik vraag me al een tijdje af waarom de Kleine Aarde niet een virtuele organisatie wordt. Er zouden wat dingen moeten veranderen, dat wel. De productietuin zou weer in ere hersteld moeten worden, dit blad zou **on- line** moeten gaan en er zouden meer slimmeriken in Boxtel moeten komen werken die de boel softwarematig in elkaar kunnen timmeren. Want je kunt wel leuke ideeën hebben, als je ze niet kunt uitvoeren dan heb je er absoluut niks aan.*

*Hoe stel ik me dat dan verder voor? We zouden videocamera's moeten laten inzoomen op de productietuin, zodat alle gewassen goed zichtbaar zijn en duidelijk is hoe we deze behandelen. Bezoekers van **de Kleine Aarde Online** laten per elektronisch formulier weten wat we fout doen of waar we teveel of juist te weinig van hebben. Iedereen kan zich per elektronische post opgeven als mede-eigenaar van milieufarm de Kleine Aarde en aandelen aanschaffen. Samen met de andere aandeelhouders kun je dan de Kleine Aarde gaan besturen en op de jaarlijkse vergade- ring beslissen welke afdeling gereorganiseerd moet worden. Uiteraard hoeven de aandeelhouders niet bij elkaar te komen. Overleg vindt name- lijk plaats met behulp van **Internet Phone** of **Real Time Video**.*

De rondleidingen doen we voortaan alleen nog via Internet. 's Zomers bieden we op onze website uitjes naar het Milieuhuis, Ecodrome en de groene jeugdherberg op Ameland, inclusief een etentje met korting er- gens in een vegetarisch eethuis. In de herfst starten we dan weer met di- gitale cursussen. Je schrijft je in voor de cursus Virtueel Koken met Anne- loe, al klinkt Digitaal Composteren met Marjon ook goed.

Geld is nog het enige obstakel. Voorlopig blijft dit dus de natte droom van een cyberkid van 34 jaar oud. Alhoewel, stiekem is hij wel aan het bouwen. Kijk maar op <http://www.pz.nl/dekleineaarde/cyberfarm.htm>.

STEUN DE KLEINE AARDE

Klein maar eigenwijs!

Dankzij de steun van duizenden donateurs werkt de Kleine Aarde aan een duurzame toekomst. Ook uw bijdrage is welkom. Nieuwe donateurs ontvangen, naast een acceptgiro, een welkomstpakket. Geef hieronder aan hoe u de Kleine Aarde wilt steunen.

- ☐ **Ja**, ik word donateur/abonnee en ontvang vier- maal per jaar het tijdschrift.
- ☐ **Ja**, ik word donateur, maar wens het tijdschrift niet te ontvangen.
- ☐ Ik betaal de standaarddonatie van f 45,-/Bf 900 per jaar of meer.
- ☐ Ik beschik over een kleine beurs, toch steun ik de Kleine Aarde met f 25,-/Bf 500 (minimumbijdrage) per jaar.

Naam _____

Adres _____

Postcode _____

Plaats _____

Tel. _____

Aankruisen, invullen, uitknippen en opsturen naar:
de Kleine Aarde,
Antwoordnr. 16151, 5280 VJ Boxtel.
Postzegel hoeft niet, mag wel.

Meedoen met een cursus?

Wilt u zich aanmelden voor een cursus? Doe de bon dan tijdig op de bus. Let op de uiterste aanmeldingsdatum, want vol is vol. U krijgt een bevestiging van uw inschrijving. Een week voor de cursus volgt uitgebreide informatie. Donateurs krijgen tien procent korting. Mocht u de inschrijving willen annuleren, doe dat dan uiterlijk twee weken voor de cursus. Meer weten? Bel 0411-684921.

Bon voor aanmelding

Ik meld me aan voor de cursus:

Datum cursus:

Naam:

Adres:

Plaats:

Telefoon:

Geboortedatum:

Stuur me een bevestiging. Ik ontvang een rekening. Ik betaal de helft van het cursusgeld als ik veertien dagen voor het begin van de cursus mijn aanmelding annuleer.

(Kruis een hokje aan)

- ☐ Ik ben geen donateur en betaal de volle prijs.
- ☐ Ik ben donateur en krijg tien procent korting.
- ☐ Ik meld me aan als donateur via de bon op de achterzijde. Ik krijg op de cursusprijs tien procent korting.

Invullen en opsturen naar: de Kleine Aarde, Antwoordnummer 16151, 5280 VJ Boxtel. Let op de uiterste aanmeldingsdatum!

VOEDING

Brood bakken

Brood bakken is een cursus voor beginners en gevorderden. We maken gist-, zuurdesem- en lers brood, gevuld brood en broodjes. De technische kneepjes worden u haarfijn bijgebracht. Verschillende soorten meel passeren de revue. Ook leert u pizza, groentepastei, groentetaart en gebak uit gistdeeg maken. Met de weekendcursus wordt op-en-neer reizen voorkomen. 's Avonds een licht programma met ruimte voor gezelligheid. Zaterdag 31 oktober en zondag 1 november (za 9.30 - zo 16.30 u.); f 230,- p.p. inclusief overnachting, drie maaltijden, cursusmateriaal, het boekje 'Brood uit eigen oven' en ingrediënten. Aanmelden vóór 17 oktober.

Kaas maken

Aan de hand van video's en dia's leert u hoe kwark, zachte kaas en kruidenkaas worden bereid. Vervolgens maakt u zelf echte Goudse kaas! Het resultaat is heerlijk. Aan het eind van de dag neemt u alles mee naar huis: kaas, stremsel, kaasdoek, kaasvaatje en cursusboek. Zaterdag 7 november (9.30 - 16.30 u.); f 130,- p.p. inclusief lunch, het boekje 'Zuivel' en het basispakket. Aanmelden vóór 24 oktober.

Hartige taarten

De weekendcursus over hartige vegetarische taarten. U leert granen op een andere manier in de maaltijd te verwerken en verschillende soorten deeg te maken, zoals kwarkdeeg, korstdeeg en andere varianten. Vooraf aan de praktijk krijgt u theorie over graansoorten, groenten en andere 'aanvullende' bronnen, zoals noten en zaden. De lunch bestaat uit taart! Vrijdag 13 en zaterdag 14 november (vr 19.30 - za 17.00 u.); f 195,- p.p. inclusief overnachting, ecologisch ontbijt, lunch, een stuk taart (voor thuis) en het boekje 'Hartige Taarten'. Aanmelden vóór 30 oktober.

TUINIEREN

De natuurrijke siertuin

Een cursus voor mensen die een ecologische siertuin willen aanleggen of een bestaande tuin willen omvormen. U leert uw plantkeuze aan te passen aan

grondsoort, grondwaterstand, zon of schaduw. Er wordt gelet op vogels en insecten. Verder komen natuurlijke materialen, onderhoud en snoeihout aan bod. U gaat ook op bezoek bij voorbeeldtuinen.

Vrijdag 2 en zaterdag 3 oktober (vr 18.00 - za 16.00 u.); f 175,- p.p. inclusief maaltijden, overnachting en het boekje 'De Natuurrijke Tuin'. Aanmelden vóór 18 september.

De ecologische moestuin

Gezond eten uit eigen moestuin begint met het weglaten van bestrijdingsmiddelen en kunstmest. Maar bij het telen van gezonde groenten komt meer kijken. Deze cursus helpt u op weg. U leert ecologisch tuinieren met alles erop en eraan: bodemanalyse, bemesting, vruchtwisseling, teeltplan, combinatie-teelt en het voorkomen van ziekten en plagen. De moestuin van de Kleine Aarde dient als voorbeeld.

Vrijdag 16 en zaterdag 17 oktober (vr 18.00 - za 16.00 u.); f 195,- p.p. inclusief overnachting, maaltijden en het 'Tuinboek van De Kleine Aarde'. Aanmelden vóór 2 oktober.

Fruitbomen snoeien

Op deze praktijk-studiedag leert u kijken naar de vorm en ontwikkeling van hoog- en laagstammen. Hoe verricht u achterstallige snoei, vormsnoei, snoei voor optimale productie en snoei van

jonge bomen? U gaat zelf aan het werk! Zaterdag 12 december (10.00 - 16.30 u.); f 110,- p.p. inclusief lunch, koffie, thee en snoeihandleiding. Aanmelden vóór 28 november.

KLEINVEE

Geiten houden

Voor wie geiten wil houden, is het belangrijk om naar de aard van deze bijzondere dieren te kijken. Tijdens deze cursus leert u alles over huisvesting, beweiding, voeding en geiten melken. Er zal ook gelegenheid zijn om een aantal praktische handelingen te oefenen, zoals het bijsnijden van klauwtjes. Zaterdag 7 november (10.00 - 16.30 u.); f 110,- p.p. inclusief lunch, koffie, thee en documentatiemateriaal. Aanmelden vóór 24 oktober.

ENTREEGELD

Sinds 1 april van dit jaar vraagt de Kleine Aarde f 5,- entreegeld voor de tuin. Het bezoekerscentrum blijft gratis toegankelijk. Voor donateurs blijft ook de toegang tot de tuin gratis. **DENK AAN UW DONATEURSKAART!**

STUDIEDAG

Kijk op Duurzaam Bouwen

Deze introductie-ochtend is bedoeld voor beroepsgroepen in de bouw: architecten, aannemers, opdrachtgevers e.d. Tijdens deze ochtend krijgen deelnemers uitleg over en inzicht in de samenhang van diverse milieuthema's die in de bouw een rol spelen. Na een korte inleiding en vertoning van de video 'Duurzaam Bouwen', volgt een uitgebreide rondleiding in het bezoekerscentrum van de Kleine Aarde. De ochtend wordt afgesloten met een lunch. Datum op aanvraag (9.30 - 13.00 u.); f 500,- (max. 10 pers./groep > 10: f 35,- p.p. extra) inclusief koffie, thee en lunch.

NATUURPAD

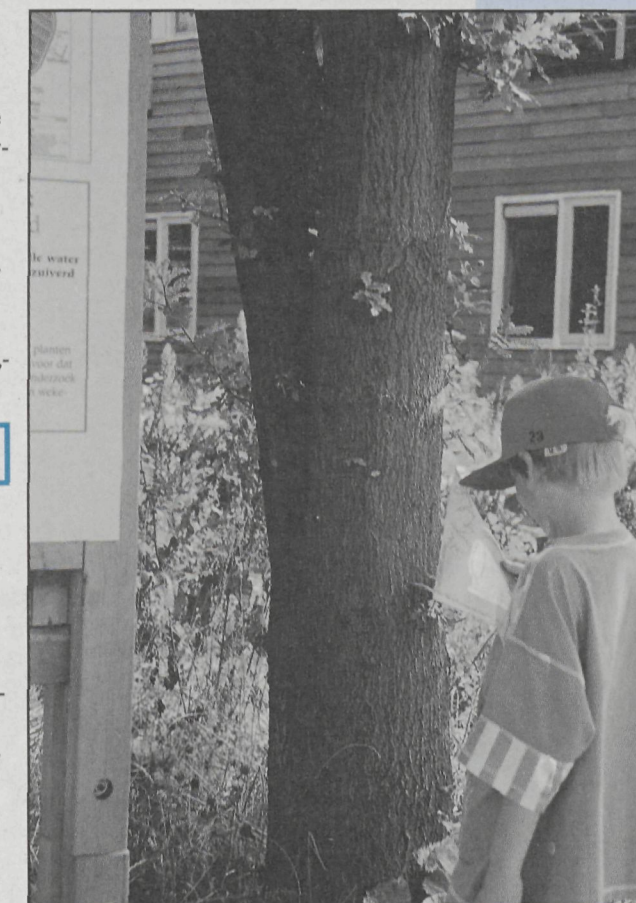
Verken de Kleine Aarde

Aan de hand van gevarieerde opdrachten het terrein van de Kleine Aarde verkennen, van de zonnemaker tot de siertuin, van de productiekas tot het ultra-moderne bezoekerscentrum. Kinderen van negen tot twaalf kunnen deze verkenningstocht uitvoeren met behulp van de geheimzinnige inhoud van een katoenen tasje... Prijs f 3,50. Informatie in het bezoekerscentrum.

Alle maaltijden op de Kleine Aarde zijn 100 procent ecologisch.

Najaar op de Kleine Aarde

Ook in de herfst en de winter bent u welkom op de Kleine Aarde. T/m 31 oktober kunt u elke dag, vanaf 1 november op werkdagen terecht tussen 10.00 en 17.00 uur. Zeker in de herfst is een wandeling door de tuinen van de Kleine Aarde nog altijd aantrekkelijk. Het Bezoekerscentrum is gedurende het hele jaar een bezienswaardigheid! U vindt daar onder meer veelzijdige informatie op milieugebied. Wilt u logeren op de Kleine Aarde, dan is ook dat mogelijk. Bel 0411-684921 voor meer informatie.

Meedoen met een cursus?

Wilt u zich aanmelden voor een cursus? Doe de bon dan tijdig op de bus. Let op de uiterste aanmeldingsdatum, want vol is vol. U krijgt een bevestiging van uw inschrijving. Een week voor de cursus volgt uitgebreide informatie. Donateurs krijgen tien procent korting. Mocht u de inschrijving willen annuleren, doe dat dan uiterlijk twee weken voor de cursus. Meer weten? Bel 0411-684921.

Bon voor aanmelding

Ik meld me aan voor de cursus:

Datum cursus:

Naam:

Adres:

Plaats:

Telefoon:

Geboortedatum:

Stuur me een bevestiging. Ik ontvang een rekening. Ik betaal de helft van het cursusgeld als ik veertien dagen voor het begin van de cursus mijn aanmelding annuleer.

(Kruis een hokje aan)

- ☐ Ik ben geen donateur en betaal de volle prijs.
- ☐ Ik ben donateur en krijg tien procent korting.
- ☐ Ik meld me aan als donateur via de bon op de achterzijde. Ik krijg op de cursusprijs tien procent korting.

Invullen en opsturen naar: de Kleine Aarde, Antwoordnummer 16151, 5280 VJ Boxtel.

Let op de uiterste aanmeldingsdatum!

VOEDING

Brood bakken

Brood bakken is een cursus voor beginners en gevorderden. We maken gist-, zuurdesem- en lers brood, gevuld brood en broodjes. De technische kneepjes worden u haarfijn bijgebracht. Verschillende soorten meel passeren de revue. Ook leert u pizza, groentepastei, groentetaart en gebak uit gistdeeg maken. Met de weekendcursus wordt op-en-neer reizen voorkomen. 's Avonds een licht programma met ruimte voor gezelligheid.

Zaterdag 31 oktober en zondag 1 november (za 9.30 - zo 16.30 u.); f 230,- p.p. inclusief overnachting, drie maaltijden, cursusmateriaal, het boekje 'Brood uit eigen oven' en ingrediënten. Aanmelden vóór 17 oktober.

Kaas maken

Aan de hand van video's en dia's leert u hoe kwark, zachte kaas en kruidenkaas worden bereid. Vervolgens maakt u zelf echte Goudse kaas! Het resultaat is heerlijk. Aan het eind van de dag neemt u alles mee naar huis: kaas, stremsel, kaasdoek, kaasvaatje en cursusboek.

Zaterdag 7 november (9.30 - 16.30 u.); f 130,- p.p. inclusief lunch, het boekje 'Zuivel' en het basispakket. Aanmelden vóór 24 oktober.

Hartige taarten

De weekendcursus over hartige vegetarische taarten. U leert granen op een andere manier in de maaltijd te verwerken en verschillende soorten deeg te maken, zoals kwarkdeeg, korstdeeg en andere varianten. Vooraf aan de praktijk krijgt u theorie over graansoorten, groenten en andere 'aanvullende' bronnen, zoals noten en zaden. De lunch bestaat uiteraard uit taart!

Vrijdag 13 en zaterdag 14 november (vr 19.30 - za 17.00 u.); f 195,- p.p. inclusief overnachting, ecologisch ontbijt, lunch, een stuk taart (voor thuis) en het boekje 'Hartige Taarten'. Aanmelden vóór 30 oktober.

TUINIEREN

De natuurlijke siertuin

Een cursus voor mensen die een ecologische siertuin willen aanleggen of een bestaande tuin willen omvormen. U leert uw plantkeuze aan te passen aan

grondsoort, grondwaterstand, zon of schaduw. Er wordt gelet op vogels en insecten. Verder komen natuurlijke materialen, onderhoud en snoeihout aan bod. U gaat ook op bezoek bij voorbeeldtuinen.

Vrijdag 2 en zaterdag 3 oktober (vr 18.00 - za 16.00 u.); f 175,- p.p. inclusief maaltijden, overnachting en het boekje 'De Natuurlijke Tuin'. Aanmelden vóór 18 september.

De ecologische moestuin

Gezond eten uit eigen moestuin begint met het weglaten van bestrijdingsmiddelen en kunstmest. Maar bij het telen van gezonde groenten komt meer kijken. Deze cursus helpt u op weg. U leert ecologisch tuinieren met alles erop en eraan: bodemanalyse, bemesting, vruchtwisseling, teeltplan, combinatie-teelt en het voorkomen van ziekten en plagen. De moestuin van de Kleine Aarde dient als voorbeeld.

Vrijdag 16 en zaterdag 17 oktober (vr 18.00 - za 16.00 u.); f 195,- p.p. inclusief overnachting, maaltijden en het 'Tuinboek van De Kleine Aarde'. Aanmelden vóór 2 oktober.

Fruitbomen snoeien

Op deze praktijk-studiedag leert u kijken naar de vorm en ontwikkeling van hoog- en laagstammen. Hoe verricht u achterstallige snoei, vormsnoei, snoei voor optimale productie en snoei van

**Alle maaltijden
op de Kleine Aarde
zijn 100 procent
ecologisch.**

Najaar op de Kleine Aarde

Ook in de herfst en de winter bent u welkom op de Kleine Aarde. T/m 31 oktober kunt u elke dag, vanaf 1 november op werkdagen terecht tussen 10.00 en 17.00 uur. Zeker in de herfst is een wandeling door de tuinen van de Kleine Aarde nog altijd aantrekkelijk. Het Bezoekerscentrum is gedurende het hele jaar een bezienswaardigheid! U vindt daar onder meer veelzijdige informatie op milieugebied. Wilt u logeren op de Kleine Aarde, dan is ook dat mogelijk. Bel 0411-684921 voor meer informatie.

jonge bomen? U gaat zelf aan het werk! Zaterdag 12 december (10.00 - 16.30 u.); f 110,- p.p. inclusief lunch, koffie, thee en snoeihandleiding. Aanmelden vóór 28 november.

STUDIEDAG

Kijk op Duurzaam Bouwen

Deze introductie-ochtend is bedoeld voor beroepsgroepen in de bouw: architecten, aannemers, opdrachtgevers e.d. Tijdens deze ochtend krijgen deelnemers uitleg over en inzicht in de samenhang van diverse milieuthema's die in de bouw een rol spelen. Na een korte inleiding en vertoning van de video 'Duurzaam Bouwen', volgt een uitgebreide rondleiding in het bezoekerscentrum van de Kleine Aarde. De ochtend wordt afgesloten met een lunch. Datum op aanvraag (9.30 - 13.00 u.); f 500,- (max. 10 pers./groep > 10: f 35,- p.p. extra) inclusief koffie, thee en lunch.

NATUURPAD

Verken de Kleine Aarde

Aan de hand van gevarieerde opdrachten het terrein van de Kleine Aarde verkennen, van de zonnekoker tot de siertuin, van de productiekas tot het ultra-moderne bezoekerscentrum. Kinderen van negen tot twaalf kunnen deze verkenningstocht uitvoeren met behulp van de geheimzinnige inhoud van een katoenen tasje... Prijs f 3,50. Informatie in het bezoekerscentrum.

KLEINVEE

Geiten houden

Voor wie geiten wil houden, is het belangrijk om naar de aard van deze bijzondere dieren te kijken. Tijdens deze cursus leert u alles over huisvesting, beweiding, voeding en geiten melken. Er zal ook gelegenheid zijn om een aantal praktische handelingen te oefenen, zoals het bijsnijden van klauwtjes. Zaterdag 7 november (10.00 - 16.30 u.); f 110,- p.p. inclusief lunch, koffie, thee en documentatiemateriaal. Aanmelden vóór 24 oktober.

ENTREEGELD

Sinds 1 april van dit jaar vraagt de Kleine Aarde f 5,- entreegeld voor de tuin. Het bezoekerscentrum blijft gratis toegankelijk. Voor donateurs blijft ook de toegang tot de tuin gratis. **DENK AAN UW DONATEURSKAART!**

191 / AUG - SEPT

bres

VAN MAGISCHE PLANTEN TOT KLANKSCHALEN

Uit de inhoud o.a.:

- Feng Shui: je huis als spiegel
- Tibet, boeddhisme en politiek
- Ashrams als rustpunt
- Het waterwonder van de heilige sarcofaag
- Leve Ruigoord!
- In de nieuwe serie magische planten: de citroen
- Klankschalen en muziektherapie

**Onafhankelijk tijdschrift over
keerpunten in mens en cultuur**

verkrijgbaar bij de tijdschriftenhandel
144 pag., f 14,50 / abonnement f 72,50

Een uitgave van Bres bv, tel. (020) 624 34 42

inspirerende cursussen op
een gastvrij landgoed o.a.

- ontwerp je eigen
natuurtuin
- natuurbeleving en
opvoeding
- sterrencursus
- natuurwezens
- sociale drie-geleding
- vraag het cursusoverzicht aan!

KRAAYBEEKERHOF
cursussen opleidingen trainingen

Postbus 17, 3970 AA Driebergen
tel. (0343) 51 29 25 / fax 53 38 65
E-mail: kraayhof@wxs.nl

Het warme hart van uw huis

Comfortabel én zuinig hout stoken.
Aan te passen aan elk interieur.
Fin-Ovens van 600-6000 kg.
Fetze Tigchelaar bouwt de kachel
van uw keuze.

**TIGCHELAAR
TEGELKACHELS**

Haedstrjitte 26 9008 SR Reduzum
Telefoon 0566 602171 Fax 0566 601971

Opleidingen
EUROPESE ACADEMIE
Maastricht-Utrecht-Antwerpen-Gent

- * Gezondheidstherapeut
4 jarige opleiding
- * VGL-Consulent
Voeding, Gezondheid, levenswijze
- * Herborist
Kruidendeskundige

GRATIS INFOGIDS:

Tel. 00-32-89355246

Fax. 00-32-89355259

12 verkenningstochten over historische veerdiensten

In dit boek voeren twaalf fietsroutes u langs veerponten waar een verhaal aan vast zit. Alle tochten beginnen bij een spoorwegstation, en lopen langs water, over dijken, door schitterende natuurgebieden en levendige monumentenstadjes.

Buizen & Schipperheijn in samenwerking met de

VERENIGING VRIENDEN VAN DE VOETVEEREN

**WINKEL & VERZENDHUIS VOOR
MILIEUVRIENDELIJKE PRODUKTEN**
MORSTRAAT 41 2312 BL LEIDEN TEL.071-512 52 91

DE NIEUWE
EIGENAAR
DAVID VAN DONGEN
GEEFT GRATIS
ADVIES OVER:

KLEDING
COSMETICA
NATUURVERF
KRINGLOOPPAPIER
SCHOONMAAKMIDDELEN

HET MILIEU
VRAAGT OM
GEBRUIK VAN
MILIEUVRIENDELIJKE
PRODUKTEN.

Tijdloze Tuintraditie

Woodlands
Exclusieve Tuindecoratie Soest

Kwaliteits eikenhouten tonnen met
deksel of pomp. Uniek in Nederland.

Woodlands is exclusief importeur
van eikenhouten tonnen, water-
partijen en diverse tuinaccessoires.
Duurzaam en milieubewust.

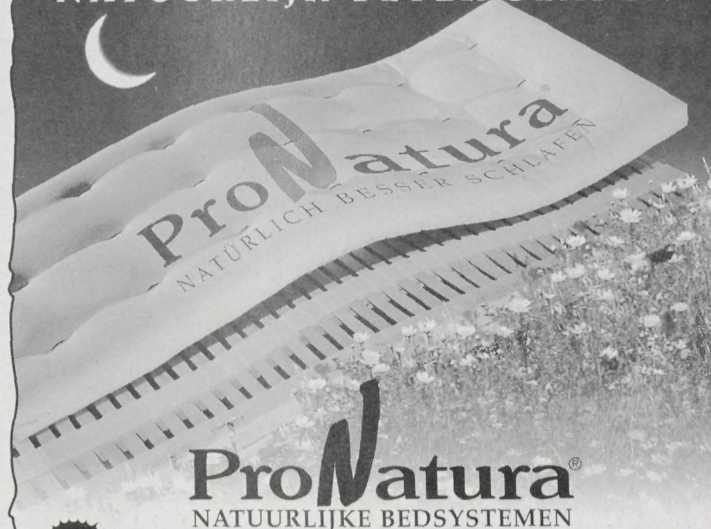
Voor meer informatie of een
afspraak belt u naar Soest:

035 - 609 03 74

Wij bezorgen door heel Nederland.

NATUURLIJK BETER SLAPEN

gecontroleerd op
schadelijke stoffen

individueel
instelbaar

volledig vrij
van metalen

zuivere natuur-
produkten

volledig recyclebaar

Garantie op alle
onderdelen

10

Pro Natura Holland 0653/389602

Pro Natura vakhandelaren:

LEO NAAIKENS, Besterdring 62A,
5014 HM Tilburg, 0 135 444 538;
NATUUR IN VORM, Terheijdenstraat 3C,
4811 AW Breda, 0 765 229 517;
SLAAPKOMFORT DICK VAN DER MEER,
Jagerlaan 80, 3701 XL Zeist, 0 306 919 430;
TEUN VAN MEERVELD, Hoofdstraat 90,
3881 AB Voorthuizen, 0 342 472 811.
CASA E LUCE, Koninginneweg 220,
1075 El Amsterdam, 0 206 716 504

GRATIS-COUPON

"Gids voor een
natuurlijke slaap"
- aan bovenstaand adres sturen

AARDE 98

Schakel de zon in

In het bezoekerscentrum van de Kleine Aarde is een speciale informatiehoek ingericht over Solaris, het zonne-energieproject van Greenpeace. Solaris is opgezet om zonne-energie voor de consument betaalbaar te maken. Ook producenten, energiebedrijven en overheden die nog aarzelen met de toepassing van zonnecellen, moeten over de streep worden getrokken. Draag bij tot de doorbraak van zonne-energie en meld u aan bij Greenpeace als potentiële koper van één of meer zonnepanelen. Een paneel kost maximaal duizend gulden (incl. BTW). Voor tweehonderd gulden extra komt een erkend installateur het paneel installeren. Deelname verplicht overigens tot niets.

Meer info: Greenpeace Informatielijn, tel. 020-4223344

Verrassende gewassen

In de tuin van de Kleine Aarde waren afgelopen zomer landbouwgewassen te zien die meer dan één toepassing hebben. Er waren onder meer rogge, boekweit, suikermaïs, mosterd, zonnebloem, hennep, vlas en luzerne te zien. Behalve in ons dagelijks voedsel vinden we deze gewassen terug in veevoer (luzerne), olie en verf (mosterd en zonnebloem) en vezels voor kleding (hennep en vlas). Ander gebruik van vooral vlas en hennep staat de laatste jaren opnieuw in de belangstelling. De Kleine Aarde zoekt overigens naar méér gewassen met minder bekende, alternatieve toepassingen. Voor volgend jaar.

FLOWFORMS

- Helena Flowform®
- Garden Flowform®
- Cornelia Flowform®
- Emerson Flowform®
- Rose Flowform®
- 7-Fold Flowform®
- Scorlewald Flowform®
- Shamrock Flowform®
- Malmo Flowform®
- Ashdown Flowform®

ARCADIS Materialen/ITS
Postbus 704, 5140 AS Waalwijk
Telefoon 0416 - 672 350
Fax 0416 - 672 390

HANSON CENTRALE STOFZUIGSYSTEMEN

Voor een gezonde comfortabele en schone omgeving

HANSON
Centrale stofzuigsystemen

**25 jaar
ervaring
in
centrale
stofzuig
systemen**

HANSON TRADING B.V.,
Postbus 2, 6690 AA Gendt.
Nieuwe Pas 7,
6686 BJ Doornenburg.
(bij Arnhem)
Tel.: 0481 - 424812
Fax: 0481 - 424818

- * Met een centraal stofzuigstelsysteem zuigt u geruisloos, sneller en schoner en u hoeft geen stofzuiger meer te slepen of de trap op of af te dragen.
- * Last van allergiën of astma?
Het centraal stofzuigstelsysteem verwijdert in tegenstelling tot de ouderwetse stofzuiger, die het fijne stof en bacteriën de ruimte weer inblaast, alle stof en bacteriën niet alleen uit de ruimte, maar uit het hele huis.
- * Eenvoudig in bestaande en nieuwbouw woningen aan te leggen.

Vraag vrijblijvend informatie- en installatiebrochure aan, of vraag een vrijblijvende offerte.

Natuurlijk slapen op uw Green Sleep matras!

Green Sleep matrassen zijn uitsluitend gemaakt van puur natuurlijke materialen!

- De kern van de Green Sleep matras is van 100% natuurrubber
- De Green Sleep matrashoes is afritsbaar en bestaat uit onbehandelde katoen, wol en wildzijde.

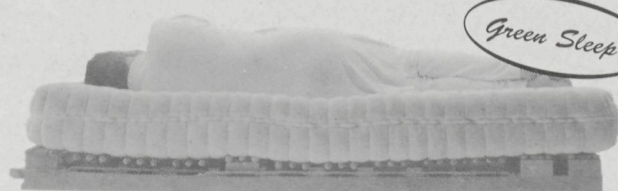
Samen zorgen ze voor een optimaal slaapcomfort en een perfecte rugondersteuning, de natuurlijke holling en bolling blijft bestaan. Green Sleep matrassen kunt u krijgen in iedere maat en voor ieder gewicht.

Andere Green Sleep producten zijn:

- Flexibele bedbodems
- Vier jaargetijden dekbedden, wol en wildzijde
- Lakens en dekbedovertrekken van onbehandelde katoen.

Wilt u meer weten over Green Sleep slaapcomfort?

Voor een persoonlijk advies zijn wij altijd aanwezig in onze showroom in Velp of Zutphen. Wilt u misschien graag eerst wat documentatie, bel ons, dan sturen wij deze per omgaande op.

BINORM Velp - Zutphen

Green Sleep Slaapcomfort & Stokke Studio

Hoofdstraat 109 • 6881 TE Velp • Tel. (026) 362 82 29
Turfstraat 6-8 • 7201 KG Zutphen • Tel. (0575) 51 20 15

UITGAVEN VAN DE KLEINE AARDE

KINDERBOEKEN

De Kleine Aarde Kok Hans Donderwinkel 48 p. Pb. f 21,50/Bf 430

Jakkes, eikels! Peter Kouwenhoven 48 p. Geb. f 21,50/Bf 430
Jakkes, wat een weer Peter Kouwenhoven 48 p. Geb. f 11,50/Bf 230

ECOLOGISCHE ALTERNATIEVEN

Leuke doe-het-zelfboekjes voor een schappelijke prijs. Zeer geschikt als cadeautje! Ecologische Alternatieven zijn vierkant (15x15 cm) en tellen 36 tot 52 pagina's.

Inmaken en bewaren - Wijn uit eigen tuin - Brouw bier voor je plezier - Spuiten maakt ons giftig - Jam maken zonder suiker - Brood uit eigen oven - Doe het thuis - De Nieuwe Hollandse keuken - Haute Couture van gebruikte kleding - Maak wat van snoeihout - Toetjes zonder suiker - Sap maak je natuurlijk zelf - Anders eten voor diabetes - Een konijn op eigen terrein - Granen op tafel - Leef gerust milieubewust - Zuivel - Bijen - De Groene Keuken
Prijs f 10,50/Bf 210 per stuk

Brood uit eigen oven - Hete Bliksem! - Hartige Taarten - De Natuurrijke Tuin - Zelfgemaakte compost
Prijs f 13,-/Bf 260 per stuk

OVERIGE UITGAVEN

Een spoor van paardemest Mariët Meester 112 p. Pb. f 16,50/Bf 330

Mijn Paradijs Heinz Erven 120 p. Pb. f 16,50/Bf 330

Tuinboek van de Kleine Aarde Peter van der Ven e.a. 104 p. Pb. Geill. f 15,-/Bf 300

Gezond fruit telen Joke Bloksma 96 p. Pb. f 15,-/Bf 300

Bouwboek van de Kleine Aarde Kees Haakman 64 p. Pb. f 15,-/Bf 300

15 Aardse verhalen Wim de Bie, Midas Dekkers e.a. 112 p. Pb. f 15,-/Bf 300

Hoeveel aarde nemen we eigenlijk in beslag? Nut en noodzaak van 'Ecological Footprints' 20 p. f 10,50/Bf 210

Aarde en duurzaam voedsel Tien posters voor scholen en instanties f 32,50/Bf 650

Hergebruiketicketten GEGOMD!! 60 stuks f 6,-/Bf 120

VIDEO'S

f 67,50/Bf 1350 per stuk

Duurzaam bouwen en wonen (20 min.)

Videofilm over de laatste technieken van duurzaam bouwen. In de hoofdrol het nieuwe bezoekerscentrum van de Kleine Aarde.

Voeding en milieu (18 min.)

Videofilm met nadere uitleg over de Schijf van Vier en de vooroordelen die er bestaan over ecologische voeding.

Grondsoorten (30 min.)

Een interessante film over de drie grondsoorten in Nederland, klei, zand en veen.

3 x Ecologisch tuinieren (3x18 min.)

Drie films over de principes van milieuvriendelijk tuinieren. Enthousiaste amateurtuinders vertellen over hun tuin en geven nuttige tips. Vooral voor mensen met een moestuin.

De Kleine Aarde (17 min.)

Videofilm over de idealen van de Kleine Aarde.

BESTELLEN?

Maak het bedrag over op giro 52730 t.n.v. de Kleine Aarde in Boxtel. Vermeld de titel(s). Voor België: giro 000-1137770-57. Alle prijzen zijn inclusief verzendkosten en onder voorbehoud.

Spreekuren voor speciale individuele informatie

De voorlichters van de Kleine Aarde hebben wekelijks telefonisch spreekuur op 0411-684921. **Bouwen en wonen** - Harrie Perebooms - maandag van 9.15 tot 12.30; **voeding** - Anneloe Rijpkema - maandag van 13.00 tot 17.00; **tuinieren** - Marjon Weijzen - dinsdag van 13.00 tot 17.00

Welkom op de Kleine Aarde

U wilt het wel eens zien?

Het hele jaar door kunt u zonder afspraak een kijkje komen nemen. Op het 2 ha grote terrein zijn verschillende tuinen te bezichtigen, van een ecologische productiekas tot voorbeeldtuinen voor tuinliefhebbers: een kruidentuin, een moestuin, een natuurrijke en een eetbare siertuin. Tijdens uw wandeling langs de tuinen, de vijver en langs weilanden met onder meer schapen en geiten komt u ook de bolwoning tegen, het eerste ecohuis van Nederland, met een tentoonstelling over de bouwgeschiedenis van de Kleine Aarde.

Donateurs hebben gratis toegang tot het terrein. Niet-donateurs betalen f 5,- inclusief een brochure.

Excursies

Scholen, verenigingen en andere groepen zijn welkom op de Kleine Aarde voor een excursie. Het onderwerp van zo'n excursie kan iedereen zelf invullen. Een excursie duurt, naar keuze, 2,5 of 1,5 uur. De Kleine Aarde zorgt voor koffie en thee vooraf. Programma's zijn uit te breiden met een lunch en diner. In de zomer zijn er ook excursies voor individuele bezoekers.

Scholieren

Een speciaal programma is er voor scholieren. Zij kunnen een diaserie over de Kleine Aarde zien en een korte uitleg krijgen over het werk van de Kleine Aarde. Er zijn opdrachten over voeding, energie, bouwen & wonen, dieren, planten & mest. Voorwaarde is dat de leerlingen in de klas over de Kleine Aarde zijn geïnformeerd. Docenten krijgen materiaal vooraf.

Natuurpad

Voor kinderen tussen de 9 en 12 jaar is er een tocht van ca. 2 uur over het terrein van de Kleine Aarde uitgezet. Kinderen komen meer te weten over vier onderwerpen: zon, water, oriënteren, planten & dieren. Kosten f 3,50 per kind.

Langer bezoek

Bezoekers voor een paar dagen zijn van harte welkom. Er zijn diverse één- en tweepersoonskamers.

Bezoekerscentrum

In het bezoekerscentrum - toegang gratis - ziet u hoe de Kleine Aarde inhoud geeft aan het begrip 'duurzaam bouwen'. In 'de winkel' zijn, naast andere interessante boeken, alle uitgaven van de Kleine Aarde te vinden. Diverse milieu-artikelen (o.a. kunstnijverheid, kantoorartikelen, zaden, levensmiddelen) completeren het assortiment. U kunt in het bezoekerscentrum ook uw lunch gebruiken. Smakelijke, uiteraard ecologische, hapjes en drankjes staan voor u klaar.

Openingstijden

Terrein en bezoekerscentrum van de Kleine Aarde zijn van 1 april t/m 31 oktober dagelijks, van 1 november t/m 31 maart maandag t/m vrijdag geopend van 10 tot 17 uur. Bel voor meer informatie op werkdagen tussen 9.15 en 12.30 uur of tussen 13.00 en 17.00 uur met 0411-684921.

Informatie

Telefoon: 0411-684921;
fax: 0411-683407; e-mail:
dekleineaarde@pz.nl; internet:
<http://www.pz.nl/dekleineaarde>

Bezoekadres

Het Klaverblad 1, Boxtel

Routebeschrijving

per trein In Boxtel stoppen treinen uit Tilburg, Eindhoven en Den Bosch. Op het station kunt u op werkdagen een fiets huren (tel. 0411-685999). Treintaxi 0411-683384, taxi 0411-672244. Te voet is het naar de Kleine Aarde ongeveer een half uur.

per auto Vanaf Den Bosch de A2 richting Eindhoven, afslag Boxtel-Noord. Vanaf Eindhoven de A2 richting Den Bosch, afslag Boxtel. Volg in Boxtel op ieder groter kruispunt de rode wegwijzers met de kleine aarde.

Mensen en mogelijkheden

Zoekt u mensen om samen iets te gaan doen? Stuur een bericht van maximaal 50 woorden naar Mensen en Mogelijkheden, de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel. Een gratis service, uitsluitend voor donateurs. Niet voor commerciële berichten. De redactie behoudt zich het recht voor advertenties niet te plaatsen. Stuur uw bericht voor het herfstnummer vóór 1 november in.

Vrl. Ram, zoekt niet-egocentr. ECOBOER/BUITENMAN die humor, warmte en betrokkenheid kan geven & ontvangen, met respect & ruimte voor elkaar plus. Ijst. merrie, 2 Anglo-Nub. geiten, kat & hond. M'n interesses: natuur, (lerse) muziek, spirit./paranorm. Niet-roker, geen kinder(wens). Liefst omg. Veluwe. Zie uit naar je reactie. Br. o. nr. RA 1061 MM.

Te koop gevraagd: BOKKEWAGEN, evt. met tuig, of werktekening van b.wagen, alsmede instructies hoe bok te beleren. Tel. 0341-491726.

Wie wil overwinteren in Franse DORDOGNE? Er zijn 2 schapen, ezel en een poes. Geen huur, alleen energie en telefoonkosten. Info: tel. 0033-553051016.

SAMEN (m/v, niet roken) een zinvol bestaan opbouwen in (landelijk) Frankrijk, Californië of elders. Bijv.: groene camping met meewerkmogelijkheid en/of alternatieve geneeswijze(n). Vrouw, 52 jaar, Enschede. Interesse: o.a. natuur, wandelen, psychologie, communicatie, genieten, geborgenheid. Een korte wandelvakantie, om mee te beginnen? Br. o. nr. RA 1062 MM.

Wat ik zoek op fietsafstand van DEVENTER (max. 40 km) is een plek voor een kleine woonkeet of een oude schuur om af en toe een paar dagen te verblijven en in een moestuin (mee) te werken. Reacties aan:

Karel Dumon, Bergpoortstr. 7, 7411 CL Deventer, tel. 0570-644145.

Mijn droom is buiten wonen en een pension/camping/tuinbouwbedrijfje te beginnen. Vr. 35 jaar die houdt van wandelen, fietsen, dansen, spiritualiteit zoekt leuke lieve BUITENMAN om dit of soortgelijk plan mee te realiseren. Br. o. nr. RA 1064 MM.

In harmonie met mijzelf op zoek naar een RUSTIGE PLEK om in de 44 jaar die rest met liefde verder te gaan, op bijvoorbeeld boerderij met dieren o.a. schapen, geiten. Ook buitenland geen bezwaar. Jonge sterke creatieve vrouw zoekt deze kans en welke innemende man denkt hetzelfde en kan ik bijstaan om wezenlijk gelukkig te zijn en te worden? Br. o. nr. RA 1063 MM.

WIE werft mee? Vrouw (39) heeft als droom al werkend, wandelend de wereld te verkennen en andere dingen te leren. Soms werken voor maaltijden en onderdak, dan weer voor geld en vervolgens bijv. een tijdje wandelen. Reisrichting, werkprojecten in overleg. Br. o. nr. RA 1065 MM.

Oudere dame, gezond en vitaal maar slechtiende, zoekt JONGERE DAME (event. + partner) die met haar naar Frankrijk wil reizen om daar te overwinteren. Er is een appartementje beschikbaar voor iemand die behulpzaam wil zijn bij schrijven, lezen, boodschappen doen e.d. Kosten: energieverbruik. Privacy verzekerd. Br. o. nr. RA 1066 MM.

Moeder en kind zijn op zoek naar een zelfvoorzienende LEEFGEMEENSCHAP in de natuur, veel liefde, creativiteit, dieren. Bel Marie-Claire Vlasblom, 050-3128281.

KORT

Droge scharrelstallen zijn schoner

De explosief groeiende pluimveestapel is aan de beurt voor sanering. Maar wat moet daarbij voorrang krijgen: dierenwelzijn of milieu?

Kippenhouders met een zogenoemde 'Groen Label'-stal, die relatief weinig verzurende ammoniak uitstoot, genieten financiële voordeeltjes. Veel gemeenten stellen milieustallen zelfs verplicht. Maar hoe 'groen' de legbatterij ook is, scharrelstallen met een vrije uitloop naar buiten zijn veel henvriendelijker. Alleen, de ammoniak-emissie uit die stallen is negen keer zo hoog: 315 tegen 35 gram per dierplaats per jaar. Milieu-eisen dreigen zo de scharrelkippenhouderij de das om te doen.

Een uitweg biedt misschien het promotie-onderzoek van ir. Peter Groot Koerkamp aan de Wageningse Landbouwniversiteit. Groot Koerkamp verge-

leek verschillende manieren van omgaan met de kippenmest in zogenoemde volière-systemen. Volièrestallen lijken op scharrelstallen. Ze hebben echter niet één, maar drie leefetages en de mest wordt niet langdurig opgeslagen in scharrelstrooisel en reservoirs (de beun) onder de stal, maar regelmatig per lopende mestbanden afgevoerd.

Groot Koerkamp ontdekte dat ammoniak vooral ontstaat in natte mest. Door strooisel en mestbanden met warme lucht te drogen en de mest vaker te verwijderen, is de ammoniakproductie uit een volièrestal (rond 90 gram per dierplaats per jaar) terug te brengen tot Groen-Label-niveau (35 gram). 'Ook scharrelstallen kunnen met drogen en afvoeren in die buurt komen,' verwacht Groot Koerkamp.

CFK-vrije astmamiddelen te koop

Milieubewuste longpatiënten kunnen opgelucht ademhalen: er zit schot in het cfk-vrij maken van astma-inhalatoren. Firma 3M in Zoeterwoude bracht vorig jaar als eerste een zogenoemde dosis-aërosol op de markt (Airomir), waarin cfk's als drijfgas zijn vervangen door HFK-134a, dat de ozonlaag spaart. GlaxoWellcome in Nieuwegein volgde dit

jaar met twee producten: Ventolin en Flixotide.

Om de slinkende ozonlaag te redden, zegden Westerse industrielanden in 1992 in Montreal toe het gebruik van cfk's te staken. Alleen medische toepassingen mochten langer blijven bestaan. Technisch is vervanging van cfk's als drijfgas in inhalatoren geen sinecure. Ondanks de andere eigenschappen van het nieuwe drijfgas moet de patiënt immers de juiste dosis medicijn blijven binnenkrijgen. Ook wettelijke toelatingsprocedures kosten tijd. Insiders schatten niettemin dat binnen twee jaar alle astma-inhalatoren cfk-vrij zijn.

Medewerkers van de Kleine Aarde

Directie a.l.: Joost Andrik en Wiény Hendrixx. Educatie en Voorlichting: Suzan Katsman, Jol Moors, Marja de Nijs, Marjo Roelofs, Marianne Schenk (algemeen), Ankie Vorselaars, Marjon Weijzen (moestuin), Anneloe Rijkema (voeding), Kees Geudens, Harrie Perebooms (bouwen en wonen), Jan Juffermans (Lokale Agenda 21), Publieksterrein: Joost Andrik, Ben van Dieren, Theo Gijsman, Marcel d'Hont, Juul Kluitmans, Peter Lubbers, Chris Nijboer, Guido Verdonk. Redactie en Uitgeverij: Uli Bartsch, Laurens Lammers, Frank van der Lecq. Bezoekerscentrum: Marina de Bekker, Martin Buskens, Sebastiaan van Nistelrooij. Administratie: Wiény Hendrixx. Receptie: Heleen Petter, Ans van der Plas, Paula van Woerkom. Reproductie: Willem-Peter Berkelmans, Frans Boons. Technisch Onderhoud: Bert Schneider, Roel Wilmes. Huishoudelijke Dienst: Truus Goossens, Karin Kunst, Ine Spikmans, Marianka Wanninkhof.

FOTO: MICHEL WJNBERGH

De open discussie van Edith Lammers van Bueren – ‘Leven is meer dan DNA’

TSEARD ZOETHOUT

De werkgroep Genenmanipulatie en Oordeelsvorming wenst een open maatschappelijke discussie over genetische manipulatie. En alle partijen moeten daarin het achterste van hun tong laten zien. Edith Lammers van Bueren licht dit standpunt toe.

Genetische manipulatie. Terwijl biotechnologen, gefinancierd door de agro-chemische industrie, de voordelen de hemel in prijzen, spreken belangengroeperingen zich er tegen uit. Beiden doen dat echter zonder hun vooronderstellingen helder te maken. Een brede maatschappelijke discussie is daardoor nog maar nauwelijks van de grond gekomen. Dat is landbouwingenieur Edith Lammers van Bueren van het Louis Bolk-Instituut, het onderzoekscentrum voor biologische landbouw, geneeskunde en voeding in Driebergen, een doorn in het oog. Als coördinator van de werkgroep Genenmanipulatie en Oordeelsvorming spant zij zich al bijna tien jaar in om de wetenschapper en de leek een afgewogen oordeel over ge-

nenmanipulatie te laten vormen. Dat doet de werkgroep onder meer door congressen, bijeenkomsten en workshops te organiseren en door de uitgave van *Geno*, een krant waarin meningen en vooronderstellingen over moleculaire technologie aan bod komen.

Het gaat de werkgroep niet om oordeel maar om oordeelsvorming. Wat ze wil voorkomen, is dat de burger biotechnologie als waarde vrij en onvermijdelijk gaat zien en zich bij de ontwikkelingen neerlegt. Al te vaak tracht de reguliere wetenschap te verdoezelen dat ook zij van nauw bepaalde vooronderstellingen uitgaat, die de richting van het onderzoek bepalen. Op basis van de essays in *Geno* heeft de werkgroep onder Van Buerens redactie een uit-

bundig geïllustreerd boek samengesteld waarin de morele, ethische en filosofische aspecten van moleculair ingrijpen in DNA-informatie van mens, plant en dier aan bod komen. Van Bueren zelf schreef hierin zelf een helder stuk over genetische manipulatie van voedingsgewassen vanuit vier verschillende visies. Een gesprek met haar over de toekomst van het DNA in de landbouw.

Is genetische manipulatie te vergelijken met de klassieke veredeling?

‘Er is een duidelijk verschil tussen moleculaire en klassieke technieken. Bij de klassieke technieken heeft de plant de mogelijkheid te antwoorden op de verandering. Bij genetische manipulatie wordt het organisme als het ware van onderuit gedwongen zich aan te passen. De moderne veredelaar die op deze manier nieuwe gewassen kweekt, ziet de plant pas op het eind terug. Al het voorafgaande vindt in het laboratorium plaats. Bij normale kruising gaan ook de ongewenste eigenschappen in de plant mee. Biotechnologen stellen dat ze met genetische manipulatie de ongewenste eigenschappen efficiënt uitschakelen en daarmee het ontwikkelings-traject van een nieuw gewas aanzienlijk bekorten. Daar is men de laatste tijd echter van teruggekomen. Weliswaar heeft men het isoleren en inbrengen van de nieuwe eigenschappen onder de knie. Maar het verdere verloop, de ontwikkeling van celklomp naar plant, gaat nog niet naar wens. Het vreemde genoom komt op een verkeerde plaats terecht of de plant reageert op natuurlijke omstandigheden onverwacht met eigenschappen die in de laboratoriumfase niet aan het licht kwamen.’

Is dat niet een uitvloeisel van de manier waarop de biotechnologische wetenschap tegen ontwikkeling en evenwicht aankijkt?

‘De gangbare erfelijkheidsleer is reductionistisch en gaat ervan uit dat de informatie uit het DNA slechts één kant uitgaat. Ze vergeten dat het op z’n minst een tweerichtingsverkeer is. Langzamerhand komen steeds meer wetenschappers tot de overtuiging dat er grotere samenhangen binnen en buiten de plant zijn die in het onderzoek meegenomen moeten worden. De omgeving heeft bijvoorbeeld ook invloed op de plant. Kijk maar eens naar de witte petunia die met behulp van een maïs-gen rood moest kleuren. In het laboratorium bleek

dat voor honderd procent gelukt, maar tijdens veldexperimenten blokkeerde een enzym dat gen en kleurde een groot gedeelte toch weer wit. Nu zeggen veel biotechnologen dat dit een kinderziekte is en dat dit met een nieuw technisch middel weer verholpen kan worden. En dat zal ze ook wel lukken. Gelukkig ontdekken steeds meer wetenschappers dat een plant een complex geheel is dat in een directe relatie met z’n omgeving staat. Die wetenschappers komen tot de conclusie dat hun uitgangspunten beperkt waren en passen hun concept van de natuur aan.’

Heeft de biologische landbouw belang bij genetische manipulatie?

‘Dat wil de reguliere veredeling ons laten geloven. Zij fixeert zich op DNA-technieken als oplossing voor ziektes en schimmels. Biologische landbouw heeft echter geen absolute resistentie nodig en streeft liever naar hoge veldtoleranties. En die worden niet alleen door de genetische eigenschappen bepaald. Leven is meer dan alleen DNA. De biologische landbouw, die genetische manipulatie heeft afgewezen, benadrukt juist de intrinsieke waarde van

De biodiversiteit komt in gevaar.

de plant. Waar we naartoe moeten, is naar een hoogwaardige biologische plantenveredeling waarin het respect voor, niet de beheersing van het leven voorop staat. Dat zorgt tevens voor pluriformiteit en de mogelijkheid om ook in de praktijk keuzes te maken. Wanneer die mogelijkheid onvoldoende tot wasdom komt, heeft ons pleidooi voor een brede maatschappelijke discussie weinig zin.’

Kun je bij genetische manipulatie van duurzaamheid spreken, gezien het feit dat de techniek voor mono-cultures wordt ingezet?

‘Dat zijn in feite twee verschillende ontwikkelingen. Aan de ene kant zie je dat landbouwbedrijven zich steeds meer toeleggen op de teelt van één gewas. Aan de andere kant wordt biotechnologie ingezet om ook op moleculair niveau steeds hogere productiedoelstellingen te halen. Dat is vragen om problemen. Al jarenlang is be-

kend dat het insect of de schimmel waartegen een transgeen gewas resistent gemaakt is, zijn fysiologie daaraan kan aanpassen. Het risico is dus zeer groot dat er mutatie optreedt en de resistentie doorbroken wordt. Je bent dan weer terug bij af. Daarom maken biotechnologische bedrijven diverse generaties transgene gewassen zodat, als het ene resistent wordt, het andere vrijwel meteen daarvoor in de plaats kan komen. Wegwerprassen kweken kan ik moeilijk als duurzame veredeling zien. Inzet van biotechnologie brengt bovendien de biodiversiteit in gevaar. Door de enorme investeringen die aan deze techniek verbonden zijn, komen steeds minder veredelaars op de markt. Vroeger waren er bijvoorbeeld meer dan honderd verschillende veredelaars van kropsla. Nu nog maar een stuk of vijf. De toekomst van de landbouw wordt door steeds minder bedrijven bepaald. Dat zorgt voor een vernauwing van de genetische basis van landbouwgewassen en afkalving van de biodiversiteit in de landbouw. Het gevaar is niet ondenkbeeldig dat, juist bij toepassing van de moderne biotechnologie, ziektes maken dat gehele oogsten verdwijnen en daarmee op termijn de wereldvoedselproductie bedreigen.’

Wat is de rol van de consument?

‘De consument bepaalt uiteindelijk wat de bedrijven produceren. Daar zijn de biotechnologische bedrijven doodsbenuwd voor. Niet zonder reden startte Monsanto, een van de grootste biotech-bedrijven, een campagne om de consument positiever over genetische manipulatie te laten denken, terwijl ondertussen de Engelse supermarktketen Iceland haar huismerk gentech-vrij heeft gemaakt. Als meer ketens dat doen, dan kan de biotechnologie grootschalige introductie van transgene gewassen voor voedselproductie wel vergeten. Maar daarmee spreek ik alweer een waardeoordeel over genetische manipulatie uit. Wij als werkgroep Genenmanipulatie en Oordeelsvorming willen dat beide zijden, voor- en tegenstanders, hun uitgangspunten duidelijk formuleren. Dan pas kunnen we een constructieve discussie over genetische manipulatie voeren.’

En toen was er DNA. Genetische manipulatie voor de leek. Zeist 1998 (Vrij Geestesleven), ISBN 9060384199, ca. f 29,50. Verkrijgbaar vanaf medio september.

Melk en honing

Het mooie van trends is dat je sommige vrij eenvoudig kunt voorspellen. Als je bijvoorbeeld constateert dat veel mensen hun vakantiebestemmingen steeds verder weg zoeken, dan ligt de volgende stap voor de hand: de trek naar het dichtstbijzijnde platteland. Zo stelde de Franse toeristenindustrie deze zomer met verbazing vast dat de Fransen voor het eerst sinds jaren meer kamperen. Ook de gîtes, kleine huisjes in de natuur, bleken zeer in trek. Bij veel van dit vakantievermaak zijn boeren betrokken die hun karige inkomsten zo aardig aanvullen met een camping à la ferme of het verhuren van een leegstaande paardenstal.

Een extra charme blijkt de voedselproductie ter plaatse te kunnen opleveren: de aanbidding van velerlei products biologiques. De door de boerin zelf verzamelde eieren van de los op het erf rondlopende kippen, de authentiek bereide geitenkaasjes, de honing uit de bijenkisten van de buurman, de sappige tomaten en sla, en vruchten die je soms zelf van de boom mag plukken - het is allemaal biologique. Je bent al snel bereid dat te geloven wanneer er zoveel handwerk aan te pas komt. Zelfs als je op een ochtend gewekt wordt door het indringende gezoem van een landbouwwerktuig waarmee de boomgaarden verdacht worden beneveld, verdring je je argwaan snel. Voor een leven als God in Frankrijk moet je in staat zijn af en toe een oogje dicht te knijpen.

Dat is volgens mij ook de essentie van de aantrekkingskracht van de biologisch-dynamische groentenwinkels: ze kunnen er een verhaal bij leveren. Alleen al de illusie van aandacht en handwerk verhoogt het genot van het eten.

Voorzichtig vlei je alles in een schaal en langzaam eet je het op. Zelfs professor Meloen zal toe moeten geven dat het beter voor je gezondheid is om je God in Frankrijk te voelen. Gelet op de nieuwste vakantietrend wordt dat zelfs een goudmijn.

Vragen aan ...

Anneloe Rijpkema
Voedingsvoorlichter

Waarom geven steeds minder moeders in Nederland borstvoeding?

Tja, wist ik daar maar een rechtstreeks antwoord op. Uit een recente studie blijkt dat bijna 70 procent van de pas bevallen moeders start met borstvoeding, maar na drie maanden blijkt er nog maar 17 procent over te zijn. Sommigen brengen dit in verband met het weer gaan werken van de moeder. Moeders moeten in Nederland na twaalf weken weer aan de slag. In principe zou je dan kunnen afkolgen, maar niet iedere moeder lukt dat op het werk.

Onderzoek in Amerika toont aan dat als moeders een kolfapparaat meekrijgen na de bevalling, ze langer borstvoeding blijven geven. In Scandinavische landen blijven meer vrouwen borstvoeding geven, maar daar is het verlof langer. Ook hoor ik geluiden van moeders, dat ze erg onzeker zijn of ze wel voldoende voeding voor hun kindje hebben. Een baby met borstvoeding komt in de eerste twee maanden sneller aan dan de flesgevoede zuigeling, waarna de groei een beetje stagneert (zie *De Vierde Landelijke Groeistudie*, 1997). Die stagnatie van de groei na twee maanden is waarschijnlijk niet ernstig, maar brengt moeders in onzekerheid.

Dan is er de invloed van de industrie op onze manier van voeden. Niet alleen veel zuigelingen krijgen tegenwoordig kant-en-klaar voer voorgeschoteld, maar ook de rest van de bevolking, getuige een rondje supermarkt. De moeders van nu zijn vaak van de generatie die altijd volop bewerkte en gebruiksklare producten

heeft kunnen kopen. Dus ook voor hun kind.

Wat zijn de voordelen van borstvoeding boven flesvoeding, behalve dat ze beter is voor de baby?

WEMOS (de Werkgroep Medische Ontwikkelingssamenwerking) heeft onlangs berekend hoeveel een Nederlander kwijt is aan flesvoeding per maand, namelijk f 70,-. Een moeder die borstvoeding geeft, zal veel moeten eten, wil ze dit bedrag kwijt zijn! Daar komt nog bij dat je ook medisch gezien beter af bent, waardoor ook de gezondheidszorg kan besparen. Er ontstaan immers minder infectieziekten bij de zuigeling, met name minder kans op diarree, luchtweg- en oorinfecties, hersenvliesontsteking, allergieën, diabetes en mogelijk zelfs jeugdanker. Doordat

de kinderen minder ziek zijn, hoeven de ouders minder te verzuimen op hun werk.

Borstvoeding is dus, mede doordat ze gezonder is, aanzienlijk goedkoper. Maar ook is ze milieuvriendelijker dan flesvoeding. Ze hoeft niet te worden verpakt, er is geen transport voor nodig en je gebruikt minder flessen en spenen.

Borstvoeding heeft al met al grote voordelen, waarvan het belangrijkste uiteraard is dat ze beter is voor het kind. Dat is wetenschappelijk vastgesteld.

Voor geïnteresseerden in borstvoeding is bij WEMOS de folder *Borstvoeding: de beste investering* verkrijgbaar. Schrijf naar Postbus 1693, 1000 BR Amsterdam of bel 020-4688388.

Vragen naar Anneloe Rijpkema, de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel. Telefonisch spreekuur maandag van 13.00 tot 17.00 op 0411-684921.

FOTO: MARCEL MINNÉ

'Wie hart heeft voor zijn gezondheid en het milieu, doet er goed aan biologisch voedsel te mijden'. Aldus prof. dr. R. H. Meloen in het Algemeen Dagblad van 18 juli. Een opmerkelijke stelling.

'Hoe bedoelt u, professor?'

LAURENS LAMMERS

Meloen, werkzaam bij de Dienst Landbouwkundig Onderzoek in Wageningen, wijst in zijn artikel op 'de mogelijke gevaren van biologische voeding' en beweert dat biologische landbouw tot hongersnoden leidt. De Kleine Aarde, door verontruste donateurs op Meloens stellingen geattendeerd, inventariseerde enkele reacties.

Louise Lutikholt (Platform Biologica): 'De vraag of biologische voeding gezonder is dan gewone voeding, is moeilijk te beantwoorden. Er is weinig over bekend. Daarom kan professor Meloen ook niet van die stellige conclusies trekken. Zelf heb ik wel wat argumenten die voor de biologische landbouw pleiten. De VEWIN heeft bijvoorbeeld erkend dat de biologische landbouw bijdraagt aan een goede drinkwaterkwaliteit. Verder gaat de biologische landbouw op een respectvolle manier met dieren om. En ze gebruikt minder energie.'

Servaas Huys (oud-PvdA-kamerlid en promotor van biologische voeding): 'Ik vond het een beetje zielig. Meloen deed alsof hij met een wetenschappelijke pet op schreef, maar dat was niet zo. Wat ik vooral raar vond, waren zijn opmerkingen over de biologische boeren die met de gifspuit de phytophthora bij aardappelen te lijf gingen. Tuurlijk, de biologische landbouw is niet heilig. Maar als je niet voor honderd procent goed bezig bent, dan deugt het voor Meloen allemaal ineens niet meer. Nee, ik weet eigenlijk niet waarom hij dit stuk geschreven heeft. Misschien had hij zwaar getaeld.'

Anneloe Rijkema (voedingsvoorlichter van de Kleine Aarde): 'Ik kan alleen oordelen als diëtiste. Je moet natuurlijk wel kijken naar de definitie van gezondheid en gezond voedsel. En die zegt dat goede voeding je in een toestand van optimaal welzijn brengt, in lichamelijk, geestelijk en sociaal opzicht. En ik voel me lekkerder bij een biologisch dan bij een gangbaar kropje sla.'

Joris Bullens (Biologische Inkoopcombinatie): 'Ik heb het artikel van meneer Meloen en de tegen-artikelen in het AD meteen rondgestuurd naar onze klanten, zo'n 150 natuurvoedingswinkeliers. Als er vragen van de consument zouden komen, stonden die dus niet met hun mond vol tanden. Wat ik heb gehoord, is dat weinig winkeliers vragen hebben gehad. Die Meloen, die naam moet wel gefingeerd zijn. Iedereen denkt toch meteen aan Joep Meloen, of niet?'

Petra Souwerbren (tot voor kort directeur van de Kleine Aarde): 'Meloen polariseert door het alleen over het directe gezondheidseffect te hebben. Maar het argument gezondheid speelt heel duidelijk ook indirect: chemische verontreiniging van het milieu is slecht voor de gezondheid. Evenals overbemesting en nitraat in het drinkwater.'

Prof. dr. ir. Eric Goewie (hoogleraar ecologische landbouw), in het AD: 'Meloens stelling dat biologische landbouw tot hongersnoden leidt, wordt weerlegd door een studie

van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Gifloze teeltwijzen kunnen theoretisch meer mensen voeden dan gangbare teeltwijzen, maar dan moet je wel de samenstelling van het dieet meenemen. Mensen moeten minder vlees eten. Honger is vaak een kwestie van armoede en geweld en niet van een tekort aan productie.'

Hidde Oenema (Publiciteitscentrum voor de Biologische Landbouw): 'Meloen slaat de plank mis met het vermeende gif in resistente gewassen. Het ministerie van Volksgezondheid heeft een lijst met toegelaten resistente rassen en daar houdt de biologische boer zich aan. Die vormen geen risico voor de volksgezondheid. Of biologische voeding gezonder is, dat kan de wetenschap nu nog niet bewijzen. In Denemarken is wel ondeckt dat biologische boeren 'vruchtbaarder' zijn, evenals mannen die biologisch eten.'

37

*Tuinder Michel
Smits: ...Doorstoten
naar 100 groente-
pakketten...*

38

Kersverse pergola-associatie in Utrecht **Groentepakket-plus**

FRANK VAN DER LECQ

Deventer had vorig jaar de primeur. Maar dit voorjaar ging ook in Utrecht een pergola-associatie van start. Consumenten nemen een groentepakket af van een tuinder uit de buurt. Maar daar blijft het niet bij.

In Deventer en Utrecht zijn consumenten en tuinders een bijzondere verbintenis aangegaan. Consumenten ontvangen wekelijks een groentepakket van een tuinder in de buurt. Zij betalen de tuinder daarvoor elk jaar een bedrag vooruit. In Utrecht gingen ruim dertig consumenten in zee met de biologisch-dynamische tuinderij De Aardvlo van Michel Smits. Bij de Aktie Strohalm in Utrecht coördineert Teuske Herngreen van het Pergola Steunpunt de plaatselijke pergola-associatie. Zij werkt samen met Jolien Perotti, ini-

tiatiefneemster van pergola in Nederland. 'De naam pergola is bedacht door Jolien. Je moet denken aan zo'n pergola in de tuin. De consument vormt het raamwerk en de tuinder zorgt voor de begroeiing.' De pergola als metafoor dus. In de Verenigde Staten is het fenomeen al lang bekend, maar dan onder de naam *Community Supported Agriculture*. Het raamwerk dat de consument biedt, is om te beginnen financieel. Hij betaalt vooruit, waartegenover staat dat de tuinder in de loop van het jaar zijn producten levert.

Voordeel voor de tuinder is dat hij een stabiele inkomstenbron heeft. Voordeel voor de consument dat hij kan meedenken over en betrokken is bij wat hij eet.

De term 'associatie' heeft, licht Teuske Herngreen toe, wat meer inhoud dan het woordenboek vermeldt. 'Het is een begrip uit de leer van Rudolf Steiner. Die beschreef de 'associatie-economie'. Producenten en consumenten vormen in die economie associaties, wat wil zeggen dat ze overleggen over de prijs van producten. Dat is wat we hier in Utrecht ook doen.'

Eng

Pergola omvat meer dan dat consumenten een groentepakket afnemen van een producent. Herngreen: 'Drie punten maken een pergola-associatie bijzonder: de open begroting, het gezamenlijk overleg over de prijs en het teeltplan en het gedeelde risico, c.q. de gedeelde opbrengst.' Ze legt uit: 'De open begroting houdt in dat de boer zijn totale financiën aan de leden van de associatie toont. Dat is, zeker in het begin, heel eng voor hem. De deelnemers kunnen vragen stellen en om uitleg vragen. Maar je kunt als tuinder wel precies uitleggen waarom het groentepakket een bepaalde prijs heeft.'

Ook voor de consument is dit nieuw. Gewoonlijk komt de prijs van een product tot stand op de vrije markt, zonder overleg tussen producent en consument. Nu mag die laatste de boeken van zijn leverancier inzien en kritische vragen stellen! Teuske Herngreen: 'Bij ons vroeg iemand waarom de transportkosten zo hoog zijn, terwijl De Aardvlo vlak bij de stad ligt. Michel kon uitleggen dat dat komt doordat hij nu nog relatief weinig groentepakketten over veel afhaalpunten moet verspreiden. Zo komt de consument precies te weten wat hij moet bijdragen aan een goede productie.' Wie een moestuin heeft, weet dat het in de tuin nooit precies volgens plan verloopt. Aardig aan een pergola-associatie is dat de consument met z'n neus bovenop het weer zit. Mislukt de aardappelooft (zoals dit jaar), dan krijgt hij geen aardappels. Maar als alles juist wel op rolletjes loopt, profiteert hij mee. Gedeeld risico, gedeelde opbrengst.

Kerngroep

Zes deelnemers van de Utrechtse pergola-associatie vormden een 'kerngroep', een soort dagelijks bestuur. Zij hebben het meeste contact met tuinder Smits, zetten

Door pergola gegrepen

Jan-Willem Spruit werkt in het notariaat, maar zijn hart ligt bij de biologisch-dynamische landbouw. 'Die heb ik altijd erg interessant gevonden. Werken zonder kunst-mest en gif. Ik had zes jaar hard gewerkt en vorig jaar wilde ik er wel eens even tussenuit. Bijvoorbeeld werken in de biologische landbouw. Dat had ik in m'n hoofd, maar ik dacht dat het een beetje een romantisch idee was. Van 1 april tot 1 oktober was ik van plan, maar door de geboorte van m'n tweede dochtertje werd het zelfs tot 1 januari. Ik heb bij De Goudsbloem in Erichem gewerkt, die ik kende van de groentepakketten, en bij fruitteler Kars in Geldermalsen.

'In het blad *BD Landbouw* las in begin dit jaar over pergola in Utrecht. Dat leek me leuk. Ik wou er ook wel iets actiefs in doen. Ik functioneer nu als afhaalpunt en heb in juni een picknick georganiseerd. En ik ben lid van de kerngroep. Die probeert het geheel een beetje te overzien.

'Ik vind de sociale kant ook belangrijk. Via zoiets als dit krijg je er een netwerk bij. Bijvoorbeeld als je op een picknick iemand uit je straat tegenkomt die je voor die tijd nauwelijks groette.'

het netwerk van afhaalpunten en vele andere activiteiten op. Teuske Herngreen:

'Uiteraard kun je komen meewerken in de tuin, bijvoorbeeld aan de capucijneroogst. Maar er is ook iemand die een nieuwsbrief verzorgt. En iemand schrijft het 'meelever-tje' bij de groentepakketten, waarin staat hoe het op de tuin is - aangevuld met een recept. Met recepten willen we nog wat meer gaan doen.'

Geslaagd was ook de picknick in juni. En voor dit najaar staat een oogstfeest gepland. Herngreen maakt zich geen zorgen over de betrokkenheid van de consument: 'Er is altijd wel een groep die tijd heeft.' Voor tuinder Michel Smits is pergola een uitkomst. 'De Aardvlo is te klein voor de veiling. We zijn een vrijwilligersproject. En het ziet er toch naar uit dat veel boeren en tuinders zullen omschakelen. Dat betekent dat in de biologische landbouw hetzelfde zal gebeuren als in de gangbare: schaalvergroting, grote bedrijven, lagere prijzen. Daar kunnen we als kleine tuin nooit mee concurreren.'

Pond erwten

Smits denkt dat hij, als hij stopt met zijn kraam op de Utrechtse boerenmarkt en met het winkeltje op de tuin zelf, wekelijks zo'n 250 groentepakketten zou kunnen leveren. 'Maar dan moet ik wel *iets* aan het teeltplan veranderen. Capucijners bijvoorbeeld leveren heel veel werk op bij het oogsten. Je moet toch rekenen op een pond erwten per pakket. Dat is te veel werk. Dus ik zou meer stuks-dingen gaan verbouwen,

zoals andijvie en Chinese kool.'

Hoewel pergola kan maken dat Smits van zijn tuin kan bestaan, vindt hij niet alleen de prijzen belangrijk. 'Bij pergola gaat het toch ook om het *verband* tussen de groenten en de mensen,' meent hij. Na het proefjaar 1998 wil hij volgend jaar doorstoten naar 70 à 100 groentepakketten. 'Op de Open Dag in juni hadden we er, als we hadden gewild, zó honderd kunnen verkrijgen!'

Doel van het Pergola Steunpunt is meer pergola-associaties in Nederland. Teuske Herngreen deelt Michel Smits' optimisme over het Utrechtse project: 'Als je ziet hoe makkelijk we dit jaar ons streefaantal van 30 hebben gehaald, terwijl we heel weinig reclame hebben gemaakt!' Wie zich nu aanmeldt, komt overigens op een wachtlijst. Met een beetje geluk kan hij volgend jaar april genieten van de eerste verse radisjes...

Informatie over Pergola Utrecht en pergola-associaties in het algemeen: Pergola Steunpunt/Teuske Herngreen, tel. 030-2314314.

Koken met herfstkolen

Veel mensen associëren kool met de winter. Maar er zijn verschillende koolsoorten die je in het najaar eet. Graag uw aandacht voor deze overheerlijke herfstkolen.

ANNELOE RIJPKEMA

Kolen zijn er in verschillende maten, kleuren en smaken. Ze zijn afkomstig uit de familie van de kruisbloemigen oftewel Cruciferae. Ooit werden ze als geneeskrachtige plant ingeschakeld, met name bij kneuzingen.

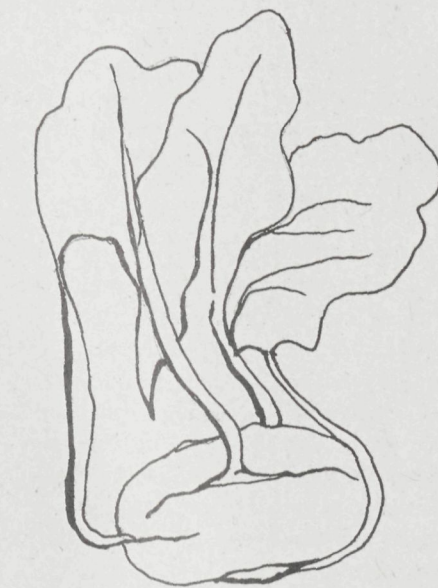
Qua voedingswaarde leveren kolen zoals alle groenten relatief veel water en weinig energie. Ze bevatten vitamine C, van de herfstkolen bloemkool, broccoli en koolrabi het meest. De smaak van kool waardeer je of niet. Rauw smaakt kool vrij scherp door de aanwezigheid van zwavel. En bij lang koken ontstaan er zwaar verteerbare zwavelverbindingen. De bekende, duidelijke koollucht is dan ook zwavelachtig. Let op bij het koken van kolen en maak een rauwkost met kool zo mogelijk iets langer van tevoren, zodat de saus de smaak wat kan verzachten.

40

Koolrabisoep

2 koolrabi's (400 gram)
1 aardappel
1 eetlepel olijfolie
0,5 liter groentebouillon
1 dl melk
50 gram gorgonzola
zout en peper
peterselie
1 dl zure room

Schil de koolrabi's goed, zodat er geen houtachtige nerven meer aanzitten. Bewaar enkele mooie bladeren. Halveer de koolrabi's en snij ze tot blokjes. Boen de aardappel of schil hem, snij ook deze in blokjes. Verwarm de olijfolie in een pan en voeg de blokjes koolrabi en aardappel toe. Laat het geheel twee à drie minuten smoren, met de deksel op de pan. Voeg de bouillon toe en laat het geheel twintig minuten zachtjes koken. Pureer de soep door middel van een passe-vite of staafmixer. Roer de melk door de soep en verhit deze zachtjes. Prak met een vork de gorgonzola en voeg deze eveneens aan de soep toe. Maak de soep op smaak af met zout, peper en fijngesneden peterselie. Voeg eventueel koolrabiblad toe. Voeg vlak voor het opdienen voorzichtig de zure room toe. De soep dan niet meer verwarmen.

ILLUSTRATIES: KARIN KUNST

ren, met de deksel op de pan. Voeg de bouillon toe en laat het geheel twintig minuten zachtjes koken. Pureer de soep door middel van een passe-vite of staafmixer. Roer de melk door de soep en verhit deze zachtjes. Prak met een vork de gorgonzola en voeg deze eveneens aan de soep toe. Maak de soep op smaak af met zout, peper en fijngesneden peterselie. Voeg eventueel koolrabiblad toe. Voeg vlak voor het opdienen voorzichtig de zure room toe. De soep dan niet meer verwarmen.

Chinese kool in zoetzure saus

2 uien
2 eetlepels zonnebloemolie
2 eetlepels tomatenpuree of drie overrijpe tomaten
wat gemberpoeder, paprikapoeder en se-rehpoeeder
1 Chinese kool (750 à 1000 gram)
2 gemberbolletjes en 2 eetlepels siroop

2 dl water
3 eetlepels maizena
2 eetlepels bruine suiker
3 eetlepels azijn
peper, zout, ketjap of tamari (sambal)

Pel de ui en snij hem in halve ringen. Verhit de olie in een braadpan en voeg de ui toe, samen met tomatenpuree of blokjes rijpe tomaat, gember-, paprika- en se-rehpoeeder. Fruit het geheel enkele minuten. Was ondertussen de Chinese kool en snij hem in 1,5 cm brede stukken. Voeg de kool toe en laat het geheel smoren. Snij de gemberbolletjes fijn of haal ze door een knoflookpers. Voeg ze, samen met de siroop en 1 dl water, toe aan het groentengemengsel. Roer de maizena uit met de bruine suiker en voeg de azijn toe. Maak het geheel, onderwijl goed roerend, verder aan met de rest van het water. Roer als de kool tien minuten heeft gesmoord het aangemengde maizenapapje erdoor en blijf roeren tot het geheel bindt. Maak de saus af met peper, zout, ketjap of tamari en voor de liefhebbers wat sambal.

Tip

Geef hierbij gekookte basmati-rijst en fijngeprakte hardgekookte eieren.

Voor dit gerecht kan ook spitskool worden gebruikt.

Geroerbakken paksoi met sesam

1 ui
1 teentje knoflook
750 gram paksoi
1 eetlepel sesamolie
5 eetlepels sesamzaad

Pel de ui en de knoflook en snij beide fijn. Was de paksoi goed en verwijder zonodig de wortel. Snij van de bladkant de paksoi in 2 cm brede stukken, die dunner worden naarmate er meer steel komt. Snij de stelen in 1 cm brede stukken. Verwarm de sesamololie in een wok of pan met dikke bodem (braadpan). Voeg een stukje ui toe om te zien wanneer de olie heet genoeg is. Voeg dan de ui en de knoflook toe. Roer beide snel door de pan en voeg de gesneden paksoi toe. Roerbak het mengsel enkele minuten en strooi het sesamzaad erdoor. Roerbak het nog enkele minuten en dien het op. Op smaak brengen met peper en zout is niet nodig. De combinatie van paksoi met sesam zorgt al voor een aparte smaak.

Goudgele bloemkooltaart

de bodem

(springvorm van 24 cm doorsnede)

200 gram volkorenmeel

zout

50 gram boter

1 dl koud water

de vulling

1 eetlepel zonnebloemolie

2 eetlepels komijnzaad

2 uien

1 theelepel kerriepoeder

1 theelepel geelwortelpoeder

een snufje nootmuskaat

1 bloemkool

wat water

2 eieren

peper, zout

2 dl yoghurt

een bosje peterselie

Zeef het meel en voeg de zemelen die in de zeef achterbleven weer toe. Voeg wat zout toe en meng dit door het meel. Snij de boter op het meel met twee messen in korrels van boongrootte. Kneed met één hand de boter door het deeg en voeg wat water toe. Kneed er een soepel deeg van en laat dit een uur rusten op een koele plek. Maak ondertussen de vulling. Verhit daartoe de zonnebloemolie in een braadpan en voeg het komijnzaad toe. Bak dit zo'n twee minuten en voeg dan de gepelde en gesneden uien toe. Voeg kerrie-, geelwortelpoeder en wat nootmuskaat

toe. Was ondertussen de bloemkool en snij hem in roosjes. Voeg de kool toe aan de gefruite ui en bak ze mee. Voeg eventueel wat water toe. Stoof het geheel vijf tot tien minuten en zet het vuur uit. Roer de eieren los met peper, zout en de yoghurt. Was de peterselie, snij ze fijn en voeg ze toe aan het ei-yoghurtmengsel. Vet de springvorm in. Rol het deeg uit op een met bloem bestoven oppervlak en leg het in de springvorm. Roer het afgekoelde bloemkoolmengsel door het ei-yoghurtmengsel. Stort het geheel in de vorm en bak de taart in het midden van een voorverwarmde oven (200 graden, stand 4) gedurende 45 minuten.

Tip

Serveer hierbij een gepofte aardappel met kruidenboter en een andijviesalade.

Lauwwarme broccoli-salade

de dressing

3 eetlepels walnotenolie

1 eetlepel wijnazijn

3 eetlepels appelsap (eventueel van diksap)

1 eetlepel citroensap

100 gram geprakte feta

peper en zout

de salade

1 rode paprika

1 peer

enkele stronken broccoli (600 gram)

100 gram kastanjechampignons

wat citroensap

30 gram halve walnoten

Maak de dressing van walnotenolie, wijnazijn, appel- en citroensap. Roer het geheel goed door elkaar. Prak de feta met een vork fijn en doe die bij de dressing. Maak de dressing op smaak met peper en zout. Maak ondertussen de groenten schoon. Halveer de paprika en verwijder de zaadlijsten. Snij er overdwers reepjes van. Was de peer, halveer hem en verwijder het klokhuis. Snij de peer (met schil) in dunne schijfjes. Verwijder van de broccoli de overgebleven blaadjes en de schil van de stronk. Snij de stronk in kleine blokjes en de 'bloem' in roosjes. Maak de champignons schoon, snij ze in plakjes en besprenkel ze met citroensap. Blancheer de broccoli en de champignons enkele minuten in

ruim kokend water en schep ze er met een schuimspaan uit. Laat ze afkoelen tot dat ze lauwwarm zijn en vermeng ze dan met de reepjes paprika, de schijfjes peer, de halve walnoten en de dressing. Schep het geheel voorzichtig door elkaar en serveer de salade in een saladekom. Smullen maar.

Tip

Geef hierbij aardappelpuree en een broodburger.

Alle recepten zijn bestemd voor vier personen.

Puur natuur

Kennis van me vroeg waar paddo's groeiden, magic mushrooms. Geen idee. Ik fietste achter hem aan de velden in. Van tijd tot tijd stapte hij af om rond te snuffelen. Eindelijk rook hij wat. Wij zoeken en al gauw wees hij de kleine, bruine paddestoelen aan; breekbare steeltjes met een punthoed. Honderden. We plukten een zak vol en thuis kauwden we de één na de ander op. Gronderig smaakje. Ik merkte er niets van. Kon de krant althans prima lezen. Die krant had onlangs een restyling doorgevoerd, zeker, want wat waren die letters elegant. Ze strekten zich uit en krompen weer. Ik zei: moet je die letters zien. Kennis kruiste mijn blik en we gierend het uit. De muziek stroomde in kleuren uit de luidsprekers, kroop in me, toverde mijn lichaam om tot één grote shake-spiet. Ik kreeg een verbluffend inzicht. Schrijf op, zei kennis, anders vergeet je het. De volgende dag was ik het inderdaad vergeten. Op het briefje las ik: 'de spin zit in het web'.

Paddo's zijn smart drugs. Smart betekent slim, terwijl je tijdens zo'n trip volslagen krankjorum bent. Misschien omdat gekte en genialiteit de extremen zijn die elkaar raken. Paddo's worden zelfs eco-drugs genoemd. Ze zijn natuurlijk en de natuur boezemt vertrouwen in. Vingerhoedskruid is ook puur natuur. Eet in uw tuin wat vingerhoedskruid en u haalt de telefoon (1.1.2) niet.

42

Vragen aan ...

Marjon Weijzen
Tuinvoorlichter

Hoe zet ik een goede composthoop op?

Het najaar is een goede tijd om een composthoop op te zetten: je hebt tuinafval van het (bijna) afgelopen teeltseizoen, weer wat meer tijd omdat de onkruidbestrijding zoveel tijd niet meer vergt en als je nu je hoop opzet, kun je de compost komend teeltseizoen gebruiken.

Een ideale composthoop is anderhalve meter breed, anderhalve meter hoog (bij het opzetten, daarna slinkt hij snel) en zo lang als de hoeveelheid materiaal hem laat worden. Bij deze maten komt er voldoende lucht in de hoop.

Begin met grof materiaal om de hoop goed te laten afwateren. Breng het materiaal in kleine stukjes en goed gemengd op. Bouw de hoop zo vierkant mogelijk op; maak er geen piramide van. Reserveer naast de hoop eenzelfde grondoppervlak voor nieuw tuinafval.

Om het composteringsproces te versnellen, kun je wat oude compost, mest of kalk door de hoop mengen. Strooi de kalk niet rechtstreeks op de mest maar houd tussen een laagje kalk en een laagje mest een laag compost. Laat de hoop niet uitdrogen of te nat worden. Onder een boom is een geschikte plaats. Je kunt de hoop ook afdekken met stro, gemaaid gras of jute zakken, of met speciaal daarvoor verkrijgbaar compostdoek. Als je de hoop in het voorjaar opzet, kun je er pompoenen op laten groeien. Dat geeft de hoop voldoende beschutting en het levert mooie pompoenen op!

Als het goed is, wordt de hoop nu goed warm. Dit kun je controleren door er een ijzeren staaf in te zetten. Na enkele dagen moet de temperatuur zijn opgelopen tot zo'n 60 graden Celsius; de staaf

is dan te heet om vast te pakken.

Stagneert het composteringsproces, zet dan de hoop om. De temperatuur stijgt dan nogmaals, maar minder hoog dan de eerste keer. Na een aantal maanden is de compost klaar voor gebruik. Hij ruikt dan naar bosgrond. Nog niet verteerde plantdelen gebruik je in de nieuwe hoop.

Behalve tuinafval mag er natuurlijk ook keukenafval op de hoop en mest van huisdieren. Gekookte etensresten, zieke plantdelen (zoals door bacterievuur aangetaste takken), stof uit de stofzuigerzak, gewone kattenbakvulling (er bestaat ook composteerbare) en met

bestrijdingsmiddelen behandeld organisch afval (met name aardappelen, citrusvruchten en bloemen) kun je beter

niet op de composthoop gooien. Ook

wortelonkruiden en bloeiend onkruid kun je beter apart composteren. De onkruiden en vooral de zaden worden alleen vernietigd als de hoop warm genoeg wordt.

Composter in een vat gaat volgens hetzelfde principe. De meeste vaten werken zo dat je de compost er onderuit haalt. Het groenafval voeg je aan de bovenkant toe. Je moet wel nauwkeuriger werken dan bij een vrije hoop. Dien het afval toe in kleine stukjes en verdeel het goed over het vat.

Tip: bestel voor f 13,- het boekje *Zelfgemaakte compost* bij de Kleine Aarde. Voor bestelinformatie zie pagina 32.

Vragen naar Marjon Weijzen, de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.
Telefonisch spreekuur dinsdag van 13.00 tot 17.00 uur op 0411-684921.

In 1982 was Niemantsverdriet één van de oprichters van dit stukje natuur van drie hectare aan de Dommel. Of beter: een prachtig onderhouden landschap zoals je dat een eeuw geleden vond in de Noord-Brabantse Kempen of de Meierij, maar dan in miniatuurformaat. Niemantsverdriet, geboren en getogen in Vlaardingen, belandde door zijn baan bij Philips in Eindhoven. Liefde voor de natuur kreeg hij van huis uit mee. In zijn Philips-periode verdeelde hij zijn tijd al tussen de techniek en het 'groen'. Zo verdiepte hij zich in de toen in zwang komende heemtuinen. Inmiddels prijst Niemantsverdriet (56) zich gelukkig met zijn volledige keus voor natuurbeheer. De bodem van het heempark, gelegen tussen de riviertjes Dommel en Tongelreep, bestaat uit zand, (riet)veen en op enkele plaatsen leem. Driekwart is laag gelegen en dus nat; de hoogste delen liggen twee meter hoger. Het park maakt verschillende landschapstypen aanschouwelijk. Er is zoveel mogelijk uitge-

De tuin van... Wim Niemantsverdriet

Verschralen, verschralen

Heempark Frater Simon Deltour in Eindhoven wordt onderhouden door zón 60 vrijwilligers. Wim Niemantsverdriet is er coördinator.

MARJON WEIJZEN

gaan van de omstandigheden ter plaatse, maar er waren ook enkele kunstgrepen nodig. Zoals aanleg van een meander en aanvoer van schraal zand voor een heide. Sommige kunstgrepen dienen educatiedoeleinden. Zo maakt leem op de bodem van de meander dat je de waterdieren beter ziet. Tot de biotopen in de beemd behoren een beek met graslanden, moeras, ruigtes, wilgenstruweel en elzenbroekbos. Hogerop zie je heide met vliegdennen. Ook zijn er kleinere specifieke biotopen: muurstapeling, stinze, veenputten, knotwilgen. Het beheer beoogt landschapstypen in stand te houden. Dat

betekent verwijdering van ongewenste begroeiing door maaien en hakken. 'En vooral, benadrukt Niemantsverdriet, 'door materiaal af te voeren. Verschralen, verschralen, verschralen... De grond is hier door het verteren van het veen heel rijk, vervolgt hij spijtig. 'Hoe schraller het land, hoe meer soorten er gedijen. De eerste jaren hebben we steeds gemaaid en afgevoerd. Nu komen we in het grasland toe aan een volgende stap: gefaseerd maaibeheer. Ik kijk welke stukken interessant zijn om te laten staan en welke gemaaid kunnen worden. Per biotoop moet je dat bekijken. Niemandsverdriet streeft naar

een interessante vegetatie, niet naar optimale bloemenpracht. Die biedt de heemtuin overigens vooral in de tweede helft van mei, als ratelaar, echte koekoeksbloem en veldzuring volop bloeien. Natuurbehoud motiveert Niemantsverdriets bij zijn werk in de heemtuin, maar ook kennisoverdracht en lol trappen. 'Eens in de twee weken werken we hier met zo'n tien tot vijftien vrijwilligers. Dat is het ruige werk: hakken, trekken, duwen, hooi op de wagen sjoeren en elkaar het water in zien te krijgen. Waarschijnlijk ook een van de redenen dat het heempark ruim in de vrijwilligers zit: veel mensen hebben het er gewoon geweldig naar hun zin.

Open dagen organiseren, subsidiegevers aanschrijven, rondleidingen coördineren, nieuwe vrijwilligers werven - ook dat behoort tot Niemantsverdriets taken. Inmiddels professionaliseert de organisatie van de heemtuin en heeft Niemantsverdriet tijd om zich te verbreden. Hij is actief in OASE, de vereniging van heemtuinbeheerders, en verdiept zich meer in ecologische tuinen. En... hij geeft de cursus 'De natuurrijke siertuin' van de Kleine Aarde.

43

Heempark Frater Simon Deltour, Gennepweg 145, 5644 RS Eindhoven, tel. 040-2594600. Openingstijden za t/m ma 13.00-17.00 uur, di t/m vr 9.00-17.00 uur. Rondleidingen op aanvraag en elke tweede zondag van de maand om 15.00 uur. Van april t/m oktober ook elke vierde zondag van de maand om 15.00 uur.

Een milieuvriendelijke vloer

Meestal zijn geld en persoonlijke smaak de belangrijkste keuzefactoren bij het aanleggen of stofferen van een vloer. In deze spijker wegen we ook het milieu mee.

MICHEL POST

Materiaal

Kies op de eerste plaats voor een vloer die lang meegaat. De milieuschade wordt dan over vele jaren uitgesmeerd. *Harde materialen* als massief hout, parket, lamellen, keramische tegels, natuursteen en linoleum scoren goed. Slijtage maakt ze niet direct lelijk. Zeil, laminaat en veel soorten vloerbedekking zijn vooral mooi als ze nieuw zijn. Kurk zit ertussenin.

Ook zul je vloeren waar je weinig op ziet minder snel willen vervangen. Lichte tinten dus alleen gebruiken als je het materiaal goed kunt schoonmaken of als je er zeer zorgvuldig mee omspringt. Kwetsbaar zijn katoen en de combinatie harde vloerbedekking - lichte kleur. Gangbaar geteelde katoen is overigens ook zeer milieu-onvriendelijk.

Voor mensen die vaak verhuizen, vormen klampen een goede oplossing, gevlochten tegels en matten van bijvoorbeeld maïsblad of biezen (goedkoop bij Ikea). Een andere optie is een vloer die bestaat uit een 6 cm dikke laag *kurk*. Wollen en katoenen vloerbedekking krijgen meestal een Scotch Guard-behandeling. Dit milieu-onvriendelijk procédé maakt de vloerbedekking veel minder kwetsbaar voor vuil. Scotch Guard verklaart waarom vloerbedekking na de eerste keer reinigen veel sneller vuil wordt. Kies voor natuurlijke materialen en pigmenten en mijd materialen die schadelijk stoffen bevatten of afgeven aan het binnenmilieu. *Woonwinkels* zijn gespecialiseerd in deze producten. Gewoon zeil (vinyl) is meestal van pvc gemaakt en bevat vele andere schadelijke stoffen, onder andere weekmakers. De firma Tarkett produceert vinyl zonder pvc.

Ook vloerbedekking, vooral losse tegels, en laminaat bevatten vaak pvc. Matten hebben soms een pvc rug. Bij de productie van vinyl en laminaat komen veel schadelijke stoffen vrij en laminaat geeft formal-

dehyde af. Door de lijm zijn lamelparket en kurklaminaat minder milieuvriendelijk dan massieve producten.

Op de rugzijde van vloerbedekking zit vaak polyurethaanschuim. Kies (ook bij linoleum) liever voor een juten rug of een rug van echte latex. Duroflor biedt een harde vloerbedekking van sisal aan zonder kunstlatex rug.

Linoleum bestaat uit een mengsel van lijnolie, hars, hout- en kurkstof en is dus een prima materiaal. Linoleum (Forbo, DLW) en kurk zijn wel weer dikwijls afgewerkt met een (zeer dunne) acryl toplaag. De linoleum van Linopur zonder zo'n toplaag is erg duur. Wollen tapijt zonder bestrijdingsmiddel (tegen motten) is verkrijgbaar bij de woonwinkels (Greenline).

Uit Finland komt papieren, gevlochten vloerbedekking onder de merknaam *Woodnotes*. Grondstof is een sterke houtvezel uit duurzaam beheerd bos. Deze vloerbedekking zou bijna net zo sterk zijn als cocos. Wel zijn de Woodnotes-vloerkleden geïmpregneerd met een waterafstotend middel. Er zijn maar liefst 58 dessins en 12 patronen verkrijgbaar.

Lijmen

Voor de verlijming van de verschillende materialen zijn gelukkig steeds meer *watergedragen producten* te koop. Ook deze kunnen echter schadelijk stoffen bevatten die tijdens en na het leggen van de vloer vrijkomen. Een goed (maar duur) alternatief vormen de lijmen van Auro op basis van plantaardige bindmiddelen voor tegels, parket, linoleum, vloerbedekking en behang. Of universele lijm voor alle toepassingen. Leinos produceert universele lijm op basis van natuurlatex.

Linoleum kan met speciale technieken los worden gelegd waardoor het verhuisbaar wordt. Ook parket met messing en groef hoeft niet gelijmd te worden. Tapijt met een juten rug kun je spijkeren en spannen. Of gebruik tweezijdig klevend plakband.

Spijker
op z'n
DOK

Woonwinkels

Atrium, Wielakkerstraat 14, 6811 DB
Arnhem, tel. 026-3510204
Atrium, Daalseweg 109, 6521 GG
Nijmegen, tel. 024-3234541
Van Binnen, Mariniersweg 1, 3011 NB
Rotterdam, tel. 010-4370563
Trepein, Bloemendalsestraat 53, 3811
ER Amersfoort, tel. 033-4759565
Natuur in Vorm, Terheydenstraat 3c,
4811 AW Breda, tel. 076-5229517

Parket

Koop geen parket van hout dat uit niet duurzaam beheerde bossen komt. In weerwil van wat verkopers vaak beweren, komt alleen hout met het FSC-keurmerk uit gegarandeerd goed beheerde bossen. Tropische alternatieven zijn Aziatisch eiken (rubberhout) en bamboe-parket. Het beste kun je echter kiezen voor Europese houtsoorten, afkomstig uit productiebossen: vuren, grenen, lariks, esdoorn, beuken, berken, kastanje. Voor zwaar belaste vloeren zijn beuken, eiken en essen het meest geschikt.

Sloopbedrijven verkopen *tweedehands vloerdelen* voor zo'n f 25,- per vierkante meter. Na schuren en lakken kun je een prachtig resultaat behalen. De lak kan op natuurlijke basis zijn (Auro of Aquamarijn) of op waterbasis (bijvoorbeeld Traelyx). Minder milieubelastend is impregneren met lijnolie en afwerken met was. Of eerst tweemaal impregneren met een mengsel van universele impregneerolie en vloerimpregneerlak van Auro en daarna een laag harde was aanbrengen. Houd de vloer daarna regelmatig bij met vloeibare was.

Nog milieuvriendelijker, en goedkoop, is een behandeling met speciale *zeep* (te koop in woonwinkels) of gewone groene zeep. Bevochtigt eerst het gladgeschuurde hout met water dat is verzadigd met kalk. Smeer

de gedroogde vloer in met een geconcentreerd sopje. De kalk gaat een verbinding aan met de zeep en er ontstaat een beschermende laag. Het hout blijft er onbehandeld uitzien maar is afwasbaar.

Ondertapijt

Zowel onder harde als zachte vloerbedekking wordt vaak een ondertapijt gelegd. Als ondertapijt bij parket hebben cellulose platen, kurk, kokosvilt, zachtboard, rubber (liefst natuurrubber) en houtvezelcement de voorkeur boven bijvoorbeeld polystyreenplaten. Onder zachte vloerbedekking is het bij een cementen vloer niet nodig om een ondervloer te leggen. Er zijn namelijk weinig oneffenheden. Wil je er toch een, leg dan hardboard- of houtvezelcementplaten. Let er wel op dat de platen niet verlijmd zijn. Nieuw is ondertapijt van vlas (Isovlas).

Bijzondere alternatieven

Een doe-het-zelfoplossing, alleen geschikt voor betonnen of andere stevige stenen vloeren, is de *Afrika-vloer*. Meng poederklei met gekookte lijnolie tot ze zo dik is als yoghurt. Breng het mengsel met kwast of roller zo gelijkmatig mogelijk aan op de vloer. Het drogen gaat zeer langzaam. Pas na vier dagen kun je de vloer voorzichtig betreden. Echt hard wordt hij nooit. Je kunt met verschillende kleuren klei werken of met witte klei waaraan je pigment toe-

voegt. Beschadigingen kun je gemakkelijk bijwerken. Het eindresultaat zal altijd vrij donker zijn.

Een heel harde vloer kun je maken door met een spaan een zeer dunne laag *cement* aan te brengen. Neem alleen cement met water (geen zand). Strooi voor heel creatieve resultaten tijdens het uitsmeren pigment op de vloer, bijvoorbeeld ijzeroxide. Door de vloer af te werken met was maak je hem mooi glanzend.

Is de grondwaterspiegel blijvend laag, dan kun je een vloer van *leem* leggen. Zo'n vloer is kruipruimteloos en circa 50 cm dik. Breng eerst een laag van 10 cm vette leem aan en stamp die zeer goed aan; hij is bedoeld om vocht te weren. De tweede laag is 25 cm dik en moet de capillaire opstijging tegengaan. Hij bestaat uit zeer grof grint (diameter 6 cm). Laat daarna een 10 cm dikke isolatielaag volgen van leem met stro of andere houtige vezels. Vervolgens een laag van 4 cm leem gemengd met zeer fijn gehakseld stro. Breng al deze lagen zorgvuldig aan. Daarna is het tijd voor lagen met steeds fijnere vezels en steeds meer gekookte lijnolie. Laat de laatste (dunne) laag alleen bestaan uit klei met lijnolie. Op de stevige leemondergrond kan nog een houten vloer worden gelegd.

Keurmerken

Voor vloerbedekking bestaan er (nog) geen milieukeurmerken. Voor tapijten met het

BOUWEN & WONEN

Rugmark-keurmerk zijn geen kinderen uitgebuit. Verder is er het internationale GUT-keurmerk, dat echter qua bestrijdingsmiddelen en zware metalen niet erg streng is. In Nederland geeft het PIT-keurmerk (Product-Informatie-Tapijt) onder meer informatie over waar het tapijt van gemaakt is, maar het vermeldt niets over de milieu-aspecten.

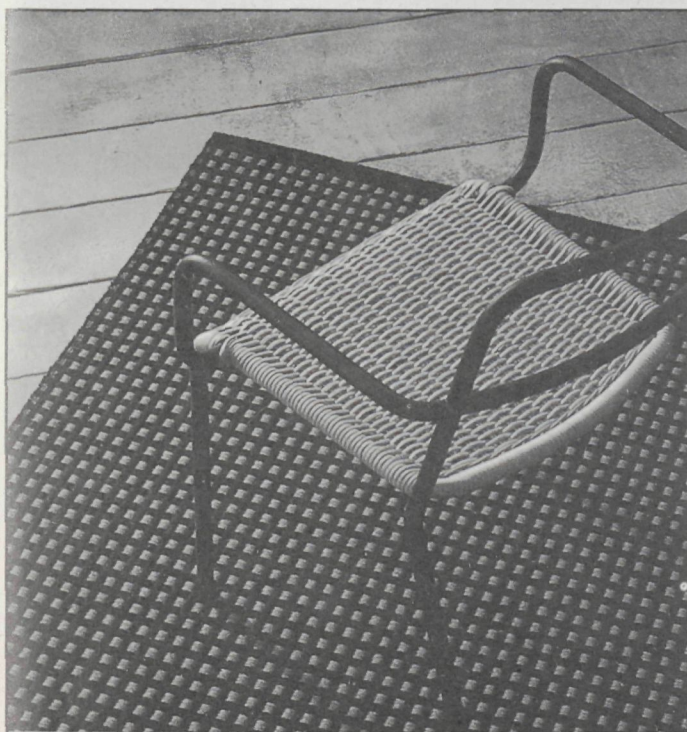
Het bedrijf Donau Tufting staat garant voor milieuvriendelijke producten. Handelsmerk: Greenline. Inzet: natuurlijke materialen en controle op schadelijke stoffen.

Lezers denken mee

De volgende *Spijker op z'n kop* gaat over het MILIEUVRIENDELIJK ISOLEREN VAN WONINGEN. Wij nodigen lezers van harte uit om tips, ervaringen en vragen over dit onderwerp vóór 12 oktober op te sturen naar Spijker op z'n Kop, de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel. E-mailadres: isja@knoware.nl. Voorzover de ruimte het toelaat, nemen wij uw suggesties of vragen in de volgende Spijker mee.

Woodnotes: gevlochten vloerbedekking uit papier

Halflandelijkheid

Een simpel verzoek om in een gedenkboek iets over mijn geboorteplaats Hengelo te schrijven voerde mij onontkoombaar terug naar mijn jeugd. Deels in werkelijkheid, deels in herinneringen keerde ik terug naar plekken en ervaringen van vroeger. Een kernbegrip om ze onder één noemer te brengen ontleende ik aan een gedicht van Veldijk: *halflandelijkheid. Stad en platteland waren vroeger voor mij niet te scheiden. Ze liepen in mijn woonplaats alom in elkaar over. De stad was vervuld van natuurervaringen en in de omringende natuur was overal de invloed van mensen zichtbaar.*

Deze terugkeer naar de oorsprong maakt mij ook duidelijk hoezeer ik erdoor bepaald ben. Zoals het een goed filosoof betaamt probeer ik vanzelfsprekend mijn ideeën over vraagstukken van natuur en milieu met goede argumenten te onderbouwen. Maar stilletjes besef ik meer en meer dat zij berusten op een gevoelsfundament van jeugdervaringen. Een voorbeeld: ik neem steeds uitdrukkelijk stelling tegen twee in mijn ogen extreme posities. Enerzijds verzet ik mij fel tegen de groepen die de neiging hebben om de natuur van ons land ongegeneerd vol te plempen met het asfalt van de infrastructuur en de stad. Anderzijds zie ik niets in alle pleidooien die tegenwoordig worden gehouden voor het ontwikkelen van nieuwe, ongerepte en wilde oernatuur, waar mensen uit geweerd moeten worden. Als cultuur en natuur voor mij niet los verkrijgbaar zijn, als ik mij een stad zonder groen of een natuur zonder menselijke bemoeienis niet voor kan stellen, komt dat ongetwijfeld voort uit de halflandelijkheid waar mijn jeugd door gekenmerkt wordt.

Vragen aan ...

Harrie Perebooms
Bouwvoorlichter

Wat is MDF precies en is het wel goed voor mens en milieu?

MDF (Medium Density Fibreboard) is een plaatmateriaal dat de laatste jaren massaal wordt verkocht en toegepast, vooral in meubels, laminaatvloeren en interieurs. De jaarlijkse productie in Europa bedraagt maar liefst 4,5 miljoen m³!

MDF bestaat uit houtvezels gebonden met kunstharlijm en wordt gemaakt van houtresten uit de houtverwerkende industrie. Het vervangt onder meer de massief houten panelen en constructies in de meubel- en bouwindustrie van vroeger. Dat voorkomt de kap van vele hectares bos per jaar. Houtindustrie en MDF-leveranciers vinden het product vanwege dit hergebruik milieuvriendelijk.

Milieu-organisaties zijn hiervan nog niet overtuigd. Zeker, grote hoeveelheden afvalhout en houtresten vinden in MDF een nieuwe bestemming, maar er ligt ook een probleem. Als ook verontreinigd afvalhout verwerkt wordt tot MDF, dan verplaats je slechts een milieuprobleem: het afval wordt diffuus verspreid en oncontroleerbaar.

Overigens garanderen volgens het Centrum Hout de 21 Europese MDF-fabrikanten verenigd in de Euro-MDF-Board dat ze geen rest-, afval- of bewerkt hout verwerken in hun MDF. Over de overige ca. 25 producenten is ons niets bekend. Een tweede punt van aandacht is de gebruikte lijmsort. Dat is ureumformaldehydelijm (UF-lijm). Gemaakt uit aardgas en aardolie, belast deze lijn het milieu aanzienlijk, met name tijdens de productie. Daarbij komt dat uit de lijn gedurende lange tijd het gas formaldehyde zal

ontsnappen. Dit gas is schadelijk voor de gezondheid, vooral voor de ademhalingsorganen, en is misschien kankerverwekkend. Wel is het overgrote deel van het MDF afgewerkt met een folie waar het gas moeilijk doorheen kan. De emissiewaarden van formaldehyde moeten voorts voldoen aan wettelijke eisen vastgelegd in het Bouwbesluit.

Een laatste niet onbelangrijk punt betreft de blootstelling van werkers van MDF aan het zaagstof. Een goede afzuiginstallatie is absoluut noodzakelijk, maar vaak wordt MDF ter plekke met een decoupeerzaag bewerkt zonder adequate afzuiging. Dan is het gezondheidseffect dubbel

negatief: je ademt fijnstof in dat verontreinigd is met UF-lijm en mogelijk met afvalhout!

Overigens geldt ook hier een wettelijke eis: de stofconcentratie in werkplaatsen is gesteld op maximaal 5 gram per m³ lucht. De praktijk leert anders; werkplaatsen zijn vaak erg stoffig.

Onze mening: MDF is niet per se een milieuvriendelijk product.

Gewone houtsnippers kun je composteren en verontreinigd afvalhout moet je niet vermengen met een schadelijke stof en diffuus verspreiden in een plaatmateriaal. Houtsnippers vermengd met schadelijke lijn maken samen een product dat niet bepaald gezond te noemen is. In de afvalfase is een mengproduct als MDF evenmin gemakkelijk te verwerken. Een goede ontwikkeling is dat er sinds kort MDF zonder formaldehyde op de markt is.

Vragen naar Harrie Perebooms,

de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.

Telefonisch spreekuur maandag van 9.15 tot 12.30 uur op 0411-684921.

Zo'n veertig bewoners in spe van EVA-Lanxmeer bezochten onlangs de Kleine Aarde. Op weg naar enkele duurzame bouwprojecten in Duitsland deden ze inspiratie op in het Bezoekerscentrum.

FRANK VAN DER LECQ

Peter Wienberg
vertelt over het
Bezoekerscentrum

EVA-Lanxmeer bezoekt de Kleine Aarde Bewoners in spe vol ambitie

Op de Kleine Aarde werd de groep ingewijd in de geheimen van het Bezoekerscentrum door architect Peter Wienberg, vroeger werkzaam bij BEAR Architecten. Alvorens de groep doorreisde naar het Ruhrgebied, woonde ze twee interessante dialezingen bij over duurzame architectuur. Enkele excursiedeelnemers vertrouwden de Kleine Aarde toe waarom ze zich zo bij EVA-Lanxmeer betrokken voelen.

De heer en mevrouw Rijnders (gemiddeld 73) beschouwen wonen in Lanxmeer als een uitdaging. De heer Rijnders: 'Zelfs als een sprong in het diepe. Misschien gaan we wel stoken op biogas en wassen met regenwater! Lanxmeer is voor ons het ei van Columbus. Er is veel groen gepland. Dan zien onze kleinkinderen eens wat anders dan autodaken. De gemêleerdheid van de wijk trekt ons ook aan. Misschien krijgen we wel een jong gezin als bureu.'

Alex van Oost (30) leerde EVA kennen via initiatiefneemster Marleen Kaptein en permacultuur-voorvechtster Fransje de Waard. Van Oosts belangstelling is ook beroepsmatig: hij studeert architectuur in Delft. 'Voor mijn studie heb ik een haalbaarheidsstudie geschreven naar de vestiging van duurzame bedrijven in Lanxmeer. Het is haalbaar als je een totaalplan maakt. Er moet synergie zijn, om dat woord maar eens te gebruiken. In de prak-

tijk wordt bevestigd wat ik in het onderzoek schreef.'

Annelies van den Akker (36) verwacht in Lanxmeer wat meer sociale coherentie dan in de gemiddelde nieuwbouwwijk. 'Het is een buurt met een grote gelijkgestemdheid. Dat lijkt me fantastisch. Ik stel het op prijs te wonen in een buurt waar de mensen tegen je zeggen: "Goh, er was iemand in je tuin gisteravond." Niet dat beklemmende van de ouderwetse

sociale controle, maar iets meer dan alleen maar langs elkaar heen leven.'

Ook L'uba Gabrířková (27) en Klaas Jan Tol (31) willen niet alleen graag in Lanxmeer wonen, maar zijn ook vakmatig geïnteresseerd. L'uba is architecte (gespecialiseerd in milieuvriendelijk bouwen) en Klaas Jan bouwkundige. L'uba: 'Aan ons nieuwe huis zouden we heel graag zelf mee-ontwerpen.' Klaas Jan: 'Jij hebt mij meegesleurd, maar ik sta volkomen achter duurzaam bouwen. Het interessante van mijn beroep is dat je de ideeën van de architect moet waarmaken en bewaken. Bijvoorbeeld tegen aannemers die toch aluminium willen gebruiken in plaats van een milieuvriendelijker materiaal.'

47

Te duur?

De toewijzing van de vijftig woningen van de eerste fase van het project komt - na de vakantie - weer op gang. Eind juni ontstond er nog enige commotie onder aspirant-bewoners. Ze voelden zich tijdens een informatiebijeenkomst geconfronteerd met sterk verhoogde huizenprijzen. Tatjana Dam van het EVA-Bureau, achteraf: 'De mensen werden vrees ik weer eens geconfronteerd met de discrepantie tussen een ideale voorstelling die ze hebben en de uiteindelijke werkelijkheid. Mensen zijn dan teleurgesteld omdat hun ideale huis buiten hun begroting valt.' Zowel de gemeente Culemborg als de bewonersvereniging EVA-Lanxmeer heeft een makelaar ingezet om reële marktprijzen vast te stellen. Beide hechten er waarde aan dat er niet alleen dure huizen komen in Lanxmeer.

Informatie: EVA Bureau, Achterstraat 38, 4101 BB Culemborg, tel. 0345-532699
Eerdere afleveringen uit deze serie over EVA-Lanxmeer verschenen in de Kleine Aarde 104 en 105. Wordt vervolgd.

met bijdragen van Koos Dijksterhuis, Frank van der Lecq, Anneloe Rijpkema, Michel Robles, Cees ter Stege, Marjon Weijzen en Tseard Zoethout

Vooraf onzin

In *Milieu zin & onzin* stelt chemicus drs. H.J. Beens dat het met de milieuvervuiling erger wordt voorgesteld dan het is. Aan 'onzinnige milieu-maatregelen' hebben we volgens hem 'opgewekte angst- en schuldgevoelens' te wijten. Schromelijke overdrijving van het asbestgevaar zou, zegt Beens, geleid hebben tot 'een diepgewortelde onnodige angstpsychose bij de mensen'. Op welk onderzoek naar psychosen hij zich baseert, vermeldt hij niet. Overheid en milieubeweging zijn onbetrouwbaar, want volgens Beens is 'publieke bewustmaking een zuiver politieke zaak, dus per de-

finitie ook niet objectief. Handig om te weten voor je zijn boek inkijkt. De 'veronderstelde CO₂-broeikasproblematiek' wordt schromelijk overdreven. Beens foetert op het IPPC, het VN-forum voor klimaat-onderzoek, dat het broeikaseffect als 'bijna zekerheid' beschouwt. Zolang we niet onomstotelijk kunnen bewijzen dat CO₂ bijdraagt aan het broeikaseffect, hoeven we ons blijkbaar nergens zorgen over te maken. Integendeel, Beens juicht CO₂-uitsluit juist toe, want daardoor 'groeien de bomen en planten sneller'. Een paar regels later wordt volgens Beens toch al wereldwijd begrepen dat het veronderstelde broeikaseffect een mythe is. Waar maakt hij zich dan druk om? Volgens de doctorandus tonen 'een veelheid van publicaties, vooral van wetenschappers van naam, de on-

waarschijnlijkheid van de IPPC-theorieën aan'. Beens doelt op het Deense onderzoek naar temperatuur van het aardoppervlak, die afhankelijk blijkt van de sterkte van zonnestraling. Alsof dat in tegenspraak is met een versterkt broeikaseffect! Zo wuift Beens alle milieuproblemen weg. Zure regen bestaat niet, dankzij de varkensmest. Want ammoniak bindt zwavel- en stikstofzuren in de atmosfeer tot kunstmest. Er valt dus geen zure regen, maar kunstmestregen. En kunstmest is goed. Zorgen over het gat in de ozonlaag? Beens heeft het al gedicht. En mocht er toch een gaatje zijn, dan hebben drijfgassen uit koelkast of spuitbus daar niets mee te maken. Asbest is niet bevorderlijk voor de gezondheid, maar dat zijn sigaretten ook niet. En omdat we tabak niet verbie-

Spotvogel vermist

Een tuin vol blad, bessen, zaden, doorns en insecten lokt veel vogels aan, aldus de auteurs van *Mijn vogeltuin* en

Een gaai op het gazon. Beide boeken geven aan hoe de tuinier meer vogels naar zijn tuin kan lokken. *Mijn vogeltuin* adviseert om planten met zwarte of rode vruchten te kiezen. Witte bessen zijn voor vogels minder aantrekkelijk. *Een gaai* houdt rekening met de timing van de besproductie. Groenblijvende soorten als maretak, klimop en hulst dragen lang en in de moeilijke winterperiode. *Een gaai* noemt, anders dan *Mijn vogeltuin*, naast inheemse enkele uitheemse soorten als forsythia (goudvink) en cotoneaster (lijsters). Dat laatste boek besteedt veel meer ruimte aan het tuinieren dan aan de beschrijving van tuinvogels (ca. 7:1). In *Een gaai* is de verdeling ongeveer 1:1. Dat boek gaat wat dieper in op discussies rond vogels in de tuin, bijvoorbeeld of het wel zo verstandig is ze te stimuleren gezien het natuurlijk evenwicht. Verder heeft het luxer vormgegeven *Een gaai* veel

betere adres- en literatuurlijsten.

In beide boeken veel voeder-, watergeef- en nestkasttips. Geen van beide noemt een eenvoudige voorziening waar sommige vogelsoorten dol op zijn: het stofbad. Een tip uit *Een gaai*: kattenliefhebbers, neem een witte kat. Dat is de minst succesvolle jager! Helaas beveelt *Een gaai* pvc en bleekwater aan en is er in *Mijn vogeltuin* meermalen sprake van onschadelijke chemische middelen, zonder dat de lezer kan achterhalen welke. Ook niet zo best, en ook niet nodig: voor de vogels vaak het gazon sproeien (*Mijn vogeltuin*).

In beide uit het Engels vertaalde boeken staan verrassend veel vogels die Nederlanders niet in hun tuin zullen aantreffen. Neem de ijsvogel (*Een gaai*), de kortsnavelboomkruiper (*Mijn vogeltuin*) of de hop (beide boeken). De spotvogel zijn ze weer allebei vergeten.

MW/FvdL

Robert Burton, *Mijn vogeltuin. Gids voor het creëren van een vogelvriendelijke tuin. De Bilt 1998* (Bosch & Keuning), ISBN 9024604044, f 39,90
Stephen Moss & David Cottridge, *Een gaai op het gazon. Handleiding voor een vogelvriendelijke tuin. Haarlem 1998* (Schuyt & Co), ISBN 9060974611, f 59,90

den, moeten we asbest ook niet verbieden.

Je vraagt je af of Beens gesponsord wordt door varkenshouders, oliemaatschappijen of asbestmijnen. Geld zat in elk geval. Wie dit luchtige boek (geen moeilijke woorden, erg veel witregels) koopt, mag meedoen aan een milieubeschermingswedstrijd met honderdduizend gulden aan prijzen voor goede ideeën. Schiet wel op, de deadline is 30 september. Tip: meer varkens, meer auto's, meer asbest.

KD

H.J. Beens, *Milieu zin & onzin*, Utrecht 1998 (De Banier/Stichting Rentmeesterschap & Scheping), ISBN 903360437X, f 19,95

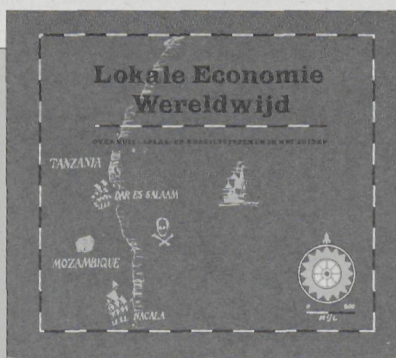
'Enge' dieren I

Zeehondjes zijn zielig, ratten en pissebedden vies. Onze dierenliefde is nogal selectief: de één redden we van de knuppel, de ander slaan we met de vliegenmepper plat. De eerder bekroonde kinderboek-auteurs Kees Jan Bender en Hans Heesen houden ons in *Fleur's Fauna* wat dat betreft een meedogenloze spiegel voor. Dwars tegen de vooroordelen van haar ouders en (bijna) alle andere mensen in, begint Fleur op zolder stiekem een onderkomen en reclame-actie voor 'enge' dieren. Want ongedierte bestaat niet, net zomin als ongemenste. Alle dieren vinden zichzelf lief en hebben

Lokaal wereldwijd

Overal in de wereld creëren mensen hun eigen informele ruil-, spaar- en kredietsystemen. Ze geven de mensen in het Zuiden greep op de lokale economie, zodat ze kunnen ontsnappen aan de meest extreme armoede. Deze micro-economieën kunnen tegenwicht bieden aan de globalisering; de opbrengsten komen meestal direct ten goede aan de lokale gemeenschap.

Het overzichtelijke boekje *Lokale economie wereldwijd* van Aktie Strohalm brengt verschillende mogelijkheden in kaart. Van microwave tot ruilen op z'n Argentijns en van Rocra's en Ascra's tot rentevrij bankieren in Egypte.

projecten. Microkredieten hebben zich bijvoorbeeld vanaf het platteland van Bangladesj verspreid over de hele wereld.

CtS

Lokale Economie Wereldwijd. Utrecht 1998 (Aktie Strohalm), ISBN 9070334933, f 25,-. Te bestellen door dit bedrag over te maken op giro nr. 355925 van Strohalm te Utrecht o.v.v. 'Wereldwijd'. Ook verkrijgbaar in de boekhandel.

goede eigenschappen. Zoiets moet je de mensen toch ook duidelijk kunnen maken? Helaas, wanneer de buurt erachter komt, volgt een hetze - en lang niet al Fleurs vriendjes overleven de bittere afrekening. Ontroerend voorleeswerk, maar niet vlak voor het slapen gaan: als het uit is, heb je tijd nodig om over de wrede wereld na te denken.

MR

'Enge' dieren II

Kinderen hebben iets met glibberig en kruipend gedierte. Ik ving als kind bootsmannetjes en andere wanten in de sloot, die ik in een emmer deed. Een garnaalachtig schepsel met grote kaken aan zijn kop mocht ook de emmer in. Het monster hing met die kaken in de aanslag in het water en sloeg toe zodra er een argeloze wants voorbij zwom. Na een uur slingerden er al-

leen nog wat losse keverschildjes rond het verscheurende dier. Het was een larve van de geelgerande waterkever en die larve blijkt met veel meer wapens te zijn uitgerust, chemische wapens zelfs, lees ik in *Salamanders, snoeken en andere slootbewoners*. Enige nadeel (?) van dit kinderboek is dat het zo mooi is uitgevoerd, met glanzend omslag en vol kleurentekeningen; haast te mooi om modderspatten op te riskeren.

Veel meer creeps staan beschreven en afgebeeld in *Kleine dieren in het bos*, een boek voor oudere kinderen en volwassenen. Het is wat handzamer om mee te nemen, en geeft een

aardige indruk wat voor bizarre insecten, wormen, spinnen er in het bos wemelen. Tripsen, wolzwevers, tweestaarten en potwormen, ze staan er allemaal in.

KD

Kees Jan Bender & Hans Heesen, *Fleur's Fauna*. Haarlem 1998 (Uitgeverij Holland), ISBN 902510789, f 24,90

Frans Buissink & Ewoud de Groot, *Salamanders, snoeken en andere slootbewoners*. Haarlem 1998 (Schuyt & Co), ISBN 9060974654, f 27,50

Lars-Hendrik Olsen, *Kleine dieren in het bos*. Haarlem 1998 (Schuyt & Co), ISBN 9060974697, f 49,50 (Lees verder op pagina 50.)

Wisselend niveau

Bundels opstellen zijn soms onsamenhangend. Ook *Verleidelijke groei* is niet geheel aan deze valkuil ontkomen. De flaptekst stelt drie beloftes centraal: een halvering van het grondstoffen- en energieverbruik waarmee tweemaal zoveel welvaart te behalen valt, een vrije markt die aan ieder het zijne geeft en economische groei zonder verdere afkalving van natuur en biodiversiteit. De lading dekt slechts gedeeltelijk de vlag. Zo heeft het boeiende betoog van Rusland-kenner Hans Olink over maffia en democratie eerder met bedreiging dan met verleiding te maken, terwijl de duurzame aspecten van het toenemende e-mail-gebruik in de Derde Wereld (Caroline van Dullemen) onderbelicht blijven. Verder zijn de bijdragen afwisselend van karakter. Naast een kristalheldere beschouwing over zonnecellen (Wim Heiko Joustra) staat een wat rommelige verhandeling over 'factor vier' (Christine van Hattuma). In *Source* behandelt de auteur dit onderwerp met meer vakmanschap. Wellicht is dat de reden dat ik een stuk over niet-fysieke economische groei miste: in 'factor vier' kwam het onvoldoende uit de verf.

Desondanks: een goed leesbare bundel voor na de vakantie.

TZ

Verleidelijke groei. Kroniek van duurzaam Nederland 1998. Kampen 1998 (NCDO/Kok Agora), ISBN 9039107653, f 27,50

Kaas exclusief

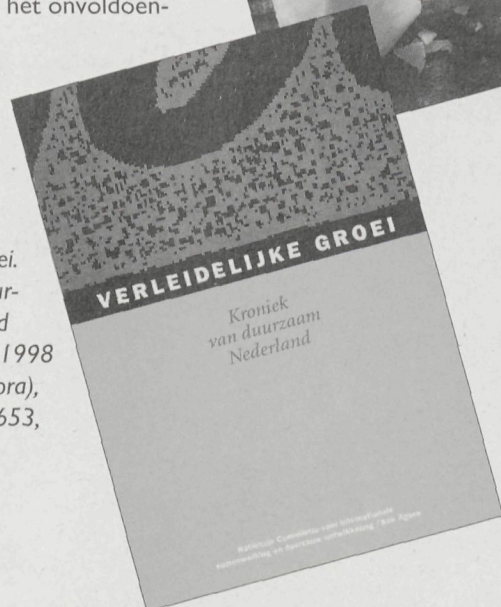
Alles wijst erop dat *Kaas* een exclusief boek is. De kazen zijn exclusief, zo ook de andere ingrediënten: walnotenolie, prosciutto, witte truffelolie, kreeft en kuit, kwartel, fazanteborst...

Gelukkig is het boek ook bruikbaar voor vegetariërs. Kaas staat centraal en niet in elk recept zit vlees of vis verstopt. Recepten van groentebouillon en andere (basis)recepten zijn vegetarisch. De Londense kok en kaasexpert Paul Gayler geeft ook vegetarische alternatieven. De inleiding behandelt een veelheid aan kaassoorten wat betreft smaak en bruikbaarheid. Maar niet elke kaassoort komt uitgebreid aan bod en van sommige is het de vraag of ze hier te koop zijn. Gelukkig noemt Gayler overal alternatieven. Zo kun je Haloumikaas vervangen door feta.

Er is een beetje aandacht voor gezondheid, met bescheidenheid als sleutelbegrip. Gayler raadt aan om niet elke dag (fabrieks)kaas te eten, maar liever 2 à 3 keer in de week ambachtelijke kaas. Zijn recepten zijn wat vetter dan andere vegetarische maaltijden door het gebruik van boter, (room)kaas, eieren en room. Ook vanwege de prijzen van de ingrediënten is *Kaas* geen kookboek voor elke dag. Gaylers combinaties zijn heerlijk: mousse van feta, geroosterde paprika's, rucola en pijnboompitten; taartje van kruimeldeeg, peer, blauwschimmelkaas, rozemarijn en komijn; gebakken reblochon in savooiekool... mmmm. Ook de dessertsuggesties (geitenkaasjes!) zien er smakelijk uit.

AR

Paul Gayler, Kaas. Meer dan 130 vernieuwende recepten. Haarlem 1997 (Schuyt & Co), ISBN 906097459X, f 59,50

Te huur 2-4 persoonshuisjes op boerderij met Limousinvee, schapen en pony's, in een zeer rustige, zonnige en bosrijke omgeving aan de Gorges de l'Auvézère in de Dordogne, Frankrijk.

Uitermate geschikt voor het maken van wandelingen.

**H. van Dongen,
Tel. 0033553621799.**

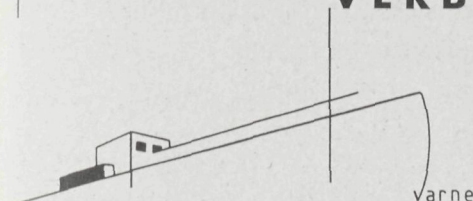
Kampeervakantie op Can Banal

In de Spaanse Pyreneeën, ongeveer 50 km van de Middellandse Zee, ligt het landgoed Can Banal, 85 ha groot in een prachtige bosrijke vallei. U kunt hier kamperen midden in de natuur. Er is een klein restaurant en een winkeltje. In het hoogseizoen zijn er dagexcursies (wandelen en paardrijden). Ook voor kinderen zijn er volop activiteiten.

Vraag de brochure aan: tel. 0570-614561

MILIEUVRIENDELIJK VERBOUWEN

v.o.f. Varne
Postbus 5093
1380 GB Weesp
Tel.: 0652 975772

Timmerbedrijf Varne verbouwt in en rond uw huis met zo min mogelijk milieubelastende materialen. Wij leveren degelijk maatwerk voor een zeer redelijke prijs. Varne heeft een varende werkplaats, is dus door het hele land inzetbaar en zorgt al 20 jaar voor een goed alternatief.

Natuurlijk
verantwoord !

- Ruime collectie natuurvloeren samengesteld uit de lijst 'Hart voor hout' o.a. dealer Junckers, Bioline Plyboo bamboeparket
- Vloerbehandeling met natuurharsolie en natuurwas
- Parketrenovatie /schuren

Showroom: Bel voor informatie
Leyweg 1130A
2545 GZ DEN HAAG ☎ 070 - 366 02 30

LA BIO-IDEA

PRODOTTI DA COLTIVAZIONE BIOLOGICA

AMBACHTELIJKE
BIOLOGISCHE
SPECIALITEITEN

SMAKELIJKE DEEGWAREN
EN PIZZA-BODEMS

KOUDGEPERSTE
OLIJFOLIE

ITALIAANSE TOMATENPRODUCTEN,
SAUZEN EN SAPPEN

—Nieuw—
BIOLOGISCHE ACETO
BALSAMICO

Keurmerk: EKO
en Bio-Agricoop
volgens de
EG-richtlijnen.

Importeur:
DO-IT - Barneveld

Duurzaam financieel advies?

Onze **financiële planning** levert een glashelder advies op. Al uw geldzaken overzichtelijk in kaart gebracht, tot en met uw pensioen. Dat geeft u de vrijheid om verantwoorde keuzen te maken. Bijvoorbeeld ten aanzien van korter werken of een eigen huis.

Groen geldbeheer is het specialisme van de Eenhoorn. Wij bieden u graag de mogelijkheid om maatschappelijk verantwoord en milieuvriendelijk te beleggen. Ook voor bijvoorbeeld lijfrentepolissen en bedrijfspensioenen. En met een uitstekend rendement.

Vraag onze brochure 020-622 99 06

SARPHATIKADE 7 • 1017 WV AMSTERDAM
TELEFOON 020 - 622 99 06 • FAX 020 - 639 20 86 • E-MAIL INFO@EENHOORN.NL

Graanvlokken van de Halm

Al jaren heerlijke biologische
graanvlokken en muesli's van een
schone landbouw

Heeswijk-Dinther, tel. 0413 29 30 90

Begin een goed milieu
in eigen land!

20 JAAR LANG

Deskundigheid in top-wijnen uit
betrouwbare ecologische bronnen
VRAAG OM EEN UITGEBREIDE FOLDER

Chateau Prodor
gecontroleerde biologische wijnen

Tel. 0320 24 37 28 Fax 0320 24 17 17
Kempenaar 01-28 8242 BA Lelystad

AURO

NATUURVERVEN

verkrijgbaar bij

DEBUNDEL

winkels voor natuurlijk wonen

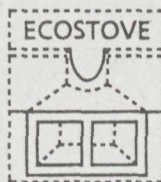
Arnhem **Woonwinkel Atrium** Wielakkerstraat 14 - (026) 351 02 04

Nijmegen **Atrium** Daalseweg 109 - (024) 323 45 41

Breda **Natuur in vorm** Terheydenstraat 3c - (076) 522 95 17

Rotterdam **Vanbinnen** Mariniersweg 1 - (010) 240 93 79

Amersfoort **Trepein** Bloemendalsestraat 53 - (033) 475 95 65

Speksteen kachels

Een warmtebron in harmonie met mens en milieu.

2 uur stoken, 24 uur warmte.

* maatwerk
in Speksteen
kachels

* eigen
modellen

* 4 soorten
Speksteen

Schoolstraat 8 - 5866 AX Swolgen - telefoon 0478-692716
fax 0478-691626

NATUURTOCHTEN IN DE BIESBOSCH

Met de fluisterboot "Visser Shang"

(een op zonne-energie aangedreven rietaak)

Vroege vogeltochten - Bevertochten Dagtochten

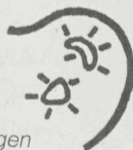
Informatie over afvaarten vanuit Jachthaven "Visser Shang" te Hank (N-Br)
Frans en Mirjam Peeters Tel/fax 0162 - 403 666

jan franssen

bouwbiologisch

binnenhuisarchitect

wonen in een gezond huis,
interieuradvies en ontwerp
van woon- en werkruimten,
advies bij renovatie en ver-
bouwings-plannen, tekeningen
voor bouwvoorstellen.

026 443 75 83

Paterstraat 12 6828 AH Arnhem

GASTVRIJ LOGEREN IN NOORD-NEDERLAND op een unieke locatie b.v.

woudhuisje, plaggenhut,
theaterwerkplaats, boeren-
bed, jeugdstilpand, com-
forthut, minicamping bij
de boer, pension koffie-
kunsthuis, appartementen
of woonwagens.

INFO: VVV - Leek 0594-512100

HOEVE VERTROUWEN

bollen en knollen uit biologische teelt

Meer dan 100 soorten
voorjaars- en zomerbloeiers.
Aanvraag postordercatalogus:
f 3,00 op giro 836780 t.n.v.
Hoeve Vertrouwen
Medemblikkerweg 17
1771 SC Wieringerwerf

BOS

OPEN HAARDEN, KACHELS
AGA FORNUIZEN

Waalweg 28, 3999 NS Tull en 't Waal (bij Nieuwegein Zuid)
tel: 030 601 96 70, fax: 030 601 96 71
Open van di. t/m zat. van 09.00-17.00 uur.

GORDIJN IN UW KLEUR

Zeebra drukt op stoffen als zijde,
linnen en (ecologische) katoen.
En u kunt kiezen: basisstof, dessin,
kleurstelling. Zo maakt u een raam
warm en voornaam. Zo plooit u
'de kleur' van uw interieur.

Toonderij en drukkerij:
Waterloweg 47, Ede Gld.,
tel. (0318) 65 21 84.
Open: vrijdag 13 - 21,
zat. 10 - 18 uur en op afspraak.

handbedrukt

ZEEBRA
EDE

WATER- ENERGIEBESPAREND!

- Clivus Multrum recycle / compost toiletten (voor 2 tot 200 personen)
- Grijswater zuiveringsinstallatie
 > riolering overbodig
- Regenwateropvang & zuivering
- Water- & energiebesp. onderdelen
 voor kranen, douches en toilet
 > 80% drinkwaterbesparing

ECOSAVE

Bel of schrijf voor onze producten:
Noorderbaan 25 Biddinghuizen (NL) 0321 332038
Flierbos 67 Arendonk, België 014 672004

Kwaliteit laat zich niet haasten

Goede wijn ontleent zijn kwaliteiten aan vakmanschap, traditie en tijd. Aan deze kernkwaliteiten worden vaak concessies gedaan. Kwantiteit werd belangrijker dan kwaliteit. Maar bij NatuVin staat smaak voorop. De wortels van onze wijnranken mogen metersdiep in een gezonde bodem doorgroeien. Hierdoor kunnen de planten mineraalrijk voedsel tot zich nemen. Dit levert bij de pluk eersteklas druiven op. NatuVin selecteert alleen de beste biologische wijnen.

NatuVin

U vindt NatuVin bij uw natuurvoedingswinkel

Duurzaam bouwen met Finn-Logs.
Wonen in een warme "Scandinavische" sfeer.
Wij ontwerpen en leveren deze unieke woningen geheel naar wens.
Voor informatie bel!
073-5116344
fax 073-5118337

duurzaam bouwen in hout

FINN-LOGS

milieuvriendelijk energiebesparend bouwsysteem

"Milieuverantwoord wassen doe je met Ecover"

Ecover maakt uw wasgoed stralend schoon, zomerfris en heerlijk zacht. Ecover bevat uitsluitend milieuverantwoorde ingrediënten zodat uw leefomgeving minimaal wordt belast. Ecover waspoeder en Ecover bleekmiddel zijn verkrijgbaar in uw natuurvoedings- en reformwinkel.

ECOVER Schoon voor uw was, schoon voor 't milieu

Zelf uw afvalwater zuiveren!

ECOFYT

voor meer informatie of brochure:

Nieuw adres!

De Schepen 17 5688 VM OIRSCHOT TEL: 0499-550328 FAX: ~ 329

HELOFYTENFILTERS

ONTWERP & AANLEG

Milieuvriendelijk
Maatwerk
Eenvoudige techniek
Rendabel
Gebruiksvriendelijk
Onderhoudsarm
Zéér laag energieverbruik
Hoge reinigende prestaties

„Duurzame Energie” schoon genoeg

- Investeer in de toekomst met duurzame energie.
- Volg de ontwikkelingen op de voet.
- Met al het nieuws over zon, wind, biomassa.

Ik neem voor 80 gulden duurzame een jaarabonnement op

Naam: _____

Adres: _____

Stichting Tijdschrift Duurzame Energie
G. Le Belle
Voorweg 9 - 1871 CK Schoorl

Zonder „Duurzame Energie” valt er niet meer te leven

Ja

Graag ontvang ik gratis uitgebreide informatie over

ecologische ☐ keukens ☐ meubels

☐ AURO natuurverven

☐ STOKKE

Naam _____ m/v

Adres _____

Postcode _____

Woonplaats _____

Tel. _____

Vul in en stuur op naar Splinter, Antwoordnummer 3099, 8000 WB Zwolle, tel. (036) 460 13 60.

meubelmakerij
Splinter

Natuurlijk wonen

KEUKENS

Ter plekke gevlochten wilgescheren
Losse schermen
poorten
rozenbogen
klimrekken voor planten
ter plekke gevlochten levende haag
van wilgetenen

info en prijsopgave:
De Bleslat

Houtjeslaan 16 1871 VD Schoorl
tel: 072 - 509 24 51/072 - 572 16 62

KWEKERIJ DE SCHUTSBOOM

Kwekerij van inheemse planten

- * inheemse vaste planten en heesters
- * vlinder- en bijenplanten
- * heesters voor wilde hagen
- * moeras- en waterplanten
- * bollen voor verwildering
- * biologisch geteeld

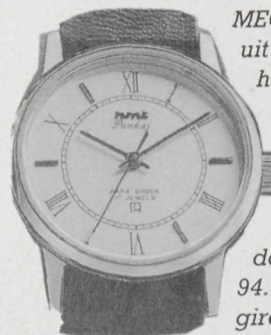
Planten te bezichtigen in onze voorbeeldentuin.

Openingstijden: wo., vrij. en zat. van 13.00-17.00 uur.

Bredestraat 52, 6542 SW Nijmegen, tel. 024-3783299.

Catalogus: f8,= op giro 7507317 tnv. De Schutsboom te Wageningen

Lid WILDE WEELEDE Kring Vakwerk Natuurlijke Omgeving.

MECHANISCHE HORLOGES

uit India. Keuze uit ruim 60 modellen,
handopwindbaar of automatisch, 15
maanden garantie.

Opbrengsten t.b.v. kleinschalige-
hulpprojecten in India.

Een kleurenbrochure incl. waar-
debon voor f 15,- kunt u bestellen
door f 10,- over te maken op banknr.

94.37.67.830 of op
giro 3503693 van
HMT IMPORT BE-

NELUX, Postbus 495,

7200 AL Zutphen tel. Nr. 0575-530790.

WATCHES

UNIEK IN NEDERLAND

DE STOFFELHOEVE ZWITSERSE TEGELKACHELS

Grote collectie Oude en Antieke
ZWITSERSE TEGELKACHELS

■ uitstekend geschikt
voor ons zeeklimaat

■ aangename
stralingswarmte

■ een van de meest
rendementsvolle
kachels

■ keuze uit 150 stuks
van de meeste eenvou-
dige tot de mooiste
versierde kachel.

■ variërend in gewicht
van 75-350 kg

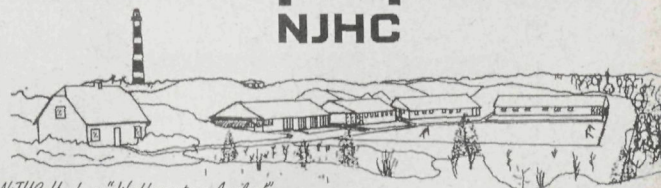
DE STOFFELHOEVE
STATIONSWEG 86

5807 AC OOSTRUM-VENRAY (LB)

TELEFOON 0478 580361/585956

VRAAG VRIJBLIJVEND INFORMATIE

ZATERDAGS GEOPEND OF NA TELEFONISCHE AFSpraak

NJHC-Herberg "Waddencentrum Ameland"

Uniek gelegen in de duinen, achter de vaartoren, direct bij bos, zee en strand.

Ideaal voor gezinnen met kinderen. Alle kamers eigen douche, toilet en wastafel.

Bel vrijblijvend voor de folder met volledig verzorgde reisaanbestedingen in de herfst- en kerstvakantie.

NJHC-Herberg "Waddencentrum Ameland"

Oranjeweg 59, 9161 CB Hollum

Tel: 0519-555353 / Fax 0519-555355

DE KELTENHOF

NATUURLIJKE VASTEPLANTENKWEKERIJ

Nú investeren in een weelderig voorjaar:

bollen voor verwilderling

Ook verzending mogelijk, bestellijst GRATIS.

Openingstijden: do. t/m za. van 9.00 tot 17.00 uur en na
afpraak.

De Keltenhof gebruikt geen bestrijdingsmiddelen en is selectief
in het gebruik van meststoffen.

Wijksestraat 25, 6617 BX BERGHAREN.

Tel./fax: (0487) 532176

Studeren bij de SORAG-akademie daar word je altijd beter van

Voor wie meer wil weten over de toepassing van **gezonde geneeswijzen** of als therapeut wil gaan werken verzorgt de SORAG-Akademie een aantal **gespecialiseerde opleidingen**. De SORAG-Akademie is het **grootste medische opleidings-Instituut voor thuisstudie in Europa** en erkend door de Stichting GezondZorg.

THUIS INTERACTIEF STUDEREN

Geheel schriftelijke cursussen, waarvan een aantal met **video-ondersteuning**, die vaak zonder vooropleiding gevolgd kunnen worden. Je kunt er thuis op elk gewenst moment mee beginnen.

- ❖ Oriëntatiecursus Natuurlijk Genezen *
- ❖ Introductiecursus Homeopathie
- ❖ Basis cursus Homeopathie
- ❖ Specialisatiecursus Homeopathie*
- ❖ Materia Medicacursus
- ❖ Basis cursus Fytotherapie
- ❖ Basis cursus Voeding en Gezondheid
- ❖ Cursus Ziektenleer en Anatomie
- ❖ Basis cursus Reflexologie
- ❖ Specialisatiecursus Reflexologie*
- ❖ Basis cursus Irisdiagnostiek
- ❖ Basis cursus Bach-Bloesem- en Aromatherapie
- ❖ Specialisatiecursus Bach-bloesemtherapie
- ❖ Cursus Praktijkvoering en Patiëntbenadering
- ❖ Basis cursus Ontspanningstechnieken
- ❖ Basis cursus Massagetechnieken
- ❖ Basis cursus Psycho- en Gedragstherapie
- ❖ Opleidingen tot SORAG-Gezondheidsspecialist
- ❖ SORAG-Homeopatisch specialist*
- ❖ SORAG-Fyto & Voeding specialist*
- ❖ SORAG-Bachbloesem specialist*
- ❖ SORAG-Reflexologie specialist
- ❖ SORAG-Massage en Ontspanning specialist*
- ❖ Jaarlijkse Nascholingscursussen

* De nieuwste cursussen

Als cursist heb je recht op **gratis huiswerkbegeleiding**. Aanschaf van studieboeken is niet noodzakelijk. Na het afronden van de studie ontvang je een **kosteloze studie-verklaring**, maar je kunt in de meeste gevallen desgewenst ook voor het behalen van een **diploma** een **thuisexamen afleggen**. Na het voltooien van de studie kun je je laten inschrijven bij en ontvang je **praktische ondersteuning** van de Stichting GezondZorg.

Kijk ook op internet: www.sorag.nl

Interesse? Vraag meteen de gratis studiegids aan bij:

SORAG-Akademie afd. d

Antwoordnummer 5501

5986 ZX Beringe-Helden

Internet: www.sorag.nl

e-mail: dinfo@sorag.nl

tel. 077-3076600 fax 077-3076264

Adverteren ?

BEL

Heleen Petter

0411-68 49 21

SLECHT GEHEUGEN?

VERGEET NOOIT MEER namen, gezichten, adressen, data, getallen, afspraken, jubilea enz. Ontdek het geheim van een ijzersterk geheugen en hoe u o.a. vreemde talen in een recordtijd leert!

KE

BON
voor GRATIS
PROSPECTUS

Naam: _____

Adres: _____

Sturen zonder postzegel aan:

MEMOSCHOOL

ANTWOORDNR. 1044 6000 VB WEERT

Alles kan op de fiets!

**Bijzondere fietsen en accessoires
voor recreatie en groot en klein transport.**

- Verkoop/verhuur van o.a. Babybike, fietskarren, aanhangfietsen.
- Wij bedenken en verkopen fietsoplossingen voor particulieren en bedrijven.
- Lasten tot 250 kg (o.a. Christiana, Traffic).
- Fietsen voor mensen met een handicap.

- Agent voor Nederland van Bike Culture Quarterly en Encyclopedie (belevering weder-verkopers, nalevering oude nummers, etc.).

Wij werken op afspraak:
bel -ook voor advies- 030 2961015

Meytuin bestaat 15 jaar!

Hét verzendhuis in slimme tuinartikelen
viert feest! Vier mee!

Bezoek ons magazijn tijdens de

OPEN DEUR DAGEN

WOENSDAG 9 t/m ZATERDAG 12 SEPTEMBER

(iedere dag van 9.00 tot 17.00 uur)

De koffie staat klaar!

Bovendien profiteert u op deze dagen van

15% afhaalkorting

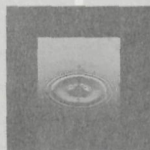
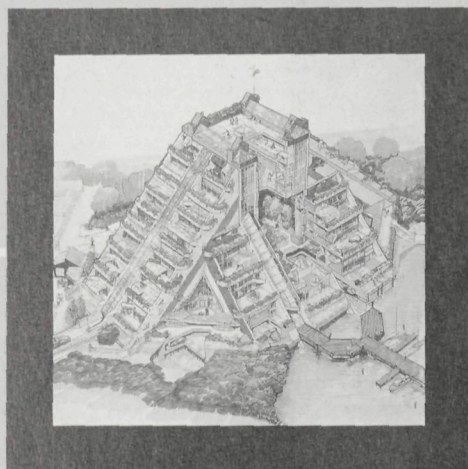
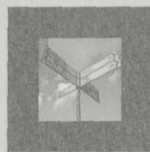
Meytuin's verzendhuis v.o.f.

Postbus 1800, 4700 BV Roosendaal

Magazijn: Dorlandweg 16 Roosendaal

Tel.: 0165 - 541027 Fax: 0165 - 550319

PAS VERSCHENEN BIJ UITGEVERIJ AENEAS

De duurzame stad

'De Duurzame Stad' gaat over duurzaamheid in stedenbouw. Vijftig voorbeelden uit de praktijk laten zien dat er op het gebied van duurzaamheid en stedenbouw alles mogelijk is. Niet alleen met materialen die het milieu minder belasten, maar ook met maatregelen om het energieverbruik te reduceren, met schone en veilige vervoersmiddelen en slimme systemen voor de verwerking van afvalwater en huisvuil. De duurzame stad is meer dan een optelsom van technische maatregelen. Duurzaamheid betekent dat bewoners prettig en comfortabel kunnen wonen en toch bewust omgaan met grondstoffen, afval en energie.

'De Duurzame Stad' laat zien hoe een stad er in de toekomst uit zou kunnen zien. Het is een inspirerend, rijk geïllustreerd boek voor iedereen die geïnteresseerd is in ontwikkelingen op het gebied van moderne stedenbouw.

Bestellen? Maak f 49,95 over op girorekening 302197 ten name van Aeneas in Best onder vermelding van 'duurzame stad' en uw naam en adres. U betaalt dan geen verzendkosten. Eveneens verkrijgbaar in de boekhandel.

AENEAS

Uitgeverij van vakinformatie

Titel: De Duurzame Stad

Omvang: 130 pagina's

Prijs: f 49,95 (incl. btw)

ISBN: 90-75365-11-x

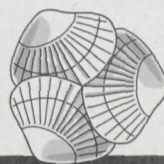
KOU..? VOCHT..?

Elk gebouw voor eeuwig droog
en goed geïsoleerd
met ISOSCHELP®

Zowel bij nieuwbouw als renovatie.

Boven een droge ISOSCHELP®-laag
is ventilatie niet nodig.

Ondersteunende en bevestigende rapportages beschikbaar
van o.a.: TNO, DHV AIB bv, W/E adv. dubo, IVAM, NIBE, SEV.

isoschelp®
natuurlijk goed

ISOSCHELP postbus 150 4400 AD Yerseke
Tel. 0113 572626 Fax 0113 573430

De Rit Dé specialist in bijzondere produkten.

De Rit is dé specialist op het gebied van
honingprodukten. Van pure onverhitte honing,
honingwafels, honingkoeken, mede en
konfituren gezoet met honing, tot mosterd,
mayonaise en sausjes met een vleugje honing.

Maar ook cosmetica en andere
natuurvoedingsprodukten zoals conserven,
knäckebröd, deegwaren en kruiden.

Alle afkomstig uit de biologische
(dynamische) landbouw.

DE RIT - POSTBUS 6312 - 4000 HH TIEL

Als nieuw

Afvalkunst is een specialiteit van de Tilburgse kunstenaar *Gregoor van Zummeren*. Hij verzamelt tweedehands spullen - afgedankte meubels maar ook onderdelen, zoals de poten van een kastje, een grappig deurtje of een bijzonder scharnier. 'Ik bekijk of ze interessant genoeg zijn om er een nieuw object uit te maken,' zegt hij. Voeg daarbij Van Zummerens talenten als decoratieschilder, en er ontstaat een heuse 'gregoratie'. Zo onderging een oerdegelijk Hollands eikenhouten zwaargewicht een ware metamorfose. Het blijft een kast, maar helder geschilderde prentjes, gebaseerd op een oud kinderspelletje, zorgen nu voor een vrolijk kijkspel.

Marina de Bekker

Deze kast van Gregoor van Zummeren en andere 'recycling-kunst' is te zien in Galerie KunstLicht, Diepenstraat 23, 5025 MP Tilburg (tel. 013-4631378). Geopend: woensdag t/m zaterdag van 13.00 tot 17.00 (vrijdag tot 19.00 uur), of op afspraak.

Wie het milieu spaart, krijgt meteen een bon!

ASN Bank
SPAART MEER

Carpoolen, het openbaar vervoer gebruiken, fietsen, spaarlampen kopen, afval scheiden - steeds meer mensen doen steeds meer aan de zorg voor ons milieu. Daarom ook kiezen nu al ruim 140.000 mensen voor sparen bij de ASN Bank. Zij ontvangen een rendement dat niet onder doet voor dat van de grote banken en tegelijk sparen ze óók mens en dier, natuur en milieu. De Algemene Spaarbank voor Nederland investeert bijvoorbeeld in duurzame energie, ecologische woningbouw en waardevolle natuurgebieden. En ook projecten op het gebied van gezondheidszorg en welzijn en eerlijke handel met ontwikkelingslanden mogen rekenen op een belangrijk deel van de inmiddels bijna f 2 miljard aan investeringen van de ASN Bank. Bovendien steunt de ASN Bank tal van organisaties die zich met haar inzetten voor een duurzame samenleving.

Investeren in duurzame energie

Investeren in ecologische woningbouw

Investeren in natuurgebieden

Ja, stuur mij meer informatie over de ASN Bank*.

Als ik vóór 1 december 1998 een spaar- of beleggingsrekening bij de ASN Bank open of een spaarverzekering via de ASN Bank afsluit, krijg ik bij mijn eerste inleg van f 250,- of meer gratis een Nationale Fietsbon t.w.v. f 10,- (maximaal 1 bon per rekeninghouder).

- ☐ **ASN Milieusparen** kosteloos opnemen, prima rente
- ☐ **ASN Depositsparen** vaste looptijd, vaste hoge rente
- ☐ **ASN Groenprojectenfonds** volledig belastingvrij dividend
- ☐ **ASN Beleggingsfondsen** ethisch-aandelenfondsen en -mixfondsen
- ☐ **ASN Spaarverzekering** de Spaarbewustpolis i.s.m. Reaal Verzekering

* A.u.b. aankruisen welke productinformatie u **VRIJBLIJVEND** wilt ontvangen, naast algemene informatie over de ASN Bank.

Naam M/V
Adres
Postcode/Plaats
Telefoon 825-01

Stuur deze bon in een ongefrankeerde envelop naar de ASN Bank, Antwoordnummer 1188, 2501 WB DEN HAAG.

Faxen kan ook: 070 - 361 79 48.

Of bel voor meer informatie

(van maandag t/m vrijdag tussen 8.30 en 17.00 uur):

Kortom, genoeg redenen om ook uw spaargeld bewust bij de ASN Bank onder te brengen. Maar omdat deze investering in een schoner milieu wel degelijk een kleine inspanning van u vraagt (zoals de bon hiernaast invullen en opsturen), hebben wij nog een toepasselijke extra stimulans voor u in petto. Iedereen die vóór 1 december 1998 bij de ASN Bank het milieu gaat sparen, krijgt bij een eerste inleg van f 250,- of meer op zijn of haar nieuwe rekening namelijk gratis een Nationale Fietsbon ter waarde van f 10,-. Deze kunt u overal in Nederland besteden bij rijwielzaken met het 'Fietsbon'-vignet.

Stuur daarom snel de bon hiernaast op, of bel van maandag t/m vrijdag tussen 8.30 en 17.00 uur gratis de ASN Informatie-advieslijn: 0800 - 03 80. En doe meer met uw geld, want de ASN Bank spaart meer!

